

Πανεπιστήμιο Κρήτης
Μεταπτυχιακό Τμήμα
Οικονομικής Επιστήμης

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

« Ελληνική Οικονομία 1953-1961 »

Μεταπτυχιακός Φοιτητής: Ριζικός Παναγιώτης

A.M. 30

Επιβλέπων Καθηγητής: Σταθάκης Γεώργιος

ΡΕΘΥΜΝΟ 2004

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1**«ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ-ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ ΑΠΟ ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ Β΄ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ ΜΕΧΡΙ ΤΗΝ ΥΠΟΤΙΜΗΣΗ ΤΟΥ 1953»****ΕΙΣΑΓΩΓΗ**

Τέλος του Β΄ παγκοσμίου πολέμου και απόψεις περί σταθεροποίησης της ελληνικής οικονομίας.....2

Περίοδος 1947-1949.....4

Περικοπές Βοήθειας.....7

Πρόγραμμα Ανασυγκρότηση.....7

Ο Hoffman και το σχέδιο Marshall.....8

Οικονομικό Πρόγραμμα-Προσπάθεια Σταθεροποίησης της Ελληνικής Οικονομίας..9

Διεθνές Νομισματικό Ταμείο.....12

Σταθεροποιητικό Πρόγραμμα- Tenenbaum.....13

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2**«Η ΥΠΟΤΙΜΗΣΗ ΤΟΥ 1953»**

Ανοιξη 1953- Η υποτίμηση Μαρκεζίνη.....17

Θετικές Αντιδράσεις Στο μέτρο της υποτίμησης.....21

Ειδικότερα στοιχεία περί υποτίμησης.....22

Η άποψη της Αριστεράς σχετικά με την Υποτίμηση.....24

Η Δραχμή και το Σύστημα του Bretton- Woods.....28

Τα Γεγονότα και οι συνέπειες της Υποτίμησης.....29

Οι Πρώτες Επιπτώσεις της Υποτίμησης.....31

1. Παραγωγή και Επενδύσεις.....31

2. Τα πρώτα σημάδια της υποτίμησης στο εξωτερικό ισοζύγιο.....32

3. Τραπεζικές Καταθέσεις.....32

4. Διανομή Εισοδήματος.....33

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

«ΕΚΒΙΟΜΗΧΑΝΙΣΗ-ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ»

Η ΕΚΒΙΟΜΗΧΑΝΙΣΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ	34
Κυριάκος Βαρβαρέσος- Οι απόψεις του στο ζήτημα της εκβιομηχάνισης.....	36
Στόχοι της Πολιτικής Εκβιομηχάνισης	39
Κίνητρα – Ξένες Ιδιωτικές Επενδύσεις.....	41
Το Σύστημα που τελικά Επικράτησε.....	43
Γενικότερη Παρουσίαση Χαρακτηριστικών που οδήγησαν στην Ανάπτυξη.....	45
I. Μικροσυσσώρευση.....	49
II. Επενδύσεις στις κατασκευές.....	49

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

«Μέσα Πολιτικής-Μισθοί, Απασχόληση-Τραπεζικό Σύστημα»

Μέσα Πολιτικής.....	51
Κρατικός Παρεμβατισμός – Κρατικοί Φορείς.....	51
Νομισματική Πολιτική.....	53
Δημοσιονομική Πολιτική.....	54
I. Φορολογία.....	54
Εργασιακό Καθεστώς – Μισθοί, Παραγωγικότητα.....	56
Ειδικότερα στοιχεία περί μισθών και απασχόλησης.....	58
Στοιχεία για τις Εργασιακές Σχέσεις στην Ελλάδα.....	61
Χρηματοπιστωτικό Σύστημα.....	63
Τράπεζα της Ελλάδος.....	63
Εμπορικές Τράπεζες- Ειδικοί Πιστωτικοί οργανισμοί.....	63
Τα κύρια χαρακτηριστικά του χρηματοπιστωτικού συστήματος.....	64
Έλεγχοι- Ρυθμίσεις.....	65
Βασικοί Στόχοι του Συστήματος.....	66

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

«Πρωτογενής-Δευτερογενής- Τριτογενής Τομέας»

Μικρή εισαγωγή.....	67
Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν.....	69
Ισοζύγιο πληρωμών -Εξωτερικό εμπόριο.....	69
Επενδύσεις.....	71
Ισοζύγιο πληρωμών -Εξωτερικό εμπόριο.....	73
Μεταποιητική Βιομηχανία.....	76
I. Χαρακτηριστικά-Αδυναμίες της Ελληνικής Βιομηχανίας.....	80
Κατοικίες.....	85
Υπηρεσίες.....	87
Αγροτικός Τομέας.....	89
Μετανάστευση.....	93

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6

«ΣΥΝΔΕΣΗ ΜΕ ΤΗΝ Ε.Ο.Κ»

Η σύνδεση με την Ε.Ο.Κ.....	96
I. Τα πρώτα σχόλια του τύπου.....	97
Προτάσεις από την πλευρά του I. Πεσμαζόγλου.....	99
Προβληματισμός μετά την Σύνδεση- Ο ρόλος του κράτους.....	100
Πλεονεκτήματα που Προκύπτουν από τη σύνδεση- Κριτική.....	103
Η άποψη της Αριστεράς.....	105

ΕΠΙΛΟΓΟΣ.....107

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....109

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ-ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ ΑΠΟ ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ Β΄ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ ΜΕΧΡΙ ΤΗΝ ΥΠΟΤΙΜΗΣΗ ΤΟΥ 1953

Εισαγωγή

Η ανάλυση που θα ακολουθήσει πραγματεύεται την περίοδο 1953-1961, η οποία σηματοδοτεί μία σειρά σημαντικών γεγονότων τόσο για την ελληνική οικονομία όσο και την ελληνική κοινωνία. Το πρώτο σημαντικό γεγονός είναι η υποτίμηση της δραχμής η οποία συνδέθηκε με τον τότε υπουργό οικονομικών της κυβέρνησης Παπάγου τον Σπυρίδων Μαρκεζίνη. Η υποτίμηση θα αποτελέσει την αφετηρία μίας σειράς αλλαγών που θα επέλθουν στην ελληνική οικονομία.

Στην προσπάθεια μας να παρουσιάσουμε το κλίμα που επικρατούσε προσθέτουμε στην εργασία μας κάποια κείμενα από εφημερίδες οι οποίες δίνουν με εύγλωττο τρόπο το στίγμα της εποχής. Πρώτο και κύριο μέλημα τίθεται αυτό της ανάπτυξης με κινητήριο μοχλό την εξέλιξη της βιομηχανίας. Οι απόψεις σχετικά με το πώς θα αναπτυσσόταν η βιομηχανία καθώς και τα κεφάλαια που θα διατίθονταν σε αυτή αλληλοσυγκρούονταν. Γενικότερα παρουσιαζόταν μία δυσπιστία σχετικά με την τελική επιλογή, διατυπώθηκαν διάφορες ιδέες και τελικά μέσα από κάποιες διαδικασίες επικράτησε ένα μοντέλο. Στην ανάλυση μας παρουσιάζεται αυτή η περίπτωση βήμα βήμα.

Στη συνέχεια γίνεται μία παρουσίαση σχετικά με τις ξένες επενδύσεις στη χώρα καθώς και για την εσωτερική μετανάστευση και το ρόλο της Αθήνας. Επίσης εξετάζεται ο ρόλος του κράτους καθώς επίσης η νομισματική και δημοσιονομική πολιτική, το εργασιακό καθεστώς και το χρηματοπιστωτικό σύστημα. Τα παραπάνω αποτελούν κομμάτια που επηρεάστηκαν άμεσα από το κλίμα της εποχής. Στη συνέχεια περνάμε στην πορεία του ΑΕΠ και του εξωτερικού ισοζυγίου και δίνουμε μία εικόνα του πρωτογενούς, του δευτερογενούς και του τριτογενούς τομέα. Η ανάλυση μας κλίνει με την ένταξη της χώρας στην Ε.Ο.Κ τις αντιδράσεις τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα που αποκόμισε η χώρα από αυτό το εγχείρημα.

Βέβαια για να γίνει κατανοητή η όλη διαδικασία μέχρι την απόφαση για την υποτίμηση του 1953 αναγκαίο κρίνεται να γίνει μία αναφορά σε γεγονότα, πρόσωπα αλλά και αποφάσεις που οδήγησαν αλλά και επηρέασαν την τελική επιλογή. Για το λόγο αυτό στις σελίδες που θα ακολουθήσουν θα προσπαθήσουμε να παρουσιάσουμε

τα όσα προηγήθηκαν με αναλυτικό τρόπο ξεκινώντας από το τέλος του β' Παγκοσμίου πολέμου.

Τέλος του Β' παγκοσμίου πολέμου και απόψεις περί σταθεροποίησης της ελληνικής οικονομίας.

Ο δεύτερος παγκόσμιος πόλεμος άφησε ανοιχτές πληγές στην Ελλάδα. Η χώρα μας είχε σημαντική συνεισφορά στον αγώνα ενάντια στο Γερμανό κατακτητή, παρά το μικρό της μέγεθος συνέβαλε τα μέγιστα στον κοινό αγώνα, γεγονός που αποτελούσε σημαντικό επιχείρημα για την απαίτηση οικονομικής βοήθειας από τους ισχυρούς συμμάχους.

Πραγματικότητα ήταν ότι η Ελλάδα και πριν από τον πόλεμο χαρακτηριζόταν από ελλειμματικό εμπορικό ισοζύγιο γεγονός που συνέβαλε στην αύξηση του πληθωρισμού και του δημοσιονομικού ελλείμματος. Οι αθρόες εισαγωγές αποτελούσαν ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά της ελληνικής οικονομίας και η ελληνική πλευρά θεωρούσε ότι μόνο μέσω της οικονομικής βοήθειας η ελληνική οικονομία θα μπορούσε να μπει στο δρόμο της ανασυγκρότησης και της σταθεροποίησης.

Το τέλος του πολέμου έγινε η απαρχή για την είσοδο στην χώρα αγγλικών δυνάμεων οι οποίες εστίασαν στην πορεία της ελληνικής της οικονομίας καθώς και στην παροχή βοήθειας στον ελληνικό πληθυσμό. Στις 29 Οκτωβρίου του 1944 καρτίζεται η Επιτροπή Οικονομικών και Προμηθειών¹ η οποία θα εστίαζε στα δύο παραπάνω στοιχεία. Πέρα από αυτά ως βασικό στόχο είχε να σχεδιάσει την νομισματική μεταρρύθμιση η οποία είχε να κάνει με την αντικατάσταση της δραχμής από την νέα δραχμή. Τέθηκε λοιπόν το ζήτημα της σταθεροποίησης της οικονομίας.

Εξέχουσες μορφές της περιόδου είναι ο καθηγητής Κυριάκος Βαρβαρέσος και ο Ξενοφών Ζολώτας. Σε αυτά τα δύο πρόσωπα ζητήθηκε η σύνταξη εκθέσεων που ως κύριο θέμα θα είχαν την νομισματική σταθεροποίηση. Ο Βαρβαρέσος υποστήριζε ότι η νομισματική σταθεροποίηση συνδεόταν άμεσα με τον κρατικό έλεγχο της οικονομίας². Υποστήριζε την άμεση κυκλοφορία της δραχμής η οποία όμως θα είχε

¹ Σταθάκης Γιώργος, «Το δόγμα Truman και το σχέδιο Marshall, η ιστορία της αμερικάνικης βοήθειας στην Ελλάδα», Βιβλιόραμα, Αθήνα 2004, σελ. 53.

² Κωστής Κ. «Κυριάκος Βαρβαρέσος-Εκθεσεις επί του οικονομικού προβλήματος της Ελλάδος», σελ.47.

την ίδια ισοτιμία με τη λίρα που επικρατούσε την περίοδο πριν τον πόλεμο. Θεωρούσε ότι θα έπρεπε να αποφευχθεί η μετατρεψιμότητα της δραχμής σε χρυσό καθώς η πολιτική του χρυσού ευνοούσε τις κερδοσκοπικές κινήσεις³.

Εκτός αυτού επεσήμανε την αναγκαιότητα τιθάσευσης του υπερπληθωρισμού και πρότεινε τη λύση του δελτίου σε ότι είχε να κάνει με την κάλυψη των αναγκών σχετικά με τα αγαθά βασικής κατανάλωσης. Πέρα από αυτό μίλησε και για το ρόλο που θα μπορούσαν να παίξουν εδώ τα δημόσια οικονομικά. Τέλος αναφέρθηκε και στο ρόλο του κράτους σχετικά με το εισαγωγικό εμπόριο αλλά και τον έλεγχο των τιμών⁴. Θεωρούσε ότι οι μισθοί θα έπρεπε να προσδεθούν στον έλεγχο των τιμών και όχι να αφεθούν στην εξάρτηση της ανοιχτής αγοράς, γενικότερα οδηγούταν στο συμπέρασμα ότι μόνο με την παρουσία ξένης βοήθειας θα μπορούσαν να λυθούν τα προβλήματα της χώρας⁵.

Από την άλλη πλευρά ο Ξενοφών Ζολώτας εστίασε στο ρόλο της νομισματικής και της δημοσιονομικής πολιτικής. Θεωρούσε ότι βασικό στοιχείο ήταν η ομαλή λειτουργία των δυνάμεων της αγοράς. Σχετικά με την δραχμή διατύπωσε την άποψη ότι θα πρέπει να υπάρξει ένα διάστημα κοινής κυκλοφορίας παλαιάς και νέας δραχμής δίνοντας την δυνατότητα στην ίδια την αγορά να διαμορφώσει τις διακυμάνσεις τους.

Εκτός των παραπάνω ήταν θιασώτης της άποψης ότι θα έπρεπε να υπήρχε μία ελεύθερη μετατρεψιμότητα της νέας δραχμής σε συνάλλαγμα κάτι που θα ενίσχυε την εμπιστοσύνη του κοινού στη δραχμή⁶. Επιπροσθέτως θεωρούσε ότι η Κεντρική Τράπεζα θα έπρεπε να επεμβαίνει στην αγορά χρυσού με πωλήσεις ώστε να επηρεάζει την τιμή της. Σε ότι είχε να κάνει με τον δημοσιονομικό τομέα υποστήριζε ότι ήταν αναγκαίο να μειωθούν οι διάφορες δαπάνες και για τον λόγο αυτό πρότεινε την απόλυση ενός μεγάλου αριθμού δημοσίων υπαλλήλων που είχαν προσληφθεί πριν την περίοδο του πολέμου. Τέλος υποστήριζε πως για να επιτευχθεί η συγκράτηση των τιμών και η στήριξη των ελλειμμάτων του προϋπολογισμού αναγκαία θα ήταν η συνδρομή της ξένης οικονομικής βοήθειας.

Γενικότερα και η δύο απόψεις παρά τις διαφορές τους συνέτειναν στην άποψη ότι το κράτος θα έπρεπε με κάποιο τρόπο να συλλέγει τους διάφορους φόρους με πιο

³ Σταθάκης Γιώργος, ο.π. σελ. 55.

⁴ Κωστής Κ. «Κυριάκος Βαρβαρέσος-Εκθεσις επί του οικονομικού προβλήματος της Ελλάδος», σελ.49-50.

⁵ Lygogiannis Athanasios, "Britain and the Greek economic crisis 1944-1947 from liberation to the Truman doctrine", University of Missouri press Columbia and London, p.g. 113.

⁶ Σταθάκης Γιώργος, ο.π. σελ. 57.

αποδοτικό τρόπο ώστε να καλύπτει έτσι τις διάφορες δαπάνες του καθώς και το ότι η ξένη βοήθεια ήταν αναγκαία για να εξασφαλίσει τις εισαγωγές προϊόντων που ήταν αναγκαίας για τον ελληνικό πληθυσμό. Η επιτυχία της νομισματικής μεταρρύθμισης στηριζόταν άμεσα από τον έλεγχο του ελλείμματος του προϋπολογισμού καθώς και από την εξισορρόπηση της ζήτησης των αγαθών. Έπρεπε πάση θυσία ο συνδυασμός όλων αυτών να έχει ως επίκεντρο του την στήριξη των φτωχών στρωμάτων του πληθυσμού⁷.

Περίοδος 1947-1949

Το 1947 είναι η περίοδος όπου η Αμερική παίρνει πρωταγωνιστικό ρόλο στα πράγματα. Το δόγμα Truman και το σχέδιο Marshall⁸ έρχονται να ανατρέψουν τις ισορροπίες και να δώσουν στις ΗΠΑ τα σκήπτρα του παγκόσμιου ηγέτη. Το σχέδιο Marshall είχε ως κύριο σκοπό την τόνωση και τη οικονομική άνοδο της Ευρώπης, κατά κύριο λόγο επιδιωκόταν η ενοποίηση και η ανασυγκρότηση των Ευρωπαϊκών οικονομιών. Για το λόγο αυτό έγινε προσπάθεια ανασυγκρότησης του ευρωπαϊκού εμπορίου καθώς και των κρατικών διοικήσεων. Μία αδύναμη Ευρώπη θα αποτελούσε κίνδυνο για τις Αμερικανικές επιδιώξεις η Σοβιετική Ένωση παραμόνευε και θα μπορούσε να επεκταθεί στην αδύναμη Ευρώπη. Μία δυνατή Ευρώπη θα εκτόπιζε αυτό τον κίνδυνο και οι ΗΠΑ θα μπορούσαν να αισθάνονται δυνατοί.

Από την άλλη πλευρά το δόγμα Truman ανέφερε ότι οι δυνάμεις των ΗΠΑ είχαν την δύναμη αλλά και την επιθυμία να στηρίζουν οικονομικά αλλά και στρατιωτικά όποια δύναμη απειλούταν από τον κομμουνιστικό κίνδυνο⁹. Υπό αυτή την προοπτική προετοιμάστηκε με κατάλληλο τρόπο το έδαφος για την Αμερικάνικη πλέον είσοδο στα ελληνικά πράγματα. Έτσι τον Ιανουάριο του 1947 έρχεται στην Αθήνα ο Porter με την αποστολή του υποβάλλοντας μία αντίστοιχη έκθεση¹⁰. Ο ρόλος της αποστολής σχετιζόταν με την δημιουργία μέτρων ώστε να ανασυγκροτηθεί η ελληνική οικονομία.

⁷ Σταθάκης Γιώργος, ο.π. σελ. 58-59.

⁸ Σταθάκης Γιώργος, ο.π. σελ. 138-139.

⁹ Freris A. F. “The Greek Economy in the twentieth century”, Croom Helm Ltd, 1986, pg. 128.

¹⁰ Freris A. F, p.g. 129. “Στην Έκθεση αυτή ουσιαστικά καθορίστηκε ο ρόλος και η πολιτική που θα ακολουθούσαν οι ΗΠΑ για τα ελληνικά πράγματα”.

Λίγο μετά στην Ελλάδα φτάνει η αμερικανική οικονομική αποστολή η AMAG¹¹ η οποία αναλαμβάνει να καταρτίσει τον προϋπολογισμό ο οποίος εμφάνιζε έλλειμμα της τάξης του 45%. Η αποστολή προχώρησε στην περικοπή δαπανών και αύξησε τα έσοδα που προέρχονταν από την φορολογία. Σχετικά με την εισοδηματική πολιτική περιέκοψε τον αριθμό των δημοσίων υπαλλήλων ενώ από την άλλη πλευρά αύξησε τους μισθούς του δημόσιου και του ιδιωτικού τομέα. Σχετικά με την νομισματική πολιτική εφάρμοσε αντιπληθωριστικά μέτρα ενώ επανέφερε την πολιτική του χρυσού κάτι το οποίο αναγκάστηκε να το κάνει εξαιτίας των συνθηκών που επικρατούσαν.

Την περίοδο 1948-1949 στάλθηκε στην Ελλάδα η νέα Αμερικανική πολιτική η ECA/G η οποία είχε τα ίδια προνόμια με την AMAG εκτός από την περίπτωση του στρατιωτικού σκέλους το οποίο ανέλαβε η JUSMAPG¹². Παρά την αναγγελία του σχεδίου Marshall οι πόροι που έφτασαν στην Ελλάδα ήταν περιορισμένοι. Συγκεκριμένα το ύψος της βοήθειας ήταν 213 εκατομμύρια δολάρια εκ των οποίων μόνο τα 146 εκατομμύρια είχαν να κάνουν με άμεση βοήθεια.

Κυρίαρχο ζήτημα της παραπάνω διετίας ήταν η σταθεροποίηση του πληθωρισμού, η ECA/G επικεντρωνόταν σε αυτή την κατεύθυνση. Το μήνα Απρίλιο παρατηρήθηκε σταθεροποίηση του δείκτη τιμών καθώς και μείωση του σε κάποια αγαθά. Ο δείκτης τιμών καταναλωτή σταθεροποιήθηκε¹³ το πρώτο εξάμηνο του 1949 και η ECA/G φαινόταν να επιτυγχάνει τον στόχο της. Τόσο η περίπτωση της AMAG όσο και της ECA/G επιβεβαίωναν ότι η ελληνική κυβέρνηση δεν θα μπορούσε να πάρει καμία οικονομική ή στρατιωτική απόφαση χωρίς την έγκριση τόσο των ΗΠΑ όσο και των απεσταλμένων της στην Ελλάδα¹⁴.

Χαρακτηριστικό της διετίας 1948-1949 πέρα από τα προηγούμενα είναι και η άνοδος της βιομηχανικής και της αγροτικής παραγωγής. Η οικονομία φαίνεται να βρίσκεται σε ανάκαμψη και ο εμφύλιος πόλεμος δείχνει σαν να έχει αφήσει ανεπηρέαστη την κατάσταση στους παραπάνω τομείς. Το Νοέμβριο του 1948 ανακοινώνεται από τον Grady το Τετραετές πρόγραμμα 1948-1952, για την τελική κατάρτιση του προγράμματος είχαν συνεργαστεί τόσο η Ελληνική Επιτροπή του

¹¹ Περισσότερες πληροφορίες για την AMAG υπάρχουν στο βιβλίο «Το δόγμα Truman και το σχέδιο Marshall, η ιστορία της αμερικάνικης βοήθειας στην Ελλάδα», εμείς θα προσπαθήσουμε να δώσουμε κάποια στοιχεία που είναι αναγκαία για την περαιτέρω ανάλυση, χωρίς να επακταθούμε ιδιαίτερα καθώς δεν είναι ο στόχος της ευρύτερης εργασίας.

¹² Joint United States Military Advisory and Planning Group.

¹³ Σταθάκης Γιώργος, ο.π. σελ. 259-260.

¹⁴ Freris A. F. “The Greek Economy in the twentieth century”, Croom Helm ltd, 1986, pg. 130.

σχεδίου Marshall όσο και η ECA/G. Το πρόγραμμα αυτό κατατέθηκε στον ΟΕΕC το Νοέμβριο του 1948¹⁵.

Σύμφωνα με τις προτάσεις που διατυπώθηκαν η βοήθεια προς την Ελλάδα τα δύο πρώτα χρόνια θα έπρεπε να ήταν ιδιαίτερα υψηλή και θα μειωνόταν σταδιακά για το λόγο του ότι οι εξαγωγές θα ήταν ικανές να προσφέρουν περισσότερο συνάλλαγμα. Η AMAG από την πλευρά της έκρινε ότι το πρόγραμμα δεν ήταν ικανό να αποδώσει τα αναμενόμενα και θεώρησε πως θα ήταν πιο φρόνιμο να μειώσει τα μεγέθη της βοήθειας. Γεγονός είναι πως και οι δύο πλευρές είχαν μία δόση υπερβολής στις προτάσεις τους έτσι έρχεται η ECA/G με μία πιο μετριοπαθή λύση προτείνοντας ένα πρόγραμμα ανασυγκρότησης 550 εκατομμυρίων δολαρίων¹⁶.

Το τελικό τετραετές που επικράτησε επικεντρωνόταν στις αναπτυξιακές δυνάμεις της Ελλάδας. Το σχέδιο παρουσίαζε μία δυνατή οικονομία με εθνικό εισόδημα κατά 20% μεγαλύτερο από το αντίστοιχο προπολεμικό και ένα επίπεδο κατανάλωσης ίσο με το προπολεμικό με την σημαντική διαφορά όμως ότι ο πληθυσμός είχε αυξηθεί κατά 18%¹⁷. Η ECA/G είχε επισημάνει ότι η επιτυχία του σχεδίου στηριζόταν τόσο στην αποτελεσματική νομισματική όσο και στη δημοσιονομική πολιτική της ελληνικής κυβέρνησεως.

Η πραγματικότητα για όσους στήριζαν τις ελπίδες τους στο τετραετές σχέδιο ήταν πολύ διαφορετική. Το σχέδιο δεν έγινε αποδεκτό από τις υπηρεσίες του σχεδίου Marshall χαρακτηριστική μάλιστα είναι η έκθεση της ECA για την Ελλάδα, που δημοσιεύτηκε τον Φεβρουάριο του 1949 στην Ουάσινγκτον: « Είναι φανερό ότι οι πόροι της Ελλάδας δεν αρκούν για να ολοκληρωθεί ένα πρόγραμμα τέτοιας κλίμακας χωρίς εκτεταμένη ξένη βοήθεια. Το πρόγραμμα αποτελεί την βάση για να καταρτιστούν τα ετήσια προγράμματα ανασυγκρότησης και ανάπτυξης. Μέχρι τώρα όμως έχει σταθεί αδύνατο να αξιολογήσουμε τα νέα προτεινόμενα αναπτυξιακά έργα με τεχνικά και οικονομικά κριτήρια γι' αυτό το πρόγραμμα δεν έχει τύχει παρά μερικής αποδοχής από την ECA. (...) Το πρόγραμμα θα πρέπει να αντιμετωπιστεί θετικά γι' αυτό που είναι: ως πρόθεση να φτιαχτεί μία πιο ευημερούσα Ελλάδα, όσο πιο γρήγορα το επιτρέψουν οι συνθήκες¹⁸».

¹⁵ Freris A. F. "The Greek Economy in the twentieth century", Croom Helm Ltd, 1986, pg. 131.

¹⁶ Η επιτροπή είχε προτείνει αρχικά ένα ποσό ύψους 2,7 δισεκατομμυρίων δολαρίων ενώ η AMAG από την πλευρά της είχε προτείνει το ποσό των 270 εκατομμυρίων δολαρίων.

¹⁷ Σταθάκης Γιώργος, ο.π. σελ. 274.

¹⁸ Το κείμενο αυτό είναι αντούσιο από Σταθάκης Γιώργος, ο.π. σελ. 285.

Περικοπές Βοήθειας

Το καλοκαίρι του 1949 τελειώνει ο εμφύλιος πόλεμος γεγονός που δίνει την δυνατότητα στην Αμερικανική Πρεσβεία να προχωρήσει σε ένα σχέδιο περικοπής των στρατιωτικών δαπανών. Τον Ιανουάριο του 1950 Ο Grady ανακοίνωσε την μείωση των ενόπλων δυνάμεων κατά 50% και του στρατού ξηράς κατά 60% αυτό θα γινόταν στο διάστημα των επόμενων 14 μηνών και πρότεινε μείωση των στρατιωτικών δαπανών κατά 25% έτσι ώστε να βελτιωθεί ο κρατικός προϋπολογισμός¹⁹.

Πέρα από αυτά δήλωνε τον προβληματισμό του για την περαιτέρω πορεία του προϋπολογισμού και θεωρούσε ότι χρειαζόνταν επιπλέον περικοπές ύψους 20% ώστε να επιτευχθούν οποιοδήποτε στόχοι είχαν τεθεί. Οι στρατιωτικές δαπάνες που αποτελούσαν το 40% του προϋπολογισμού σύμφωνα με τον Grady θα έπρεπε οπωσδήποτε να περικοπούν ώστε να βρεθούν ελεύθεροι πόροι οι οποίοι θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν για την ανασυγκρότηση.

Αυτή όλη την κατάσταση θα την χαρακτηρίζαμε ως ένα πρόγραμμα αποστρατικοποίησης, η αλήθεια είναι ότι έπληττε του διάφορους ελληνικούς και στρατιωτικούς κύκλους η αντίδραση των οποίων ήταν εύλογη. Οι συνθήκες όμως της εποχής και οι ιδιαίτερες Αμερικανικές πιέσεις δεν άφηναν περιθώρια επιλογών και έτσι η ελληνική κυβέρνηση ακολούθησε την γραμμή που χάρασαν οι ΗΠΑ.

Η αλήθεια είναι ότι το Αμερικανικό Κογκρέσο προβληματιζόταν για την περίπτωση των χωρών οι οποίες θα αντιμετώπιζαν προβλήματα βιωσιμότητας και μετά την περίοδο του 1952, δυστυχώς η Ελλάδα ήταν μία από τις χώρες αυτές. Γινόταν λοιπόν λόγος για την διατήρηση της αμερικανικής βοήθειας και μετά το πέρας του 1952. Κάτι τέτοιο όμως έβρισκε εντελώς αντίθετο τον Grady ο οποίος τόνιζε ότι έπρεπε οπωσδήποτε να περικοπεί η βοήθεια ώστε να προωθηθούν τα σχέδια των Αμερικάνων στην Ελλάδα και φυσικά οι απαραίτητες μεταρρυθμίσεις.

Πρόγραμμα Ανασυγκρότησης

Η περίοδος 1949-1950 κρινόταν ιδιαίτερα κρίσιμη για την προσπάθεια που γινόταν σχετικά με την υλοποίηση κάποιων από τα επενδυτικά σχέδια του Τετραετούς Προγράμματος. Τα επενδυτικά αυτά σχέδια συγκεντρώνονταν στο ετήσιο πρόγραμμα του 1949-1950. Αυτό το πρόγραμμα είχε τις ίδιες κατευθυντήριες

¹⁹ Σταθάκης Γιώργος, ο.π. σελ. 319.

γραμμές με το αρχικό Τετραετές, γενικά υπήρχε η αντίληψη ότι στο διάστημα αυτού του χρόνου θα μπορούσαν να επενδυθούν 350 εκατομμύρια δολάρια σε εισαγωγές κεφαλαιουχικού εξοπλισμού και τοπικές επενδύσεις. Βέβαια οι αντιλήψεις αυτές είχαν αρκετή δόση αισιοδοξίας καθώς οι δυνατότητες της ελληνικής οικονομίας ήταν πολύ χαμηλές για την ευόδωση τέτοιων στόχων.

Τον Ιανουάριο του 1950 το Ανώτατο συμβούλιο Ανασυγκρότησης, με υπόμνημα του στον ΟΕΕC²⁰ σχετικά με την ευόδωση του προγράμματος ανασυγκρότησης κατά την τελευταία διετία του σχεδίου Marshall, εξέφραζε ανοιχτά την άποψη ότι η έλλειψη πόρων έδινε έναν απαγορευτικό χαρακτήρα στην επίτευξη των αρχικών στόχων του προγράμματος²¹.

Παρά το γεγονός ότι ένα μεγάλο μέρος του προγράμματος που άγγιζε το ποσοστό του 40% αναβλήθηκε για την περίοδο μετά το 1952 δεν άλλαξε ιδιαίτερη η κατανομή των πόρων. Έγιναν κάποιες προσπάθειες προσαρμογών και αλλαγών ώστε να διασωθεί το πρόγραμμα αλλά η εγκατάλειψη του φάνταζε ως η πιο πιθανή εκδοχή.

Ο Hoffman και το σχέδιο Marshall

Ο Hoffman δεν είχε μόνο το ρόλο του επικεφαλής της ECA , αλλά επίσης είχε και τη συνολική ευθύνη του σχεδίου Marshall. Στην Ελλάδα έφτασε τον Αύγουστο του 1949 ως επικεφαλής μιας ομάδας ειδικών που ήταν μέλη είτε της ECA είτε του Office of the special Representative. Η παρουσία του Hoffman αποτελούσε μία πρώτη τάξη ευκαιρία για την ελληνική πλευρά. Θα μπορούσε τώρα να εκθέσει τα προβλήματα της ελληνικής οικονομίας και παράλληλα να ζητήσει αύξηση της οικονομικής βοήθειας, ώστε να δινόταν η δυνατότητα στην ελληνική πλευρά να βελτιώσει το έλλειμμα του ισοζυγίου πληρωμών.

Ο επικεφαλής της ECA Hoffman αντίθετα τόνισε την ανάγκη να επικεντρωθεί η Ελλάδα στην αναπτυξιακή προοπτική της δίνοντας προτεραιότητα σε τομείς που παρουσίαζε στρατηγικά πλεονεκτήματα όπως αυτόν της αγροτικής οικονομίας και του τουρισμού. Σχετικά με το τετραετές πρόγραμμα έκανε σαφές ότι δεν υπήρχε περίπτωση να προχωρήσει στην αναθεώρηση του ώστε να ευοδωθεί. Έδινε λοιπόν σε όλους να καταλάβουν ότι δεν επρόκειτο να δεσμευτούν πόροι από το σχέδιο Marshall για να δοθεί ώθηση στην βιομηχανική ανάπτυξη της χώρας²².

²⁰ Organization for European Economic Cooperation.

²¹ Σταθάκης Γιώργος, ο.π. σελ. 326

²² Σταθάκης Γιώργος, ο.π. σελ. 331.

Οι διάφορες διαπραγματεύσεις και συζητήσεις της ελληνικής πλευράς με τον Hoffman δεν οδήγησαν στην διαμόρφωση κάποιου προγράμματος το οποίο θα έμπαινε σε εφαρμογή μέσω του σχεδίου Marshall. Γενικότερα το τέλος του Τετραετούς Προγράμματος έδινε σε όλους την εντύπωση ότι δεν θα μπορούν να περιμένουν πλέον το σχέδιο Marshall να συνδράμει στην προσπάθεια για την ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας. Οι Αμερικάνοι ήθελαν φανερά να «απεμπλακούν²³» από την οικονομική στήριξη του εμπορικού ελλείμματος της Ελλάδας.

Οικονομικό Πρόγραμμα-Προσπάθεια Σταθεροποίησης της Ελληνικής Οικονομίας.

Στόχος της Αμερικάνικης πλευράς ήταν η δημιουργία ενός οικονομικού προγράμματος για την Ελλάδα και για τον λόγο αυτό στις αρχές Ιανουαρίου του 1950 δημιουργείται μία επιτροπή εμπειρογνομόνων η οποία ως κύρια εργασία είχε την κατάρτιση ενός οικονομικού προγράμματος το οποίο θα εστίαζε στη νομισματική σταθεροποίηση της ελληνικής οικονομίας. Θεωρούσαν ότι για την περίπτωση της Ελλάδος ήταν ιδιαίτερα αναγκαία η νομισματική σταθερότητα καθώς και η αναδιοργάνωση της δημόσιας διοίκησης²⁴.

Υπήρχαν δύο βασικές ομάδες μέτρων, η πρώτη ομάδα είχε να κάνει με την βελτίωση των δημοσιονομικών μεγεθών και τον περιορισμό του πληθωρισμού ενώ η δεύτερη επικεντρωνόταν σε ένα πρόγραμμα σταθεροποίησης του νομίσματος. Τα μέτρα αυτά αποτελούσαν τα πρώτα στοιχεία που θα οδηγούσαν στη μεταρρύθμιση Μαρκεζίνη δηλαδή της υποτίμησης της δραχμής²⁵. Το πώς φτάσαμε σε αυτή έχει να κάνει με μία σειρά γεγονότων τα οποία θα παρουσιάσουμε αναλυτικά στις γραμμές που θα ακολουθήσουν.

Γενικότερα η Αμερικάνικη πλευρά προσπαθούσε να επικεντρωθεί σε οικονομικές πολιτικές που θα ήταν ικανές να την απαλλάξουν από την υποχρέωση παροχής οικονομικής βοήθειας στην Ελλάδα. Η νομισματική σταθεροποίηση είχε να κάνει με την σταδιακή η αντίστοιχα την απότομη προσαρμογή των μεγεθών της

²³ Σταθάκης Γιώργος, ο.π. σελ. 333.

²⁴ Κωστής Κ. «Κυριάκος Βαρβαρέσος-Έκθεσις επί του οικονομικού προβλήματος της Ελλάδος», σελ. 65.

²⁵ Σταθάκης Γιώργος, ο.π. σελ. 340.

«κατανάλωσης και του εξωτερικού εμπορίου στις πραγματικές παραγωγικές δυνατότητες της οικονομίας²⁶».

Η άνοιξη του 1950 αποτελεί σημαντική χρονολογία για τα ελληνικά πράγματα, πραγματοποιούνται εκλογές οι οποίες δίνουν την εκλογική νίκη στις δυνάμεις του Κέντρου. Η ΕΠΕΚ με επικεφαλής τον Πλαστήρα αποκτά την πλειοψηφία και κυριαρχεί στο πολιτικό σκηνικό. Η κατάσταση όμως δεν χαρακτηριζόταν από ιδιαίτερη σταθερότητα ο βασιλιάς και το λαϊκό κόμμα σε συνεργασία με τον Βενιζέλο προσπαθούν να ανατρέψουν την υπάρχουσα κατάσταση. Ο Βενιζέλος προσπάθησε να επιτύχει την δημιουργία μίας κυβέρνησης των Φιλελευθέρων με το λαϊκό κόμμα. Κάτι τέτοιο δεν άρεσε στους Αμερικάνους και η απάντηση υπήρξε άμεση, ο Grady επενέβη έκανε γνωστή την πρόθεση των Αμερικάνων, η επιθυμία τους ήταν για μία φιλελεύθερη μετριοπαθή κυβέρνηση των κεντρώων κομμάτων υπό τον Πλαστήρα²⁷.

Για να δικαιολογήσουν φυσικά αυτήν τους την παρέμβαση έκαναν μνεία στα οικονομικά μέτρα τα οποία θα έπρεπε να εφαρμοστούν αναγκαία ώστε να μην προκληθούν προβλήματα σχετικά με την Αμερικανική βοήθεια. Όντως τα γεγονότα οδήγησαν στην κυβέρνηση Πλαστήρα η οποία αναλάμβανε να ακολουθήσει τις επιθυμίες της Αμερικής σχετικά με την οικονομική της πολιτική. Συγκεκριμένα θα εστίαζε στην αντιμετώπιση του ελλείμματος του προϋπολογισμού καθώς και στην προσπάθεια να κάνει αποδοτικότερη τη δημόσια διοίκηση και να προχωρήσει σε ένα σχέδιο βιομηχανικής ανάπτυξης που θα επικεντρωνόταν στην ίδρυση λίγων βιομηχανιών και στην ανάπτυξη της ενεργειακής υποδομής²⁸.

Ένα σημαντικό κομμάτι σχετικά με την δημόσια διοίκηση είχε να κάνει με την βελτίωση του φορολογικού συστήματος. Παρ' όλους τους προόδους που είχαν συντελεστεί κρινόταν αναγκαία η περαιτέρω βελτίωση του ώστε να γίνει αποδοτικότερο. Εκτός αυτών ορίστηκε και η προσπάθεια για την δημιουργία ενός νομισματικού σχεδίου²⁹.

Η Ουάσιγκτον ακολουθούσε την λογική της διαμόρφωσης των στοιχείων εκείνων που θα οδηγούσαν στην επίτευξη ενός νομισματικού σχεδίου σταθεροποίησης. Από την άλλη πλευρά ο Grady και η ECA/G θεωρούσαν ότι η

²⁶ Σταθάκης Γιώργος, ο.π. σελ. 341.

²⁷ Σταθάκης Γιώργος, ο.π. σελ. 342

²⁸ Σταθάκης Γιώργος, ο.π. σελ. 343.

²⁹ Eliades E., A, "Stabilisation of the Greek Economy and the 1953 Devaluation of the Drachma", *IMF Staff Papers* 1954, Vol. 4, pg. 28.

σταθεροποίηση μπορούσε να αποτελέσει μία καλή λύση για την καλύτερευση των συνθηκών της ελληνικής οικονομίας. Κάτι τέτοιο θα μπορούσε να αποτελέσει ένα καλό στοιχείο για την επίτευξη έστω και ενός μικρού μέρους του επενδυτικού προγράμματος.

Γενικότερα την περίοδο εκείνη γίνεται ολοένα και πιο φανερή η επιθυμία των αμερικάνων να απομακρυνθούν από τις υποχρεώσεις τους προς την Ελλάδα. Ο Grady συνέτεινε προς αυτή την κατεύθυνση και άρχισε να σκέφτεται ότι ίσως είναι καιρός η διαχείριση της ελληνικής οικονομίας να περάσει σε ελληνικά χέρια. Για το λόγο αυτό προτείνει στην Ουάσινγκτον να προχωρήσει στην αναθεώρηση της απόφασης του 1947 σύμφωνα με την οποία είχαν τοποθετηθεί Αμερικάνοι σε καίριες θέσεις της ελληνικής δημόσιας διοίκησης και της οικονομικής διαχείρισης³⁰.

Πράγματι έτσι και έγινε σταδιακά οι Αμερικάνοι αποχώρησαν και την θέση τους πήραν Έλληνες. Πέρα από την προώθηση Ελλήνων ένας άλλος στόχος ήταν η βελτίωση της οικονομικής κατάστασης της Ελλάδας και η στήριξη των Κεντρικών κυβερνήσεων. Ο Grady στήριζε ανοιχτά αυτή την θέση, καθώς επίσης και ότι αυτού του είδους οι κυβερνήσεις μπορούσαν να ικανοποιήσουν τους διάφορους στόχους που είχε θέσει η Αμερικάνικη πλευρά και ήταν ικανές να αντιμετωπίσουν τον κίνδυνο της Αριστεράς. Η αντίληψη όμως αυτή φαινόταν να καταρρέει τόσο εξαιτίας των γεγονότων που περιγράψαμε προηγουμένως με τον Βενιζέλο όσο και από την έναρξη του πολέμου στην Κορέα.

Ο πόλεμος της Κορέας ήταν μία από τις αιτίες που οδήγησαν στην αλλαγή των στόχων που έθετε το σχέδιο Marshall, οι αμυντικές δαπάνες αποκτούσαν πλέον τον πρώτο ρόλο σε σύγκριση με τις οικονομικές. Γενικότερα επικρατούσε η λογική της «επαναστρατικοποίησης³¹» η οποία συμβάδιζε με την αύξηση των αμυντικών δαπανών. Έπρεπε λοιπόν να εξοικονομηθούν πόροι ώστε να χρησιμοποιηθούν στην άμυνα. Αυτή η αλλαγή ενείχε τον κίνδυνο πληθωριστικών πιέσεων καθώς μία βίαιη μετατόπιση των επενδύσεων προς την πολεμική βιομηχανία θα είχε αντίστοιχο αρνητικό αντίκτυπο στη νομισματική σταθερότητα, πραγματικότητα είναι ότι στην Ελλάδα έκαναν την εμφάνιση τους πληθωριστικές πιέσεις³².

³⁰ Σταθάκης Γιώργος, ο.π. σελ. 346.

³¹ Σταθάκης Γιώργος, ο.π. σελ. 359.

³² Κωστής Κ. «Κυριάκος Βαρβαρέσος-Έκθεσις επί του οικονομικού προβλήματος της Ελλάδος», σελ.64.

Οι Αμερικάνοι από την πλευρά τους είχαν εμπλακεί στον πόλεμο της Κορέας το καλοκαίρι του 1950 και συγκεκριμένα τον Ιούνιο. Είναι η περίοδος όπου το σχέδιο Marshall φτάνει στο τέλος του, οι προσπάθειες της ECA να προσαρμόσει τα νέα δεδομένα στα προγενέστερα του σχεδίου, και αναφερόμαστε στις αμυντικές δαπάνες, απέτυχε οδηγώντας στην τελική εγκατάλειψη του σχεδίου.

Το φθινόπωρο του 1951 πραγματοποιήθηκε στο Παρίσι συνάντηση των διάφορων αρχηγών των οικονομικών αποστολών όπου και συζητήθηκαν οι νέοι πλέον στόχοι του σχεδίου. Ήταν γεγονός ότι η Αμερικάνικη οικονομία αντιμετώπισε προβλήματα σχετικά με τα οικονομικά της μεγέθη. Το εμπορικό ισοζύγιο έδειχνε να αντιμετωπίζει προβλήματα ενώ οι πληθωριστικές πιέσεις έκαναν την κατάσταση δυσκολότερη. Επομένως έπρεπε να αναπροσαρμοστεί το σχέδιο η Αμερική δεν ήταν πλέον η αστείρευτη πηγή οικονομικής βοήθειας. Αποτέλεσμα αυτών ήταν η αντικατάσταση της ECA από την Mutual Security Agency η οποία εστίασε στον συντονισμό των δαπανών σχετικά με την άμυνα και την οικονομία³³.

Διεθνές Νομισματικό Ταμείο

Για την περίπτωση της Ελλάδας η πρώτη περικοπή της βοήθειας αποφασίστηκε στα μέσα Σεπτεμβρίου του 1950, οι Αμερικάνοι δήλωναν ανοιχτά πως η αδυναμία της ελληνικής κυβέρνησης να αυξήσει τα έσοδα από την φορολογία, καθώς επίσης η αποτυχία της μείωσης ελλείμματος στον προϋπολογισμό σε συνδυασμό με την ολοένα και μεγαλύτερη εξάρτηση της ελληνικής οικονομίας από την βοήθεια τους δυσανεστούσε ιδιαίτερα³⁴. Έτσι πέρα από την περικοπή αποφασίστηκε η «επιτάχυνση των θεσμικών μεταρρυθμίσεων και η προώθηση της σταθεροποίησης της οικονομίας³⁵». Στα τέλη του ίδιου έτους φτάνει στην Ελλάδα η αποστολή του Διεθνούς νομισματικού ταμείου η οποία ως κύριο στόχο είχε την προσπάθεια σταθεροποίησης της ελληνικής οικονομίας.

Αναφέρει μάλιστα χαρακτηριστικά σε έκθεση της ότι τα καίρια προβλήματα της ελληνικής οικονομίας είναι αποτέλεσμα τόσο των πληθωριστικών πιέσεων όσο του μη ικανοποιητικού συστήματος των τιμών καθώς και της υπερτιμημένης δραχμής. Η υπερτιμημένη δραχμή ανάγκασε την ελληνική κυβέρνηση να στηριχθεί στην λύση της επιβολής φορολογίας στα κέρδη των εισαγωγέων μέτρο που δεν έφερε

³³ Σταθάκης Γιώργος, ο.π. σελ. 361.

³⁴ Freris A.F. “ The Greek Economy in the twentieth century”, Croom Helm Ltd, 1986, pg. 135

³⁵ Σταθάκης Γιώργος, ο.π. σελ. 362

τα αναμενόμενα αποτελέσματα καθώς είχε να κάνει μόνο με το 5% των εισαγόμενων αγαθών³⁶. Πραγματικότητα ήταν ότι ο προϋπολογισμός της χώρας παρουσιαζόταν ελλειμματικός, κάτι που ενίσχυε τις πληθωριστικές πιέσεις, και μάλιστα απομυζούσε το 70% των πόρων του Ταμείου Αντικαταβολών παρουσιάζοντας μάλιστα αυξητική τάση το 1949-1950. Ως κύρια αιτία φωτογραφήθηκε η μείωση των εσόδων από τους άμεσους φόρους.

Ένα άλλο βασικό πρόβλημα της ελληνικής οικονομίας ήταν αυτό της αύξησης των δαπανών του προϋπολογισμού εξαιτίας των μισθών. Η αλήθεια είναι ότι το πρόβλημα αυτό δημιουργούταν εξαιτίας των χειρισμών της κυβέρνησης η οποία καθόριζε το ύψος τους μη επιτρέποντας τον καθορισμό τους από την προσφορά και τη ζήτηση καθώς και την παραγωγικότητα της εργασίας. Η υπερτιμημένη δραχμή επίσης επηρέαζε αρνητικά το εμπορικό ισοζύγιο. Η μείωση της ψαλίδας μεταξύ εισαγωγών και εξαγωγών φάνταζε πολύ μακρινή καθώς το έλλειμμα έφτανε το 70% των εισαγωγών. Εξαιτίας αυτών των στοιχείων η αποστολή προσανατολίστηκε προς μία υποτίμηση της δραχμής με σκοπό να ενισχύσει τις εξαγωγές ώστε με την σειρά της να βελτιωθεί και η εγχώρια παραγωγή.

Σύμφωνα με την αποστολή η υποτίμηση της δραχμής θα πρέπει να άγγιζε το ύψος του 30%, για να έχει όμως τα επιθυμητά αποτελέσματα αναγκαία ήταν η εξισορρόπηση του δημοσιονομικού και του νομισματικού τομέα. Αν η Ελλάδα βάδιζε προς την σωστή κατεύθυνση το παραπάνω οικονομικό εγχείρημα θα μπορούσε να βοηθήσει την απελευθέρωση των τιμών ενισχύοντας έτσι την εγχώρια παραγωγή και τις επενδύσεις. Κοντά σε αυτό θα ερχόταν και η μείωση των εισαγωγών και η αύξηση των εξαγωγών³⁷.

Σταθεροποιητικό Πρόγραμμα- Tenenbaum

Την περίοδο του Ιανουαρίου του 1951 έχουμε εξελίξεις στον ελληνικό χώρο ο Porter, αρχηγός της ECA/G δίνει την θέση του στο Lapham. Ο τελευταίος τονίζει ότι είναι ιδιαίτερο αναγκαίο για τα ελληνικά πράγματα η οικονομία της να μπει σε μία νέα λογική καθώς τα τεκταινόμενα στο εσωτερικό της δεν είναι ιδιαίτερος ενθαρρυντικά. Σε επιστολή που στέλνει τονίζει την ανάγκη για μία σταθεροποιητική

³⁶ Eliades E., A, "Stabilisation of the Greek Economy and the 1953 Devaluation of the Drachma", *IMF Staff Papers* 1954, Vol. 4, pg. 38.

³⁷ Σταθάκης Γιώργος, ο.π. σελ. 367.

πολιτική. Αλήθεια είναι ότι το σταθεροποιητικό πρόγραμμα³⁸ που προτείνει ολοκληρώνεται με την υποτίμηση του 1953 όπου θα αποτελέσει και την αφετηρία της εργασίας μας.

Ένα άλλο σημαντικό πρόσωπο που εμπλέκεται στο πρόγραμμα σταθεροποίησης της Ελλάδος είναι ο Tenenbaum, μάλιστα αποστολή του είναι ο τελικός σχεδιασμός του σταθεροποιητικού προγράμματος. Ο Tenenbaum με έκθεση το Νοέμβριο του 1951 μας παρουσιάζει την κατάσταση που επικρατούσε στα ελληνικά πράγματα εκείνη την περίοδο ως εξής: «Μία ειλικρινής και έγκυρη αξιολόγηση των πολιτικών που ακολουθήσαμε στο παρελθόν, οδηγεί αναπόφευκτα στο συμπέρασμα ότι τα αποτελέσματα τους είναι αρνητικά. Σταματήσαμε τον κομμουνισμό. Αλλά δεν έχουμε τίποτα βιώσιμο στη θέση του. Δώσαμε πολύ βοήθεια στην Ελλάδα αλλά ελάχιστη έφτασε στους Έλληνες που την χρειάζονται περισσότερο. Πληρώσαμε για ακριβές επενδύσεις. Αλλά όσο τις εξετάζουμε, τόσο λιγότερο νόημα φαίνεται να έχουν. Αποκαταστήσαμε την τάξη. Αλλά αυτή η τάξη προστατεύεται από διαδοχικές αδύνατες κυβερνήσεις, αντιδημοφιλείς, αναξιόπιστες και διαβρωμένες από τη διαφθορά. Προκαλέσαμε την ανασυγκρότηση στα χαρτιά αλλά η Ελλάδα δεν δείχνει ακόμα σημάδια ότι μπορεί να στηρίξει τον εαυτό της στο μέλλον. Χτίσαμε δρόμους – σύντομα θα καταρρεύσουν. Αυξήσαμε τους μισθούς – οι τιμές αυξήθηκαν πιο γρήγορα. Δώσαμε πλοία – τα έσοδα τους δεν επιστρέφουν στην Ελλάδα. Συνοπτικά, στην Ελλάδα έχουμε ότι είχαμε και στην Κίνα – μία χώρα διαλυμένη από τον πόλεμο, με τεράστια κοινωνικά προβλήματα και χωρίς θεμελιακές αλλαγές, που αντιμετωπίζει ένα διογκωμένο πληθωρισμό και συνεχίζει να επιβιώνει με τη δική μας συνεχιζόμενη βοήθεια³⁹».

Ως αντιπαραβολή όλων αυτών ο Tenenbaum πρότεινε έξι σημαντικά μέτρα: «την ισοσκέλιση του προϋπολογισμού με την περικοπή των δαπανών και με απολύσεις υπαλλήλων, τη συρρίκνωση του επενδυτικού προγράμματος, τη μερική εγκατάλειψη του συστήματος διανομής με δελτίο, τη δραστική περικοπή των επιδοτήσεων και την περιστολή των ξένων πιστώσεων⁴⁰».

³⁸ Κρίναμε αναγκαίο πως στο σημείο να μην παρουσιάσουμε περισσότερο τα στοιχεία του σταθεροποιητικού προγράμματος προς διευκόλυνση της περαιτέρω ανάλυσης. Αν κάποιος επιθυμεί να βρει περισσότερα στοιχεία, μπορεί να κοιτάξει, Σταθάκης Γιώργος, ο.π. σελ. 370-371.

³⁹ Αναφέρεται από Σταθάκης Γιώργος, ο.π. σελ. 381-382.

⁴⁰ Σταθάκης Γιώργος, ο.π. σελ. 382.

Σύμφωνα με τον Tenenbaum η επιτυχία των παραπάνω είχε να κάνει σε μεγάλο βαθμό με τις αποφάσεις των ΗΠΑ. Η Αμερική είχε ιδιαίτερη επιρροή στα ελληνικά πράγματα και ήταν καθαρά στην διακριτική της ευχέρεια να ικανοποιεί με κάθε τρόπο τις επιθυμίες της. Γενικά θεωρούσε ότι η διστακτικότητα της Αμερικάνικης πλευράς προερχόταν από την δύναμη που είχαν αποκτήσει οι πελατειακές σχέσεις στο εσωτερικό της Ελλάδας.

Από την μεριά του θεώρησε ότι η Ελλάδα χρειαζόταν μία νομισματική μεταρρύθμιση και μάλιστα πιο συγκεκριμένα την εισαγωγή μίας νέας νομισματικής μονάδας. Αντιπαρέβαλε λοιπόν στα όσα είχε υποστηρίξει το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο για μία υποτίμηση της δραχμής την άποψη περί νομισματικής μεταρρύθμισης. Η εφαρμογή των σταθεροποιητικών μέτρων σύμφωνα με τον Tenenbaum, θα επέτρεπε στη νομισματική μεταρρύθμιση, την οποία θα ακολουθούσε η κατάργηση της πολιτικής του χρυσού, να προχωρήσει την άνοιξη του 1952. Θεωρούσε ότι η σταδιακή σταθεροποίηση μπορούσε να οδηγήσει τις επιχειρήσεις και τις τράπεζες σε χρεοκοπία. Αντίθετα η εισαγωγή νέου νομίσματος θα δημιουργούσε τις κατάλληλες συνθήκες ώστε να εμφανίζονταν στην αγορά τα «κρυμμένα αποθέματα εμπορευμάτων και χρυσού⁴¹».

Η πραγματικότητα όμως ήταν διαφορετική η Ουάσινγκτον αποφάσισε την συνέχιση της πολιτικής του χρυσού και υποστήριξε ότι η καλύτερη δυνατή επιλογή σε αντιπαραβολή με την νομισματική μεταρρύθμιση ήταν η υποτίμηση της δραχμής. Ο Tenenbaum είχε προτείνει την «κατάργηση της πολιτικής του χρυσού από κοινού με τη νομισματική μεταρρύθμιση, δυστυχώς για αυτόν, οι ιδέες του για απότομη και βίαιη σταθεροποίηση της οικονομίας είχαν πολύ περιορισμένη υποστήριξη στην Ουάσινγκτον⁴²».

Αφού λοιπόν αποφασίστηκε ότι η πιο ενδεδειγμένη λύση για τα ελληνικά πράγματα εκείνη την περίοδο ήταν η υποτίμηση η αμερικανική πλευρά θα έπρεπε να προβεί σε ανάλογες κινήσεις στην πολιτική σκηνή. Όπως ήδη έχουμε αναφέρει στην εξουσία βρισκόταν η κεντρικά κυβέρνηση. Από τις συνθήκες της εποχής ήταν αναγκασμένη θέλοντας και μη να εφαρμόσει το αυστηρό σταθεροποιητικό πρόγραμμα. . Είναι γεγονός ότι αντιμετώπιζε ιδιαίτερες πιέσεις και είχε προχωρήσει σε ενέργειες που ήταν καθαρά αντίθετες με το δημόσιο αίσθημα. Χαρακτηριστικά παραδείγματα ήταν αυτά των δικών και της εκτέλεσης ηγετών της αριστεράς, όπως

⁴¹ Σταθάκης Γιώργος, ο.π. σελ. 383.

⁴² Σταθάκης Γιώργος, ο.π. σελ. 383

του Μπελογιάννη του Μπάτση και άλλων. Ήταν πλέον πέρα από φανερό ότι οι οικονομικές και οι πολιτικές ομάδες προωθούσαν τη λύση Παπάγου.

Όντως τα γεγονότα οδηγούν προς αυτή την κατεύθυνση, η κυβέρνηση Παπάγου ορκίζεται στις 19 Νοεμβρίου του 1952⁴³ εκείνη την περίοδο ανακοινώνεται και το τελικό ύψος της βοήθειας του σχεδίου Μάρσαλ το οποίο είναι 80 εκατομμύρια δολάρια μειωμένο κατά 102 εκατομμύρια σε σχέση με αυτό της περιόδου 1951-1952. Η άνοιξη του 1953 θα αποτελέσει σημείο αναφοράς για την μετέπειτα οικονομική πολιτική της Ελλάδας, ο υπουργός οικονομικών της νέας κυβέρνησης Σπυρίδων Μαρκεζίνης ανακοινώνει την υποτίμηση της δραχμής.

⁴³ Σ. Μαρκεζίνης, Σύγχρονη πολιτική ιστορία της Ελλάδος (1936-1975), βιβλιοθήκη ΤτΕ, για περισσότερα στοιχεία σχετικά με την σύνθεση της κυβέρνησης μπορεί κανείς να κοιτάξει στις σελίδες 7-8.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Η ΥΠΟΤΙΜΗΣΗ ΤΟΥ 1953

Άνοιξη 1953- Η υποτίμηση Μαρκεζίνη

Η περίφημη υποτίμηση της ενάτης Απριλίου του 1953 συνδέθηκε με τον τότε υπουργό συντονισμού της κυβέρνησης Παπάγου τον Σ. Μαρκεζίνη. Η ανακοίνωση της, προκάλεσε ποικίλες αντιδράσεις στον πολιτικό και οικονομικό κύκλο της εποχής, αλλά και στο ίδιο το κοινωνικό σύνολο. Αντιθέσεις, διαξιφισμοί και προσπάθειες να διασκεδαστούν οι εντυπώσεις διαφαίνονται στις διάφορες πολιτικές προσωπικότητες της εποχής. Το θέμα της οικονομικής πολιτικής που έπρεπε να ακολουθηθεί ήταν γνωστό σε μία μικρή μερίδα ανθρώπων, συγκεκριμένα στο Θάνο Καψάλη, τον Γ. Μαντζαβίνο⁴⁴, τον πρέσβη των ΗΠΑ Charles Yost και τον Αμερικάνο εκπρόσωπο της νομισματικής επιτροπής Al Costanzo⁴⁵.

Η εποχή που επιλέχτηκε να γίνει η υποτίμηση αλλά και η ημερομηνία δεν ήταν καθόλου τυχαίες. Η αναπροσαρμογή της τιμής της δραχμής απαιτούσε ισοσκελισμένο προϋπολογισμό ο διευθυντής του Δημοσίου Λογιστικού Ζαριφόπουλος ανέφερε στον υπουργό συντονισμού ότι δεν μπορούσε να γίνει τίποτα για την ισοσκέλιση του προϋπολογισμού πριν από το Πάσχα. Έτσι η υποτίμηση της δραχμής ανακοινώθηκε στις 9 Απριλίου του 1953. Ο Μαρκεζίνης γράφει χαρακτηριστικά: « Την αναπροσαρμογή την ανήγγειλα ο ίδιος δια του ραδιοφώνου από το σπίτι μου, το βράδυ της 9ης Απριλίου 1953. Μέχρι το πρωί της ημέρας εκείνης, ουδείς πλην του Παπάγου, εγνώριζε το παραμικρό. Διεδόθη σκοπίμως ότι επελέγη η 9η Απριλίου, διότι συνέπιπτε με την ημέρα των γενεθλίων μου (9 Απριλίου 1909, δηλαδή την 99^η ημέρα του έτους). Η αλήθεια όμως ήταν διαφορετική. Η 9^η Απριλίου ήταν Μεγάλη Πέμπτη και οι επόμενες πέντε ημέρες ήταν ημέρες αργίας. Έτσι θα αποφεύγετο ενδεχόμενη άμεση αντίδραση, χωρίς να χρειαστεί να κλείσει το χρηματιστήριο, πράξη που ενείχε τους ιδιούς της κινδύνους. Κατά την αναγγελία της αναπροσαρμογής εκείνης, εχρησιμοποιήθει τόνος πανηγυρικός, ενώ στην

⁴⁴ Ο Θ. Καψάλης, υπουργός εμπορίου και ο Γ. Μαντζαβίνος πρόεδρος της Τραπέζης Ελλάδος ανήκαν στην κυβέρνηση Παπάγου η οποία είχε ορκιστεί στις 19 Νοεμβρίου του 1952.

⁴⁵ Σ. Μαρκεζίνης, Σύγχρονη πολιτική ιστορία της Ελλάδος (1936-1975), βιβλιοθήκη ΤτΕ

πραγματικότητα το νόμισμα έχανε αξία. Έκρινα ότι δεν υπήρχε λόγος να μελαγχολήσει η κοινή γνώμη, αντιθέτως έπρεπε να δει με αισιοδοξία το μέλλον⁴⁶».

Η πρώτη αντίδραση που δέχτηκε ο Μαρκεζίνης την επόμενη κιόλας μέρα ήταν από το παλάτι, ο βασιλιάς του ζήτησε να συναντηθούν διαμαρτυρούμενος για το γεγονός του ότι δεν είχε ενημερωθεί για ένα τόσο σημαντικό ζήτημα. Ο Μαρκεζίνης ιδιαίτερα περιγραφικός αναφέρει: « Πράγματι είχα αποφύγει να το πράξω, διότι δεν εμπιστευόμουν το ανακτορικό περιβάλλον». Στον ίδιο τον βασιλιά δηλώνει τα εξής: « Μεγαλειότατε, το δικό μου καθήκον ήταν να ενημερώσω εγκαίρως τον Πρωθυπουργό. Αυτό και έπραξα. Τα παράπονα σας, συνεπώς, θα έπρεπε να τα απευθύνεται σε κείνον⁴⁷». Ο Παπάγος ο οποίος ενημερώθηκε για τον διάλογο έδειξε ιδιαίτερα ικανοποιημένος, από την πλευρά του ο βασιλιάς απέφυγε να τον καλέσει.

Στις παραπάνω αντιδράσεις θα μπορούσαμε να προσθέσουμε και αυτές πολιτικών προσώπων όπως του Πλαστήρα, του Καρτάλη και του Γ. Παπανδρέου. Συγκεκριμένα ο Πλαστήρας δήλωνε: «Η υποτίμησης του νομίσματος μιας χώρας είναι μέτρον ανάγκης. Ως είναι δε γνωστό κατά την σύγχρονων εποχή συνέβησαν πλείσταί όσαι υποτιμήσεις. Επομένως όταν η κυβέρνησης κατέληξεν εις το σκληρών τούτο μέτρον, όφειλε να προβεί εις επαρκείς εξηγήσεις και δικαιολογίας προς τον λαόν και όχι να θριαμβολογεί, ως να επρόκειτο περί πρωτότυπου και θαυματοποιού κυβερνητικής εφευρέσεως. Η υποτίμησης του νομίσματος είναι μια σοβαρή εγχείριση εις τον οικονομικόν οργανισμόν. Γενομένη υπό καλούς όρους και μελετημένας προϋποθέσεις, είναι δυνατόν να περιορίσει τα μειονεκτήματα εις το ελάχιστον και να συντελέσει εις την υπερπήδησιν των δυσκολιών της εθνικής οικονομίας. Η υποτίμησης του νομίσματος μοιάζει με το σπάσιμο φράγματος συνέπεια του οποίου προκαλείται μεγάλη πλημμυρά. Όταν τα ύδατα αποσυρθούν ολίγον κατ'ολίγον τότε διαπιστούται ότι άλλα μεν εδάφη ωφελήθησαν, άλλα δε υπέστησαν ανεπανόρθωτους ζημιάς. Τα εδάφη εν προκειμένω, τα οποία θα υποστούν ζημιάς είναι οι εργάται, οι μισθοσυντήρητοι και τα μεσαία στρώματα. Φοβούμαι ότι δεν ελήφθησαν τα κατάλληλα προπαρασκευαστικά μέτρα προς εξουδετέρωσιν των οδυνηρών συνεπειών που θα πλήξουν ευρέα κοινωνικά στρώματα, λόγω της ανόδου των τιμών. Επίσης θα τραυματιστεί σοβαρώς εκ νέου η πίστις προς την δραχμήν, ήτις είχεν αποκατασταθεί επί της κυβερνήσεως του κέντρου κατά τρόπον ικανοποιητικόν.

⁴⁶ Σ. Μαρκεζίνης, Σύγχρονη πολιτική ιστορία της Ελλάδος (1936-1975), βιβλιοθήκη ΤτΕ, σελ 13

⁴⁷ Σ. Μαρκεζίνης, Σύγχρονη πολιτική ιστορία της Ελλάδος (1936-1975), βιβλιοθήκη ΤτΕ, ο.π

Εν συμπερασμάτι επιθυμώ να τονίσω ότι τα νέα οικονομικά μέτρα οδηγούν τον ελληνικόν λαόν εις νέας σκληράς δοκιμασίας. Η υποτίμησης της δραχμής είναι πράξις εξόχως ρισκοκίνδυνος με ελάχιστας πιθανότητας επιτυχίας. Πλήττει αμέσως την ήδη χειμαζομένην μεγάλην μάζαν του λαού προς όφελος των ολίγων. Εύχομαι δια το καλόν του έθνους όπως επιτύχει η κυβέρνησης εις την νέαν αυτή προσπάθειαν. Ας μη βαυκαλίζεται με φρούδας ελπίδας και ας αντιμετωπίσει ψυχραίμως τα πραγματικά αίτια της εκτεινόμενης οικονομικής κρίσεως καθ'όσον με την υποτίμησην του εθνικού μας νομίσματος δεν θεραπεύεται αυτή⁴⁸».

Ίδιο τόνο είχαν και οι δηλώσεις του Σ. Βενιζέλου, επίσης ο τέως υπουργός συντονισμού Καρτάλης καταφέρθηκε εναντίον της κυβερνητικής απόφασης υποστηρίζοντας ότι θα αυξηθεί το κόστος ζωής εξαιτίας της κατά 40% υπερτιμήσεως του ηλεκτρικού ρεύματος, των μεταφορών, των βιομηχανικών προϊόντων και των ειδών ευρείας κατανάλωσης που εισάγονται από το εξωτερικό. Επίσης η υποτίμηση της δραχμής κλονίζει την πίστη του λαού προς το εθνικό νόμισμα και θα ωφελήσει τους βιομηχάνους οι οποίοι θα εξοφλήσουν τις οφειλές τους με τιμή λίρας 180.000 δραχμές.

Εκτός των παραπάνω θεωρεί ότι το υψηλό κόστος ζωής και η κατάργηση πολλών και σημαντικών προμοδοτήσεων ελάχιστα θα ωφελήσει τα εξαγώγιμα προϊόντα. Αυτό που θα ωφεληθεί είναι μόνο το καπνεμπόριο το οποίο αγόρασε τα καπνά με δολάριο έναντι 15.000 δραχμών και θα πραγματοποιήσει πωλήσεις με διπλάσια τιμή συναλλάγματος. Επιπροσθέτως η υποτίμηση θα φέρει νέο έλλειμμα εις τον προϋπολογισμό και επιβολή νέας φορολογίας. Τέλος υποστηρίζει πως δεν είναι εύκολη η συγκράτηση των τιμών και η δοθείσα συγκατάθεση του Διεθνούς νομισματικού Ταμείου και της Αμερικάνικης αποστολής είναι απλώς η αντίστροφη πλευρά της επικείμενης μείωσης της αμερικάνικης βοήθειας⁴⁹.

Σκληρή κριτική στην κυβερνητική απόφαση της υποτίμησης κάνει και ο Γ. Παπανδρέου⁵⁰, χαρακτηριστικά αναφέρει: « Εις τα κοινοβουλευτικά πολιτεύματα οι κυβερνήσεις ή τουλάχιστον οι υπουργοί όταν αποτυγχάνει η θεμελιώδης πολιτική των, συνηθίζουν να παραιτούνται. Αλλά ο σημερινός υπουργός του συντονισμού δεν

⁴⁸ Ο λόγος αυτός του αρχηγού της ΕΠΕΚ περιέχεται στο άρθρο: « Μόνον τα κόμματα της αντιπολίτευσης διατυπώνουν αντίθετον γνώμη», της εφημερίδας «Η Καθημερινή», Σάββατο 11 Απριλίου 1953

⁴⁹ ο.π. «Η Καθημερινή», « Μόνον τα κόμματα της αντιπολίτευσης διατυπώνουν αντίθετον γνώμη», Σάββατο 11 Απριλίου 1953.

⁵⁰ Ο Γ. Παπανδρέου ήταν ο αρχηγός του Δημοκρατικού κόμματος.

φαίνεται να ανήκει εις αυτήν τη σχολή, επροτίμησεν αντί να παραιτηθεί, να παραιτήσει την πολιτική του και να εφαρμόσει με τον ίδιον στόμφον, την αντίθετον, εξαγγέλλων την νέαν νομισματικην πολιτικήν του ισχυρισθην ότι ημπορεί να γίνει και υποτίμησης της δραχμής εις το ήμισυ της αξίας της και ταυτοχρόνως συγκράτησης των σημερινών τιμών. Όλοι οφείλουν να αντιληφθούν - είπεν εις την ραδιοφωνικήν ομιλία του⁵¹- ότι αι τιμαί του εσωτερικού πρέπει να παραμείνουν εις τα σημερινά επίπεδα.

Ο ισχυρισμός είναι παράλογος εφόσον θα πρέπει είδη πρώτης ανάγκης να εισάγονται από το εξωτερικό και να πληρώνονται εις την νέαν τιμή του συναλλάγματος, η αύξησης των τιμών καθώς και η αλληλεπίδρασης των αυξήσεων είναι αναπόφευκτη και το δίλημμα είναι αμείλικτον. Ή θα λειτουργήσουν ανεμπόδιστοι οι οικονομικοί νόμοι και τότε θα έχομεν αυτόματον ανατίμησην μέχρι της πλήρους προσαρμογής εις την νέαν νομισματικήν βάσιν, ή θα εμποδισθεί με την βίαν η λειτουργία των οικονομικών νόμων και τότε θα έχωμεν την γνώριμην απόκρυψη των ειδών και την μαύρην αγοράν.

Και εις τας δύο περιπτώσεις, αι τιμαί, έπειτα από μιαν μεταβατικήν περίοδον οικονομικής αρρυθμίας, θα φθάσουν πάλιν εις τα φυσιολογικά επίπεδα των. Με την διαφοράν όμως ότι εν τω μεταξύ θα έχουν δημιουργηθεί δύο τάξεις Ελλήνων οι εμεταλλευταί και τα θύματα. Θύματα θα είναι οι άνθρωποι του λαού οι μισθοσυντήρητοι, καθώς και οι αγρόται παραγωγοί προϊόντων εσωτερικής καταναλώσεως.

Προνομιούχοι και εκμεταλλευταί θα είναι οι άνθρωποι της οικονομικής ολιγαρχίας. Και μεταξύ αυτών θα διακρίνονται οι ωφειλαίται των παγωμένων πιστώσεων καθώς και οι κάτοχοι χρυσών λιρών, οι οποίοι ενώ με την στείραν αποθησαύρισην απεστράγγισαν τους χυμούς της παραγωγικής δραστηριότητας του τόπου, σήμερον επιβραβεύονται από τη κυβέρνησιν με το διπλασιασμόν της περιουσίας των. Αυτός είναι ο φαύλος κύκλος της υποτιμήσεως της δραχμής την οποίαν ανήγγειλε θριαμβευτικός ο υπουργός του συντονισμού⁵²».

Η κυβέρνησις του Συναγερμού δεν έμεινε αμέτοχη σε όλες αυτές τις επιθετικές δηλώσεις, δια στόματος Μαρκεζίνη προέβη στις ακόλουθες « Η Α. Μ. ο βασιλεύς εξέφρασε την πλήρη ικανοποίησιν του δια την πολιτικήν της

⁵¹ Αναφέρεται στην ραδιοφωνική ομιλία του Σ. Μαρκεζίνη την 9 Απριλίου 1953.

⁵² «Η Καθημερινή», «Ο κ. Παπανδρέου επικρίνει τα κυβερνητικά μέτρα», Τρίτη 14 Απριλίου 1953.

σταθεροποιήσεως, την οποία εφαρμόζει η κυβέρνηση. Άλλωστε δύναμαι τώρα αφόβως να αποκαλύψω ότι το θέμα τούτο εξητάσθη από της πρώτης μου συτνεργασίας, ως υπουργός του συντονισμού, μετά της Α.Μ. του βασιλέως ήδη από του παρελθόντος του Νοεμβρίου, διότι από καιρού απησχολήει την Α.Μ. τον βασιλέα η ανάγκη της εφαρμογής της πολιτικής ταύτης εφόσον θα εδημιουργούντο αι κατάλληλαι προϋποθέσεις⁵³».

Σχετικά με τις δηλώσεις Βενιζέλου ο Μαρκεζίνης πήρε θέση λέγοντας: « Η κυβέρνηση Παπάγου απέδειξεν ότι ουδέποτε της έλειψε το θάρρος να αναλαμβάνει τας ευθύνas των πράξεων της και να τας φέρη μόνη απέναντι του έθνους και της ιστορίας. Τούτο ως προς το ζήτημα των ευθυνών. Τώρα αν ο κύριος Βενιζέλος στεναχωρείται όταν ακούει την αλήθεια εις αυτό ημείς δεν ευθυνόμεθα». Γενικότερα ο Μαρκεζίνης υποστήριξε ότι η υποτίμηση επιτρέπει την αντικατάσταση ενός χαοτικού συστήματος ελέγχων από περισσότερη αγορά, ότι αυξάνει την δυναμική του τουρισμού και ενισχύει την ανταγωνιστικότητα των ελληνικών εξαγωγών. Εκτός αυτών υποστήριξε ότι η εμπιστοσύνη στο εθνικό νόμισμα θα οδηγούσε στην προσέλκυση ξένων κεφαλαίων στη χώρα καθώς και αύξηση των άδηλων πόρων⁵⁴.

Πέρα από τις αντιδράσεις των πολιτικών υπήρξαν και κοινωνικές αντιδράσεις αλλά και φήμες ότι η πληροφορία για την υποτίμηση είχε διαρρεύσει. Σύμφωνα με αυτή, την κατηγορία κάποιιοι είχαν επωφεληθεί αποθεματοποιώντας χρυσές λίρες. Ο Μαρκεζίνης στο βιβλίο του «Σύγχρονη πολιτική ιστορία της Ελλάδος (1936-1975)», αναφέρει ότι ελάχιστα πρόσωπα είχαν μνηθεί λόγο θέσης, ενώ για την ακριβή ημερομηνία ενημερωμένος ήταν μόνο ο Παπάγος⁵⁵.

I.Θετικές Αντιδράσεις στο Μέτρο της Υποτίμησης.

Σχετικά με το μέτρο της υποτίμησης υπήρξαν και θετικά σχόλια και δηλώσεις από διάφορες πλευρές. Ο εμποροβιομηχανικός κόσμος του Πειραιά σε δήλωση που εξέδωσε υποστήριξε τα ακόλουθα « Η Διοίκησης του Εμπορικού και Βιομηχανικού Επιμελητηρίου Πειραιά επι την εξαγγελίαν της νέας οικονομικής πολιτικής της κυβερνήσεως θεωρεί καθήκον να συστήσει ενθέρμως εις τον εμπορικών και βιομηχανικών κόσμον όπως συμβάλει και ούτος δι όλων των δυνάμεων του εις την

⁵³ «Η Καθημερινή», «Η κυβέρνηση έχει το θάρρος των πράξεων και συνείδηση των ευθυνών της, απάντησις εις τας προσπάθειas της αντιπολιτεύσεως να ασκήσει δημοκοπείαν», Τρίτη 14 Απριλίου 1953

⁵⁴ Πάνος Καζάκος, «Ανάμεσα σε Κράτος και αγορά, Οικονομία και οικονομική πολιτική στη μεταπολεμική Ελλάδα 1944-2000», Εκδόσεις Πατάκη, Αθηνά 2001

⁵⁵ Στο συγκεκριμένο ζήτημα είχαμε αναφερθεί διεξοδικά στις σελίδες 8 και 9.

επιτυχίαν της μεγάλης ταύτης εξορμήσεως, η οποία θα εξασφαλίσει εφ' όσον επιτύχει και πρέπει να επιτύχει όχι απλώς την οικονομική σταθερότητα αλλ' αυτήν την ευημερίαν του ελληνικού λαού.

Απαιτείται προς τούτο όπως ο εμπορικός και βιομηχανικός κόσμος διατηρήσει την απόλυτον αυτού ψυχραιμίαν θεωρών την επιτυχίαν της κυβερνητικής πολιτικής ως προσωπικήν του τοιαύτην και να μην αφήσει και παρασυρθεί από πανικόν η εις κερδοσκοπικάς ενέργειας. Αι τιμαί, γενικώς δέον να διατηρηθούν όσον είναι ανθρωπίνως δυνατόν εις τα σημερινά επίπεδα των, πράγμα όπερ θα δημιουργήσει μεγάλη ανάπτυξιν της ελληνικής παραγωγής εις όλους τους τομείς και θα εξασφαλίσει συγχρόνως ανταγωνιστικήν δύναμιν εις τα ελληνικά προ»ίόντα εις τας διεθνείς αγοράς με όλα τα εκ τούτων αγαθά επακόλουθα⁵⁶».

Εκτός αυτών των δηλώσεων ο πρώην διοικητής της Εθνικής Γ.Ι. Πεσμαζόγλου χαρακτήρισε με δηλώσεις του ως ορθή την αναπροσαρμογή της τιμής της δραχμής αρκεί να λαμβάνονταν παράλληλα μέτρα. Χαρακτήρισε επίσης ως επιτυχία της κυβέρνησης την έγκριση 35.000.000 δολαρίων από την Ουάσιγκτον για την προμήθεια ειδών πρώτης ανάγκης⁵⁷.

Ειδικότερα στοιχεία περί υποτίμησης.

Η απόφαση σχετικά με την υποτίμησης ανακοινώθηκε από τον ίδιο τον υπουργό συντονισμού Σπυρίδων Μαρκεζίνη. Η εφημερίδα καθημερινή παρουσίασε κάθε φράση του λόγου του. Εμείς θα δανειστούμε το άρθρο της προσπαθώντας να δώσουμε μία αντιπροσωπευτική εικόνα του γεγονότος που έκανε ιδιαίτερη αίσθηση στην ελληνική κοινωνική πραγματικότητα.

Συγκεκριμένα ο υπουργός συντονισμού Σ. Μαρκεζίνης στην ομιλία του υποστήριξε τα ακόλουθα: «Αναγγέλον προς τον ελληνικόν λαόν βαρυσήμαντος απόφασιν της κυβερνήσεως. Από της ώρας ταύτης 9^{ης} Απριλίου, η επίσημος σχέση της τιμής της δραχμής με την τιμή του δολαρίου καθορίζεται στις 30.000 δραχμάς εν δολάριον. Αντιστοίχως δε προς την σχέσιν αυτήν και αι τιμαί όλων των ξένων νομισμάτων. Το μέτρο τούτο λαμβάνεται με την ομόφωνον γνώμην της Νομισματικής επιτροπής ως και του Διεθνούς νομισματικού Ταμείου. Σας διαβάζω το κείμενο του τηλεγραφήματος το οποίον έλαβα προ ολίγου.

⁵⁶ «Η Καθημερινή», «Ο εμποροβιομηχανικός κόσμος Πειραιώς παρά το πλευρό της Κυβέρνησης», Σάββατο 11 Απριλίου 1953

⁵⁷ «Η Καθημερινή», Σάββατο 11 Απριλίου 1953.

1. Το ταμείον ευχαρίστως αποδέχεται και εγκρίνει απολύτως την προτεινόμενη ενέργειαν της ελληνικής κυβερνήσεως να ενοποιήσει το συναλλαγματικό της σύστημα δια της καταργήσεως των πολλαπλών τιμών του συναλλάγματος και δια της προσαρμογής της επίσημου ισοτιμίας του συναλλάγματος εν Ελλάδι από 15.000 εις 30.000 δραχμές δι εν δολάριον Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής.
2. Το ταμείον λαμβάνει υπό σημείωσιν ότι η ενοποίησης αυτή του συναλλαγματικού συστήματος κατέστη δυνατή δια της αποφασιστικότητας της Ελληνικής Κυβερνήσεως, όπως επιτύχει την νομισματικήν σταθερότητα δια της εφαρμογής ενός προγράμματος εσωτερικής σταθεροποιήσεως.
3. Το ταμείον θεωρεί ότι τα μέτρα ταύτα θα συμβάλουν εις την περαιτέρω ανάπτυξιν της ελληνικής οικονομίας, αλλά επιθυμεί να τονίσει τη σπουδαιότητα της συνεχίσεως σταθεράς αντιπληθωριστικής πολιτικής⁵⁸.

Στο πρωτοσέλιδο της εφημερίδας «Η Καθημερινή» στις 10 Απριλίου του 1953 αναφέρεται ότι: « Το ριζοσπαστικόν τούτο οικονομικό μέτρο ενέπνευσεν η ανάγκη της διευκολύνσεως του συναγωνισμού των ελληνικών προϊόντων με τα της αλλοδαπής. -Προσέλκυσις ξένων κεφαλαίων και επαναπατρισμός των ελληνικών. – Θα καταβληθεί προσπάθεια όπως αι τιμαί παραμείνουν εις τα σημερινά επίπεδα. – Καταργούνται αι παντός είδους εισφοραί επί των εισαγωγών. – Η εξασφάλισις της επάρκειας εις βασικάν είδη διατροφής. – Ο έλεγχος των πιστώσεων θα συνεχισθή. – Επιτρέπεται ο δανεισμός με τη ρήτρα του δολαρίου, διότι υπάρχει πλήρης εμπιστοσύνη επί την σταθεροποίηση του εθνικού νομίσματος. – Εξακολουθεί ισχύουσα η απαγόρευσις των συναλλαγών εις χρυσόν. – Ο οφειλέτης ή ο δανειστής εις χρυσάς λίρας απαλλάσσεται εφ' όσον δηλώσει το χρέος του και δύναται να εξοφλήσει καταβάλλων το ισότιμον εις δραχμάς επί τι βάσει της αξίας του χρυσού κατά το χθесινόν κλείσιμο του Χρηματιστηρίου».

Αυτό το άρθρο της Καθημερινής μας παρουσιάζει τον τρόπο με τον οποίο η κυβέρνηση και ο ίδιος ο Μαρκεζίνης προσπάθησαν να παρουσιάσουν την απόφαση του κόμματος του Παπάγου για αυτό το τόσο σημαντικό εγχείρημα της υποτίμησης. Μαρκεζίνης λίγο μετά την ορκωμοσία της κυβέρνησης Παπάγου είχε σκοπό να κάνει

⁵⁸ «Η Καθημερινή», «Μια νέα Περίοδος εις την οικονομικήν και νομισματικήν πολιτική του κράτους», Παρασκευή 10 Απριλίου 1953.

ένα ταξίδι στις ΗΠΑ προσπαθώντας να πείσει την Ουάσινγκτον για μία αύξηση της οικονομικής βοήθειας προς την Ελλάδα. Το υπουργείο εξωτερικών των Ηνωμένων Πολιτειών προσπάθησε πάση θυσία να αποφύγει κάτι τέτοιο πριν την υποτίμηση καθώς φοβήθηκε ότι θα συνδεθεί άμεσα το όνομά της με αυτό το οικονομικό εγχείρημα⁵⁹.

Η άποψη της Αριστεράς σχετικά με την Υποτίμηση

Στις γραμμές που θα ακολουθήσουν θα προσπαθήσουμε μέσα από άρθρα της εφημερίδας «Η Αυγή» να παραθέσουμε τις απόψεις της αριστερής πλευράς, καθώς το μέτρο της υποτίμησης αντιμετωπίστηκε ποικιλοτρόπως από τις διάφορες πολιτικές πλευρές. Στο πρωτοσέλιδο της εφημερίδας την 11η Απριλίου ο τίτλος είναι χαρακτηριστικός:

Απροκάλυπτη αντιλαϊκή πολιτική κατ' επιταγή των ξένων
Μέτρο πλήρους αποικιοποίησεως της χώρας η υποτίμηση της δραχμής.

Και συνεχίζει με ένα άρθρο που έχει τον ακόλουθο τίτλο:

Πρόβλημα επιβιώσεως αντιμετωπίζει ο λαός μας.
Οι δραχμοβίοτοι καταστρέφονται- οι εργάται εξανδραποδίζονται- οι αγρόται παραδίδονται στην κερδοσκοπική μανία των μεγαλεμπόρων και των βιομηχάνων- οι επαγγελματοβιομήχανοι συντρίβονται.

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΙΣ ΤΗΣ ΔΙΟΙΚΟΥΣΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΤΗΣ Ε.Δ.Α.

«Εκ μέρους της Δ.Ε. της Ε.Δ.Α εξεδώθει η κάτωθι ανακοίνωσις επί του θέματος της υποτιμήσεως της δραχμής»:

«Τα νέα μέτρα που εξηγγέλθησαν χθες από τον Υπουργό Συντονισμού είναι μια νέα απροκάλυπτη επίθεσις εναντίον του βιωτικού επιπέδου των εργαζομένων και γενικότερα των πλατιών μαζών του ελληνικού λαού.

⁵⁹ Σταθάκης Γιώργος «Το δόγμα Truman και το σχέδιο Marshall, η ιστορία της αμερικάνικης βοήθειας στην Ελλάδα», Βιβλιόραμα, Αθήνα 2004, σελ395

Η κυβέρνηση για άλλη μια φορά μετά την συγχώνευση των τραπεζών, τας εκτάκτους εισφορές κλπ, με το πρόσχημα δήθεν ότι επιδιώκει την εξυγίανση της οικονομίας μας, χρησιμοποιεί τεχνητά, νομισματικά μέτρα που ουσιαστικά επιτείνουν το μόνιμο οικονομικό αδιέξοδο του τόπου μας.

Η υποτίμησις της δραχμής και τα παράλληλα με αυτήν μέτρα, εκτός του ότι εξυπηρετούν τα σχέδια για την πλήρη αποικιοποίησιν της χώρας μας είναι ευεργετικά και για την οικονομική ολιγαρχία ενώ αντίθετα είναι εξοντωτικά για τον λαό.

Είναι πλάνη να πιστεύει κανείς ότι οι τιμές θα κρατηθούν στα σημερινά επίπεδα. Και των βασικών ακόμα ειδών οι τιμές αναγκαία θα ακολουθήσουν την ανοδική πορεία που χαράζει η τιμή της χρυσής λίρας και όλων των εισαγομένων από το εξωτερικό ειδών.

Και αν ακόμα επιτευχθεί ανάπτυξις των εξαγωγών των αγροτικών προϊόντων, με την υποτίμησιν της δραχμής, οι αγρόται πάλι θα ωφεληθούν. Αντίθετα θα ζημιωθούν, διότι καταργούνται οι πριμοδοτήσεις και αυξάνουν οι τιμές των βιομηχανικών προϊόντων και άλλων ειδών, ενώ τα δικά τους προϊόντα παραδίδονται στην κερδοσκοπική μανία των μεγαλεμπόρων.

Ειδικότερα τα νέα μέτρα της κυβερνήσεως θα είναι καταστροφικό για τον δραχμοβίοτο κόσμο, που χωρίς την άμεση και ανάλογη τιμαριθμική αναπροσαρμογή των αποδοχών του, αντιμετωπίζει δραματικό το πρόβλημα της επιβιώσεως του.

Η υποτίμησις της δραχμής δεν είναι παρά η συνέχιση και επέκτασις της ίδιας αποπνικτικής αντιλαϊκής οικονομικής πολιτικής που εφαρμόζει τον τελευταίο καιρό η κυβέρνηση κατ' επιταγήν των ξένων συμβουλών της.

Η πολιτική αυτή ευνοεί αποκλειστικά τα σχέδια του ξένου κεφαλαίου που θα βρει κατάλληλους όρους για την εξοντωτική εκμετάλευσιν των πρώτων υλών και τον εξανδραποδισμό του έμψυχου υλικού της χώρας μας.

Η Δ.Ε. της Ε.Δ.Α, θέλοντας να διαφωτίσει πλήρως τον ελληνικό λαό για την έκτασιν των συνεπειών που θα έχουν τα νέα μέτρα της κυβερνήσεως, θα συνέλθει εντός των ημερών για να εκδώσει ειδικήν απόφασιν πάνω στο τόσο κεφαλαιώδες αυτό ζήτημα⁶⁰».

Στην συνέχεια θα παραθέσουμε τις απόψεις του προέδρου της Ε.Δ.Α κ. ΙΩ. Πασαλίδη όπως παρουσιάστηκαν από την εφημερίδα Αυγή στις 2 Απριλίου του 1953 και ημέρα Κυριακή.

⁶⁰ Το κείμενο αυτό έχει παρθεί αυτούσια από την εφημερίδα «Η Αυγή», Σάββατο 11 Απριλίου 1953, σελ. 1.

Ο τίτλος του άρθρου: «Χρεοκοπία Της Κυβερνήσεως- Και ταυτόχρονα χρεοκοπία της πολιτικής υποτέλειας όλων των κομμάτων της ολιγαρχίας. Μέτρα σαν του κ. Μαρκεζίνη εφαρμόζονται μόνο στις αποικίες», μας προδιαθέτει για το τι θα ακολουθήσει στην συνέχεια. Συγκεκριμένα το άρθρο ξεκινάει ως εξής: « Στην Θεσσαλονίκη όπου βρίσκεται, απαντών σε ερωτήσεις των δημοσιογράφων ο πρόεδρος της Ε.Δ.Α κ. Πασαλίδης προέβει στις ακόλουθες δηλώσεις σχετικά με τα εξαγγέλοντα οικονομικά μέτρα της κυβερνήσεως: Ο υπουργός του συντονισμού κ. Μαρκεζίνης στην προχθεσινή ραδιοφωνική του ομιλία εξήγγειλε τα «νέα» οικονομικά μέτρα της κυβερνήσεως. Επιβάλλεται να υπογραμμισθεί ότι το ύφος, ο τόπος και οι απειλές φανερώνουν αδυναμία και φόβο, γιατί οι επαναληπτικές εκλογές εκλόμισαν την δύναμιν του συναγερμού που είχε παρεξηγήσει την ψήφο της 16ης Νοεμβρίου. Ο κ. Μαρκεζίνης με λυρικές φράσεις υπεσχέθει «καλές ημέρες», συνέστησε υπομονήν, επεκαλέσθη ακόμη και την βοήθειαν του θεού, νομίζοντας ότι έτσι θα αποκοιμίσει τα πλατιά λαϊκά στρώματα εναντίον των οποίων στρέφονται τα αντιλαϊκά μέτρα.

Η υποτίμησις της δραχμής και τα άλλα μέτρα δεν αποτελούν μονάχα χρεοκοπία της σημερινής κυβερνήσεως, αλλά ανοιχτή χρεοκοπία της πολιτικής της υποτέλειας όλων των κομμάτων της ολιγαρχίας του πλούτου. Οι φωνασκούντες τώρα κατά της πολιτικής του Συναγερμού δεν τολμούν να πουν στον λαό την αλήθεια. Αυτοί οι ίδιοι άνοιξαν διάπλατα τις πόρτες στον Συναγερμό που σήμερα βγάζει όλους σκάρτους για να θριαμβεύσει ο ίδιος στα μάτια του ΔΟΛΑΡΙΟΥ. Επίσης τα «νέα» μέτρα κάθε άλλο παρά πρωτότυπα είναι και οδηγούν την αναγέννησιν της χώρας, από την ανάποδη όμως. Όμοια μέτρα εφαρμόζονται σε όλες τις αποικιακές και εξαρτημένες χώρες για να εξασφαλίσουν ασύδοτη την εκμετάλλευσιν του ξένου και του ντόπιου κεφαλαίου. Γι' αυτό και η κυβέρνησις κτυπά τον λαό και αφαιρεί τα κεκτημένα δικαιώματα των εργαζομένων, για να τους καταστήσει ανίκανους για να αντιδράσουν.

Για να αντιμετωπισθεί η κατάσταση επιβάλλεται όλες οι δημοκρατικές δυνάμεις της χώρας να συνεργασθούν για να οδηγήσουν το λαό μας στο σωστό δρόμο μιας πραγματικής αναγεννήσεως του τόπου στο δρόμο της Ειρήνης και της Ανεξαρτησίας⁶¹».

⁶¹ «Η Αυγή», Κυριακή 12 Απριλίου 1953, σελ. 1.

Την ανάλυση μας σχετικά με την άποψη της Αριστεράς θα την κλείσουμε με ένα ποίημα που βρίσκεται σε ένα πολύ μικρό πλαίσιο στο κάτω αριστερό άκρο του 151ου φύλου της εφημερίδας Αυγή και παρουσιάζει μέσα σε λίγες γραμμές την αίσθηση που κυριάρχησε εκείνη την περίοδο. Το παραθέτουμε αυτούσιο:

ΕΜΜΕΤΡΟ ΞΥΠΙΝΗΜΑ

ΣΤΡΩΝΕΙ ΚΟΡΜΙΑ

Κλαυθμός, τριγμός και οδυρμός του «Ε.Σ» το μέτρο!

Την μάχαιραν ανέσυρε ο Σπύρος σαν τον Πέτρο

Και δίχως οίκτο έκοψε στα δύο την δραχμή μας,

Στα δύο το μισθουλάκι μας και όλοι τη ζωή μας!

Προς τι να ζούμε φίλοι μου, εμείς οι φουκαράδες

Σφάξε μας, Σπύρο σφάξε μας, να ζήσουν οι αγάδες

Να ζήσουν οι άρχοντες, ευκόλως να πλουτίσουν

Κι' αυτές τις παγωμένες τους πιστώσεις να εξοφλήσουν

Χωρίς καμιά λαχτάρα

μ' ένα κουτί τσιγάρα

Ο Σπύρος την Ταλαίπωρη δραχμή στα δύο τη σχίζει

Και του δουλειά του δύσμοιρου λαού εξευτελίζει

Και στρώνει βάγια και κορμιά ως πέρα στο Αιγάλεω

Για να' ρθει στην πατρίδα μας το ξένο το Κεφάλαιο!

Με λίγα λόγια φίλοι μου ο «Ε.Σ» που κυβερνάει

Στο ξένο το κεφάλαιο τον τόπο ξεπουλάει

Κι' αυξάνει το δολάριο χωρίς πολλά μυστήρια

Εις την τιμήν ... του αίματος στα τριάκοντα ... αργύρια!

ΑΥΓΕΡΙΝΟΣ⁶²

⁶² «Η Αυγή», Σάββατο 11 Απριλίου 1953, σελ. 1.

Η Δραχμή και το Σύστημα του Bretton- Woods

Όπως ήδη αναφέραμε πριν η δραχμή υποτιμήθηκε κατά 50% σε σχέση με το δολάριο, η τιμή του δολαρίου αυξήθηκε από 15.000 δραχμές σε 30.000. Ένα χρόνο αργότερα τα παλιά χαρτονομίσματα αντικαταστάθηκαν με νέα και για καθαρά ψυχολογικούς λόγους κόπηκαν τα τρία μηδενικά από τις παλιές νομισματικές μονάδες⁶³. Μετά το εγχείρημα του 1953 η δραχμή συνδέθηκε με το ισχυρό νόμισμα της εποχής και εισήχθη στο σύστημα των σταθερών ισοτιμιών το γνωστό και ως Bretton-Woods⁶⁴.

Συγκεκριμένα ήταν ένα σύστημα σταθερών αλλά προσαρμόσιμων ισοτιμιών ανάμεσα στα εθνικά νομίσματα των χωρών που συμμετείχαν και είχε ως κέντρο το χρυσό ή το δολάριο. Οι ΗΠΑ αναλάμβαναν να κρατάνε σταθερή τη σχέση χρυσού-δολαρίου, ενώ τα άλλα νομίσματα συνδέονταν με σταθερή ισοτιμία με το δολάριο ή το χρυσό και υποχρεώνονταν να διατηρούν σταθερή αυτή την ισοτιμία. Οι χώρες που είχαν πρόβλημα στο ισοζύγιο πληρωμών είχαν τη δυνατότητα να δανείζονται από το ΔΝΤ διατηρώντας έτσι σταθερή την ισοτιμία.

Η επιτρεπόμενη απόκλιση γύρω από τη ισοτιμία ήταν συν πλην 1% και έτσι κάθε εθνική οικονομία ήταν προστατευμένη από τις κερδοσκοπικές επιθέσεις και εξασφαλιζόταν η μακροβιότητα του συστήματος. Παρόλα αυτά, το σύστημα προέβλεπε μια αναπροσαρμογή των ισοτιμιών σε περιπτώσεις ανισορροπίας στο ισοζύγιο πληρωμών μιας χώρας. Για να διατηρηθεί η ισοτιμία η Κεντρική Τράπεζα παρέμβαινε στην αγορά συναλλάγματος αγοράζοντας ή πουλώντας δολάρια.

Για την περίπτωση μικρών και πρόσκαιρων διακυμάνσεων δεν υπήρχε πρόβλημα, εκεί που πραγματικά δημιουργούταν ήταν στην περίπτωση χρόνιου ελλείμματος στο ισοζύγιο πληρωμών. Το έλλειμμα συνδέεται με υπερβάλλουσα ζήτηση για συνάλλαγμα κάτι που θα δημιουργούσε υποτιμητικές πιέσεις στη δραχμή. Οι πιέσεις αυτές έχουν χρόνιο χαρακτήρα και η ΤτΕ θα ήταν αναγκασμένη να πουλάει δολάρια για να αγοράζει δραχμές. Κάτι τέτοιο όμως δεν θα μπορούσε να

⁶³ Χ. Ι. Ιορδάνογλου, Ανάπτυξη, Σταθερότητα και πειθαρχία. Η ελληνική οικονομία την περίοδο 1950-1973. Αδημοσίευτο Άρθρο.

⁶⁴ Το μεταπολεμικό διεθνές νομισματικό σύστημα προέκυψε από τη διεθνή διάσκεψη στο Bretton-Woods του New Hampshire, τον Ιούλιο του 1944. Η συμφωνία έγινε μεταξύ 44 χωρών και περιελάμβανε και την ίδρυση του Διεθνούς Νομισματικού ταμείου αλλά και της Διεθνούς Τράπεζας.

διατηρείται για μεγάλο χρονικό διάστημα καθώς έτσι η τράπεζα θα εξαντλούσε τα συναλλαγματικά τις αποθέματα.

Από την άλλη πλευρά η επιδείνωση του εξωτερικού ισοζυγίου θα μπορούσε να προκληθεί κατά κύριο λόγο από μόνιμη απόκλιση του ελληνικού πληθωρισμού σε σχέση με τον πληθωρισμό των ΗΠΑ και των υπόλοιπων χωρών μελών του Bretton-Woods. Επομένως η Ελλάδα θα έπρεπε να ελέγχει με κατάλληλα μέτρα την απόκλιση του πληθωρισμού της σε σύγκριση με τις άλλες χώρες.

Στόχοι της πολιτικής της ήταν να εξασφαλίζει ότι ο πληθωρισμός της δεν θα ήταν υψηλότερος από αυτόν των εμπορικών εταίρων της χώρας καθώς και η αποφυγή δημιουργίας ελλειμμάτων στο ισοζύγιο των τρεχουσών εξωτερικών συναλλαγών. Οι ελληνικές αρχές έπρεπε να πείθουν το κοινό ότι ήταν ικανές να επιτυγχάνουν τους στόχους αυτούς. Η σταθερή ισοτιμία θα συγκρατούσε τις τιμές των εισαγόμενων προϊόντων μέσα στα πλαίσια των αυξήσεων των διεθνών τιμών και δεν θα παρουσιάζονταν τα προβλήματα που συνήθως φέρνει μαζί του ένα υποτιμώμενο νόμισμα⁶⁵.

Γενικότερα η σύνδεση της Ελλάδας με το σύστημα Bretton-Woods είχε ως αποτέλεσμα την αποκατάσταση της εμπιστοσύνης του κοινού στη δραχμή, εμπιστοσύνη που είχε κλονιστεί από τον μεταπολεμικό υπερπληθωρισμό και την εξανέμιση των αποταμιεύσεων, καθώς και την αύξηση των τραπεζικών καταθέσεων. Το σύστημα κατέρρευσε όταν ο τότε πρόεδρος των ΗΠΑ, Νίξον, αποσύνδεσε την τιμή του δολαρίου από το χρυσό εξαιτίας της ύφεσης στην οποία είχε περιέλθει η οικονομία τους το λόγω του πολέμου στο Βιετνάμ, το 1971. Η σταθερότητα της ισοτιμίας της δραχμής με το δολάριο διατηρήθηκε για 20 χρόνια προσέδωσε αξιοπιστία στην οικονομική πολιτική και συγκράτησε τις πληθωριστικές πιέσεις πολύ χαμηλά.

Τα Γεγονότα και οι συνέπειες της Υποτίμησης

Η υποτίμηση ήταν αυτή που σε μεγάλο ποσοστό αποκατέστησε την εμπιστοσύνη στη δραχμή και έβαλε την οικονομία σε τροχιά ανάπτυξης. Ο προϋπολογισμός παρουσίαζε μεγάλο έλλειμμα μέχρι της 9 Απριλίου, είναι αλήθεια

⁶⁵ Χ. Ι. Ιορδάνογλου, Ανάπτυξη, Σταθερότητα και πειθαρχία. Η ελληνική οικονομία την περίοδο 1950-1973. Αδημοσίευτο Άρθρο

ότι μετά την υποτίμηση ισοσκελίσθηκε. Για την συγκράτηση των τιμών⁶⁶ ήταν αναγκαία η λήψη διαφόρων μέτρων.

Το πρώτο μέτρο ήταν η επιδότηση των ειδών πρώτης ανάγκης και κυρίως των τροφίμων, το δεύτερο μέτρο ήταν ο έλεγχος όλων των τιμών από πενταμελή διυπουργική επιτροπή⁶⁷. Ακολούθως το τρίτο μέτρο είχε να κάνει με την απόλυτη ελευθερία των εισαγωγών και την κατάργηση του δελτίου. Σχετικά με την απόλυτη ελευθερία των εισαγωγών διατυπώθηκαν αντιρρήσεις και η πλειοψηφία του μικρού υπουργικού συμβουλίου υποστήριζε ότι η ελευθερία θα έπρεπε να περιορισθεί στο 70%, εκτός αυτών και ο Στρατηγός Παπάγος διατύπωνε τις επιφυλάξεις του ως προς το θέμα. Αντίθετα ο υπουργός εμπορίου Θ. Καψάλης υποστήριξε ότι το μέτρο της ελευθερίας των εισαγωγών δεν έπρεπε να υποβληθεί σε περιορισμούς. Τελικά επικράτησε η άποψη του Καψάλη⁶⁸, η οικονομική πολιτική αναπροσαρμοζόταν και αποκτούσε ένα νέο χαρακτήρα. Βασικά στοιχεία αυτής της πολιτικής ήταν η αποκατάσταση του ρόλου της αγοράς, ο επαναπροσδιορισμός του ρόλου του κράτους και η ενσωμάτωση της χώρας στη διεθνή αγορά⁶⁹.

Η μείωση της Αμερικανικής βοήθειας, στην οποία ήδη έχουμε αναφερθεί, δημιούργησε την ανάγκη εξεύρεσης πόρων για την χρηματοδότηση διαφόρων αναπτυξιακών έργων. Τα αναγκαία χρήματα θα μπορούσαν να βρεθούν μέσω της εσωτερικής αποταμίευσης, των ξένων επενδύσεων και του εξωτερικού δανεισμού. Συγκεκριμένα η Ελλάδα προχώρησε στο σχέδιο των Ευρωπαϊκών Πιστώσεων. Γεγονός είναι ότι έπρεπε να αποκλείει τη μέθοδο του εξωτερικού δανεισμού καθώς υπήρχε ήδη η εκκρεμότητα του δημοσίου χρέους. Και έτσι προχώρησε στη λύση του παραπάνω σχεδίου.

Σύμφωνα με αυτό η ελληνική κυβέρνηση παρουσίαζε ένα συγκεκριμένο έργο, «βεβαιωμένος παραγωγικό⁷⁰» και ζητούσε την χρηματοδότηση του. Η εκμετάλλευση του έργου θα παραχωρούταν, μετά από διαγωνισμό και μέχρι της τελικής αποπληρωμής του έργου, στην επιχείρηση της χώρας προς εκμετάλλευση και εν

⁶⁶ Οι τιμές έπρεπε να κρατηθούν κάτω από το 17%.

⁶⁷ Ο Μαρκεζίνης στο βιβλίο του «Σύγχρονη πολιτική ιστορία της Ελλάδος», αναφέρει ότι οι συνεδριάσεις γίνονταν σπίτι του.

⁶⁸ Σ. Μαρκεζίνης, Σύγχρονη πολιτική ιστορία της Ελλάδος (1936-1975), βιβλιοθήκη ΤτΕ, σελ 14

⁶⁹ Πάνος Καζάκος, «Ανάμεσα σε Κράτος και αγορά, Οικονομία και οικονομική πολιτική στη μεταπολεμική Ελλάδα 1944-2000», Εκδόσεις Πατάκη, Αθηνά 2001, σελ 168

⁷⁰ Σ. Μαρκεζίνης, Σύγχρονη πολιτική ιστορία της Ελλάδος (1936-1975), βιβλιοθήκη ΤτΕ, σελ 15.

συνεχεία θα περιέρχονταν στο ελληνικό δημόσιο⁷¹. Τέτοια παραδείγματα αποτέλεσαν η κατασκευή από Γαλλικές εταιρίες του φράγματος του Μέγδοβα καθώς και αυτά Γερμανικών και Ιταλικών εταιριών που είχαν προχωρήσει στην δημιουργία έργων στην περιοχή της Πτολεμαΐδας.

Οι Πρώτες Επιπτώσεις της Υποτίμησης

Στις παραγράφους που θα ακολουθήσουν θα προσπαθήσουμε να παρουσιάσουμε την άμεση επίπτωση της υποτίμησης στην παραγωγή και τις επενδύσεις, στο εξωτερικό ισοζύγιο, στις τραπεζικές καταθέσεις και στη διανομή του εισοδήματος. Σε κάποια από αυτά τα κομμάτια θα αναφερθούμε διεξοδικότερα στα μεταγενέστερα κεφάλαια όπου η ανάλυση θα έχει προχωρήσει και τα στοιχεία θα παρουσιάζονται με μία καλύτερη ροή, έτσι ώστε η κατανόηση των γραφόμενων να είναι ευκολότερη. Ίσως οι παρακάτω παράγραφοι να παρουσιάζουν ελλείψεις αυτό όμως, όπως αναφέραμε είναι κάτι που γίνεται σκόπιμα καθώς οι διεξοδική ανάλυση τους κρίνεται φρόνιμο να γίνει στα επόμενα κεφάλαια.

1. Παραγωγή και Επενδύσεις

Οι πρώτες επιπτώσεις στην παραγωγή ήταν θετικές. Το ΑΕΠ ανέκαμψε από τη στασιμότητα του 1952 αυξανόμενο κατά 13%⁷² την περίοδο 1953. Αξιοσημείωτη άνοδο παρουσίασε και ο βιομηχανικός τομέας σε αντίθεση με τις υπηρεσίες όπου η άνοδος ήταν συγκρατημένη. Από την άλλη πλευρά οι επενδύσεις δεν παρουσίασαν ιδιαίτερη άνοδο με εξαίρεση αυτές των κατοικιών. Από την άλλη πλευρά οι δημόσιες επενδύσεις των ετών 1953 και 1954 παρουσίασαν μικρή μείωση εξαιτίας της έλλειψης πόρων. Η άνθιση των επενδύσεων στον ιδιωτικό τομέα παρατηρείται από το 1955 και μετά, ενώ του δημοσίου από το 1956 και μετά⁷³.

⁷¹ Πάνος Καζάκος, «Ανάμεσα σε Κράτος και αγορά, Οικονομία και οικονομική πολιτική στη μεταπολεμική Ελλάδα 1944-2000», Εκδόσεις Πατάκη, Αθηνά 2001, σελ 169

⁷² Αυτό οφειλόταν και στην πολύ καλή σοδειά εκείνης της χρονιάς.

⁷³ Χ. Ι. Ιορδάνογλου, Ανάπτυξη, Σταθερότητα και πειθαρχία. Η ελληνική οικονομία την περίοδο 1950-1973. Δημοσίευτο Άρθρο, σελ 26.

2. Τα πρώτα σημάδια της υποτίμησης στο εξωτερικό ισοζύγιο

Είναι πραγματικότητα ότι η υποτίμηση έφερε θετικές αλλαγές στο εξωτερικό ισοζύγιο από την περίοδο του 1953 και μετά. Συγκεκριμένα παρατηρείται αύξηση των εξαγωγών η οποία συνεχίζεται μέχρι την περίοδο του 1956, μετέπειτα ακολουθείτε από μία ανάλογη σημαντική πτώση⁷⁴. Στα στοιχεία αυτά θα αναφερθούμε διεξοδικότερα στο κεφάλαιο 5, όπου θα παρουσιάσουμε πίνακες με στοιχεία και για τα χρόνια που θα ακολουθήσουν μέχρι την σύνδεση με την Ε.Ο.Κ.

Από την άλλη πλευρά οι εισαγωγές συνεχίζουν να αυξάνονται με υψηλούς ρυθμούς εξαιτίας συγκεκριμένων παραγόντων που θα αναλυθούν διεξοδικά στις επόμενες σελίδες. Γενικότερα το εμπορικό ισοζύγιο ενισχυόταν όχι τόσο από τις εισαγωγές αλλά από την εισροή μεταναστευτικών εμβασμάτων και άδηλων πόρων. Ο λόγος που κάνουμε εδώ μία αναφορά περισσότερο σκοπό έχει να δείξει τις άμεσες επιπτώσεις της υποτίμησης και όχι τον χαρακτήρα της στην διάρκεια των ετών. Όταν θα έχει προχωρήσει ικανοποιητικά η ανάλυση μας θα επανέλθουμε στο θέμα του εξωτερικού ισοζυγίου θέτοντας το σε μία πιο αναλυτική βάση.

3. Τραπεζικές Καταθέσεις

Η υποτίμηση δεν συνοδεύτηκε άμεσα με την αλλαγή της διάθεσης του καταθετικού κοινού ως προς τη δραχμή, η αλλαγή κλίματος διαμορφώθηκε σιγά, σιγά μέσα στο διάστημα 1953-1956. Το αποταμιευτικό κοινό επιστρέφει στις τράπεζες και απομακρύνεται από το χρυσό. Τα νούμερα έρχονται να δικαιολογήσουν αυτή τη στροφή, συγκεκριμένα την περίοδο του 1954 είχαμε αύξηση κατά 42%, το 1955 κατά 38% και το 1956 κατά 39%. Τα έτη όμως που κάνουν τη διαφορά είναι καθαρά το 1956 και 1957 όπου έχουμε μία κατακόρυφη αύξηση κατά 76%.

Η τελευταία αυτή αλλαγή ήταν αποτέλεσμα ενός δελεαστικότατου κινήτρου που έδωσε από την πλευρά της η ΤτΕ, χαρακτηριστικά αύξησε τα επιτόκια καταθέσεων και ταμιευτηρίου από 7% σε 10%. Μετά την περίοδο του 1956 το πρόβλημα ρευστότητας των τραπεζών και της χρηματοδότησης της οικονομίας παύει πλέον να θεωρείται σημαντικός περιορισμός⁷⁵.

⁷⁴ Δόβας Γιάννης, «Οικονομία της Ελλάδας», Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1980, σελ. 78.

⁷⁵ Χ. Ι. Ιορδάνογλου, Ανάπτυξη, Σταθερότητα και πειθαρχία. Η ελληνική οικονομία την περίοδο 1950-1973. Δημοσίευτο Άρθρο, σελ 27.

4. Διανομή Εισοδήματος

Η υποτίμηση αλήθεια είναι ότι μείωσε τα κέρδη του εμπορίου και κατά κύριο λόγο του εισαγωγικού εμπορίου. Αντίθετα οι τιμές των αγροτικών προϊόντων παρουσιάστηκαν βελτιωμένες κάτι που συνέβαλε αρκετά στην αύξηση των πωλήσεων των αγροτικών προϊόντων και κατά συνέπεια στην γενικότερη βελτίωση του ύψους των εισοδημάτων τους. Από την άλλη πλευρά θα λέγαμε ότι η μερίδα των μισθωτών βραχυχρονίως ζημιώθηκε από την υποτίμηση. Οι καλύτερες όμως συνθήκες απασχόλησης, και η αύξηση της παραγωγικότητας που αναμένονταν τελικά θα σε μακροχρόνιο επίπεδο θα τους ωφελούσαν.

Αυτό που η υποτίμηση δυστυχώς δεν κατάφερε να αντιστρέψει ή να μεταβάλει ήταν η ανισοκατανομή του πλούτου που ταλάνιζε χρόνια την ελληνική οικονομική πραγματικότητα. Αντίθετα η αύξηση της τιμής του χρυσού φαινόταν να ενισχύει αυτή την ανισοκατανομή.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

ΕΚΒΙΟΜΗΧΑΝΙΣΗ-ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Η ΕΚΒΙΟΜΗΧΑΝΙΣΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Το επιχείρημα της εκβιομηχάνισης, στα τέλη της δεκαετίας του 1940, αποτελούσε ένα από τα κυρίαρχα ζητήματα τόσο στους χώρους του πολιτικού κόσμου όσο και σε μεγάλες μερίδες του πληθυσμού. Η ελληνική οικονομία μπορούσε να ανακάμψει και η λύση βρισκόταν στη βιομηχανία. Το πνεύμα όλων των παραπάνω διαφαίνεται καθαρά στο πρώτο μακροχρόνιο πρόγραμμα ανάπτυξης, γνωστό και ως Μακροπρόθεσμο Πρόγραμμα Οικονομικής Ανορθώσεως της Ελλάδος 1948-1952, το οποίο καταρτίστηκε από το βιομηχανικό τμήμα της Αμερικανικής Αποστολής (ECA/G) σε συνεργασία με ορισμένες ομάδες του Υπουργείου Ανασυγκρότησης⁷⁶. Το πρόγραμμα αυτό είχε ως κύριο στόχο είχε την βελτίωση της αγροτικής παραγωγής καθώς και την πιο αποδοτική εξόρυξη πηγών όπως λιγνίτη καθώς και σε έργα εξηλεκτρισμού. Τα παραπάνω στοιχεία θα ήταν ικανά να προσφέρουν πολύ καλές δυνατότητες για την ανάπτυξη της βιομηχανικής παραγωγής⁷⁷. Δυστυχώς όμως όπως ήδη αναφέραμε το σχέδιο δεν ολοκληρώθηκε.

Η ματαιώση του τετραετούς σχεδίου, από την άλλη πλευρά δεν σήμανε την εγκατάλειψη των ενεργειών σχετικών με την εκβιομηχάνιση. Η ECA/G προώθησε μία διαφορετική στρατηγική η οποία συνοδευόταν από δύο πλαίσια δράσης. Συγκεκριμένα εστίαζε στο ζήτημα των υποδομών, κυρίαρχο ρόλο εδώ θα είχε το κράτος⁷⁸, καθώς και στην ενεργοποίηση βιομηχανικών επενδύσεων μέσω του ξένου κεφαλαίου. Κυρίαρχη θέση θα είχαν πλέον οι θεσμικές μεταρρυθμίσεις οι οποίες θα δημιουργούσαν τις προϋποθέσεις για την ενεργοποίηση των ιδιωτικών επενδύσεων⁷⁹.

Η αμερικανική πλευρά υποστήριζε ότι η στρατηγική αυτή θα απαιτούσε χρόνο και συνιστούσε υπομονή. Επίσης γινόταν λόγος και για την ανάγκη προσαρμογής της ελληνικής οικονομίας στην ευρωπαϊκή καθώς και της αναζήτησης συγκριτικών πλεονεκτημάτων σε τομείς όπως αυτούς της ναυτιλίας, της γεωργίας και του

⁷⁶ Σταθάκης Γεώργιος, «Η απρόσμενη οικονομική ανάπτυξη στις δεκαετίες του '50 και '60: η Αθήνα ως αναπτυξιακό υπόδειγμα», Ίδρυμα Μοραΐτη, σελ. 3.

⁷⁷ Freris A.F. "The Greek Economy in the twentieth century", Croom Helm Ltd, 1986, pg. 132.

⁷⁸ Ο ρόλος του κράτους είχε να κάνει κατά κύριο λόγο με την ίδρυση δημόσιων οργανισμών.

⁷⁹ Σταθάκης Γεώργιος, «Η απρόσμενη οικονομική ανάπτυξη στις δεκαετίες του '50 και '60: η Αθήνα ως αναπτυξιακό υπόδειγμα», Ίδρυμα Μοραΐτη, σελ. 4

τουρισμού. Οι εκθέσεις της Ουάσινγκτον την περίοδο 1952-1953 συνέτειναν σε αυτή την προοπτική. Χαρακτηριστικά σε μία από τις εκθέσεις αναφερόταν:

« Σε όλες τις χώρες της Νότιας Ευρώπης, ο σημαντικός σκοπός της Πολιτικής των Ηνωμένων πολιτειών είναι να προσφέρει την κατάλληλη μακροχρόνια βοήθεια που θα αντιμετωπίσει τα χρονίζοντα προβλήματα, τα οποία έχουν ιστορικά μετατρέψει αυτές τις χώρες στο "μαλακό υπογάστριο" του Ατλαντικού συστήματος άμυνας. ... Τα προβλήματα αυτά δεν μπορούν να λυθούν με την παροχή μεγάλης κλίμακας εξωτερικής βοήθειας, τέτοιας που απαιτούσε η γρήγορη επίτευξη της ανασυγκρότησης. ... Η ανασυγκρότηση έκανε δυνατή την επιστροφή σε επίπεδα παραγωγής που είναι συμβατά με τους τεχνικούς πόρους και τους θεσμούς στην Νότια Ευρώπη. ... Στο εξής, η οικονομική ανάπτυξη θα πρέπει να προχωρήσει *pari passu* με την ανάπτυξη των τεχνικών δυνατοτήτων και την βελτίωση των θεσμών και για το λόγο αυτό με πολύ πιο αργούς ρυθμούς από την περίπτωση της οικονομικής ανασυγκρότησης. ... Έτσι, η ανάπτυξη της Νότιας Ευρώπης απαιτεί τον μακροχρόνιο συνδυασμό περιορισμένης οικονομικής βοήθειας και ουσιαστικής τεχνικής βοήθειας. ... Τα προβλήματα της Νότιας Ευρώπης είναι φυσικά διαφορετικά από αυτά της υπόλοιπης ηπείρου και γι' αυτό απαιτούν στο πλαίσιο των κοινών *institutions* - Οργανισμός Βορειοατλαντικής Συμφωνίας (NATO), Οργανισμός Ευρωπαϊκής Οικονομικής Συνεργασίας (OEEC) και την Ευρωπαϊκή Ένωση Πληρωμών (EPU) - διαφορετικές τεχνικές για την λύση τους⁸⁰».

Το πνεύμα της έκθεσης αυτής καθώς και των υπόλοιπων που συντάχθηκαν την περίοδο 1952-1953 είχαν πολλά κοινά στοιχεία με τις απόψεις του καθηγητή Κυριάκου Βαρβαρέσου. Στο έργο του «Έκθεσις επί του οικονομικού προβλήματος της Ελλάδος», παρουσιάζει αναλυτικά την άποψη του πάνω στο επίμαχο ζήτημα

⁸⁰ Σταθάκης Γεώργιος, «Η απρόσμενη οικονομική ανάπτυξη στις δεκαετίες του '50 και '60: η Αθήνα ως αναπτυξιακό υπόδειγμα», Ίδρυμα Μοραΐτη, σελ. 4, Πρωτογενής Πηγή, FAO/W, Preliminary Program of Economic Action for 1953/1954 in the NATO/OEEC Area, August 1952 (Mission to Greece, Industrial Division, box 2).

Κυριάκος Βαρβαρέσος- Οι απόψεις του στο ζήτημα της εκβιομηχάνισης

Στην προσπάθεια μας να παρουσιάσουμε τις απόψεις του Κ. Βαρβαρέσου θα παραθέσουμε ένα κείμενο αυτούσιο από την έκθεση του.

«... Έως ότου συνεπώς αποκατασταθεί νομισματική και οικονομική σταθερότης εν τη χώρα και έως ότου το ιδιωτικόν κεφάλαιον αρχίση πάλιν να ενδιαφέρεται δια παραγωγικάς τοποθετήσεις εν τη χώρα πρέπει να είμεθα άκρως επιφυλακτικοί εις την χρηματοδότηση νέων επενδύσεων εις την βιομηχανίαν και να υποβάλομεν πάσα πρότασιν και παν σχέδιον εις ενδελεχή και εξονυχιστικήν έρευναν. Δεν αρκεί να λέγηται κατά γενικόν τρόπον ότι υπάρχουν αι εργατικά χείρες και αι πρώται ύλαι και ότι συνεπώς επιβάλλεται η ίδρυσις νέων βιομηχανιών προς παραγωγικήν χρησιμοποίησιν των πόρων τούτων. Πρέπει τούτοις να εξασφαλισθή ότι αι νέαι βιομηχανίαι θα λειτουργήσουν αποδοτικός και θα εξυπηρετήσουν πράγματι την οικονομία της χώρας. Κατά την γνώμη μου το πρόγραμμα της βιομηχανικής αναπτύξεως της χώρας κατά τα προσεχή έτη θα έδει να στηριχθή επί των κάτωθι γραμμών:

A) Βιομηχανίαι, αι οποίαι θα αποτελούντο από μίαν ή δύο επιχειρήσεις, θα έδει κατ' άρχήν να θεωρηθούν ως οικονομικώς ασύμφοροι καθ' όσον περικλείουν τον κίνδυνο των μονοπωλίων.

B) Θα έδει να δοθή συστηματική προτίμησις εις μικράς και συναγωνιστικάς επιχειρήσεις, και ιδίως εις τας επαρχιακάς τοιαύτας, εφ' όσον η χρηματοδότησις αυτών δια νέας επενδύσεις ήθελεν εξασφαλίσει μείωσιν του κόστους παραγωγής και των τιμών των παραγόμενων προϊόντων.

Γ) Θ έδει να καθιερωθή σύστημα φορολογιών και άλλων διευκολύνσεων προς βιομηχανίας των οποίων κρίνεται συμφέρουσα η ίδρυσις, ώστε να ελκυσθή προς αυτάς το ιδιωτικόν κεφάλαιον...

Η εφαρμογή των ανωτέρω αρχών ίσως αποκλείσει την ίδρυσιν των λεγόμενων βασικών βιομηχανιών, αίτινες θεωρούνται ως η κλείς της οικονομικής προόδου της χώρας. Τοιαύται βασικά βιομηχανίαι είναι αι του σιδήρου, αλουμινίου, αζώτου, σόδας κ.λ.π. Άνευ αυτών, λέγεται, δεν είναι δυνατή η επιβίωσις του ελληνικού λαού καθόσον μόνον διάυτών εξασφαλίζεται η εκμετάλευσις του πλούτου της χώρας και συνεπώς η ανάπτυξη των

πλουτοπαραγωγικών πηγών της... Νομίζω ότι το ζήτημα της ίδρύσεως των βιομηχανιών τούτων είναι καθαρώς πρακτικόν ζήτημα το οποίον πρέπει να αντιμετωπισθή ως τοιούτον, τιθεμένων κατά μέρος των συναισθηματικών παραγόντων και των μεγάλων λόγων...

Ειδικότερον διά την Ελλάδα, η ίδρυσις βιομηχανιών μετάλλου και γενικώς βιομηχανιών απαιτουσών δαπανηράς μηχανικάς εγκαταστάσεις και μεγάλας επενδύσεις, εφ' όσον θα εγίνετο αποκλειστικώς προς κάλυψιν των αναγκών της εσωτερικής αγοράς, θα ηδύνατο να αποδειχθή αντιοικονομική διά τους κάτωθι λόγους:

A) Λόγω της μικράς εσωτερικής αγοράς, ο αριθμός των επιχειρήσεων θα ήτο κατ' ανάγκη περιορισμένος και ο κίνδυνος δημιουργίας μονοπωλίων σοβαρότατος.

B) Λόγω της μικράς εσωτερικής αγοράς, το κατά μονάδα κόστος παραγωγής θα ήτο υψηλόν.

Γ) Το γεγονός ότι τα κεφάλαια προς ίδρυση των βιομηχανιών τούτων θα μας παρείχοντο δωρεάν δεν σημαίνει ότι δυνάμεθα να αγνοήσωμεν το κόστος των εγκαταστάσεων...

Δ) Πρόκειται περί λίαν πολυπλόκων βιομηχανιών δια την αποδοτική λειτουργίαν των οποίων απαιτείται ειδική πείρα τόσον των επιχειρηματιών όσο και των εργατών. Τοιαύτη πείρα δεν υπάρχει εις την χώρα μας και είναι δυνατόν να αποκτηθή μόνοι βαθμιδόν. Η εσπευσμένη ίδρυσις των εγκαταστάσεων προτού δημιουργηθούν τα αναγκαία στελέχη κινδυνεύει να αποδειχθεί λειάν δαπανηρά δια την χώραν.

E) Πρόκειται περί βιομηχανιών αι οποίαι θα εξησφάλιζον περιορισμένην απασχόλησιν εις τον εργατικόν πλυθησμόν ακριβώς διότι βασίζονται κυρίως επί συγχρόνων βιομηχανικών εγκαταστάσεων. Συνεπώς ελάχιστα θα συνέβαλλον εις την λύσιν του προβλήματος της δημιουργίας παραγωγικής απασχολήσεως δια τον πλεονάζοντα πληθυσμόν. Έχει υπολογισθή ότι ολόκληρον το παρ ημών διατυπωθέν βιομηχανικόν πρόγραμμα το οποίον αποβλέπει κυρίως εις την ίδρυσιν τοιούτων βιομηχανιών προβλέπει πρόσθετον απασχόλησιν δια μόνον 50,000 εργάτας ενώ ο αριθμός των ανέργων και μη παραγωγικώς απασχολουμένων υπολογίζεται εις 200,000. Πρόκειται δε περί του προγράμματος, το οποίον θα άπτει δια την εκτέλεσιν του άνω των 100 εκατομμυρίων δολαρίων.

Λέγων τα ανωτέρω δεν ισχυρίζομαι ότι η ίδρυση των προτεινόμενων βιομηχανιών είναι πράγματι ασύμφορος δια την χώραν. Επιθυμώ μόνο να επιστήσω την προσοχή των αρμοδίων ότι δεν αρκεί να καταδειχθή ότι δυνάμεθα, από τεχνικής απόψεως να παράγωμεν αλουμίνιον, άζωτον η σίδηρον. Πρέπει να καταδειχθή επίσης ότι τοιαύτη παραγωγή θα είναι και οικονομικώς συμφέρουσα, το οποίον σημαίνει εξασφάλισιν ότι δεν θα επιβαρυνθή η κατανάλωσις με υψηλόν κόστος και μεγάλα κατά μονάδα προϊόντος κέρδη. Πιστεύω δε ότι δεν θα δυνηθώμεν να κρίνωμεν περί τούτου αν δεν αποκατασταθή νομισματική και οικονομική σταθερότης εν τη χώρα και αν δεν ενδιαφερθή και το ιδιωτικόν κεφάλαιον δια βιομηχανίας αι οποίαι υποτίθεται ότι θα αποδειχθούν τόσο αποδοτικά⁸¹».

Ο Βαρβαρέσος στην έκθεση του εστίαζε στους κινδύνους που μπορούσε να προκαλέσει η εκβιομηχάνιση μέσω μεγάλων επενδυτικών σχεδίων. Υποστήριζε κατά κύριο λόγο ότι θα έπρεπε να δοθεί προτεραιότητα στην ελαφρά βιομηχανία, στην ναυτιλία και τον τουρισμό όπου η Ελλάδα είχε συγκριτικά πλεονεκτήματα.

Κατά κύριο λόγο ο καθηγητής πρότεινε λιγότερο κράτος δίνοντας κυριότερη έμφαση στο πλαίσιο λειτουργίας της αγοράς και στις συνθήκες που θα ευνοούσαν την ανάπτυξη της εγχώριας επιχειρηματικότητας. Θεωρούσε ότι τα μεγαλεπίβολα σχέδια εκβιομηχάνισης αποτελούν ένα κομμάτι πολιτικής αντίθετο προς τις αγροτικές μάζες. Εκτός αυτού υποστήριζε ότι δεν λαμβάνουν ιδιαίτερος υπόψη τις τεχνικές δυνατότητες που απαιτούνται καθώς και τις συνθήκες που επικρατούν στις μικρές αγορές⁸². Όλα αυτά θα μπορούσαν να οδηγήσουν στην κατασπατάληση πόρων χωρίς αντίστοιχα να βελτιώνουν τις συνθήκες ζωής σε ευρύτερη κλίμακα⁸³.

Το κυρίαρχο επιχείρημα του ήταν ότι η Ελλάδα έχει μικρό μέγεθος και αγορά, καθώς και ότι η οικονομία ήταν κυρίως αγροτικού χαρακτήρα με στενότητα διαθέσιμων κεφαλαίων και φτηνά αγροτικά χέρια. Επομένως τα συγκριτικά πλεονεκτήματα είχαν να κάνουν με την αγροτική παραγωγή και την ελαφρά

⁸¹ Βαρβαρέσος Κ., «Έκθεσις επί του οικονομικού προβλήματος της Ελλάδος», Αθήνα 1952, σελ. 344-348

⁸² Ο Βαρβαρέσος αναφερόταν στην ύπαρξη μικρής αγοράς καθώς και στην έλειψη εξειδικευμένου προσωπικού.

⁸³ Πάνος Καζάκος, «Ανάμεσα σε Κράτος και αγορά, Οικονομία και οικονομική πολιτική στη μεταπολεμική Ελλάδα 1944-2000», Εκδόσεις Πατάκη, Αθηνά 2001, σελ 158.

βιομηχανία σε αντίθεση με τις αναπτυγμένες χώρες που είχαν ακριβότερα εργατικά χέρια και μεγαλύτερο μέγεθος αγορών και τα συγκριτικά πλεονεκτήματα τους βρίσκονταν στις βαριές βιομηχανίες. Στην Ελλάδα οι μεγάλες βιομηχανίες μπορούσαν να δημιουργήσουν μονοπώλια⁸⁴. Οι απόψεις αυτές του Κ. Βαρβαρέσου απορρίφθηκαν και επικράτησε η άποψη των οπαδών της εκβιομηχάνισης.

Στόχοι της Πολιτικής Εκβιομηχάνισης

Η αντίληψη ότι η ανάπτυξη συνδέεται άμεσα με την διαδικασία της εκβιομηχάνισης όπως ήδη αναφέραμε ήταν η κυρίαρχη. Ένας από τους βασικούς στόχους που έπρεπε να επιτευχθεί ήταν η ταχεία άνοδος του βιοτικού επιπέδου και του κατακεφαλήν εισοδήματος. Το καταλληλότερο μέσο για την επιτυχία των παραπάνω ήταν η αύξηση του ποσοστού βιομηχανίας. Η αύξηση αυτή βεβαίως θα συντελούταν με μία μείωση του ποσοστού γεωργίας, αυτό όμως μάλλον την συγκεκριμένη περίοδο θα είχε περισσότερα θετικά από αρνητικά στοιχεία. Ο βασικός λόγος είναι ότι η βιομηχανία⁸⁵, χαρακτηριζόταν από πολύ υψηλότερα επίπεδα παραγωγικότητας σε σύγκριση με τη γεωργία και πρόσφερε καλύτερες προοπτικές για οικονομικές συνεργασίες. Κάτι τέτοιο μελλοντικά θα σήμαινε υψηλότερη παραγωγικότητα.

Κατά συνέπεια η μετακίνηση μεγάλου ποσοστού εργατικής δύναμης από την χαμηλού επιπέδου παραγωγικότητας, γεωργία, στην υψηλού επιπέδου βιομηχανία, θα συντελούσε στην αύξηση του εθνικού εισοδήματος και εν συνεχεία του βιοτικού επιπέδου. Η συνεχής μείωση σε ποσοστό εργατικών χεριών που θα παρατηρούταν στην περίπτωση της γεωργίας δεν θα ζημίωνε ιδιαίτερα τη γεωργική παραγωγή. Ο λόγος ήταν ότι στην περίπτωση της γεωργίας η υποαπασχόληση ήταν σε ιδιαίτερα υψηλά επίπεδα, επομένως μία μετατόπιση εργατικού δυναμικού προς τις πόλεις θα ανακούφιζε την ελληνική ύπαιθρο, έχοντας ως θετικό αποτέλεσμα την αύξηση της παραγωγικότητας και την βελτίωση του αγροτικού εισοδήματος⁸⁶.

Ένα άλλο βασικό κομμάτι στο οποίο ο ρόλος της βιομηχανίας ήταν ιδιαίτερος, είχε να κάνει με το έλλειμμα που παρουσιαζόταν στις εμπορικές συναλλαγές με το

⁸⁴ Πάνος Καζάκος, «Ανάμεσα σε Κράτος και αγορά, Οικονομία και οικονομική πολιτική στη μεταπολεμική Ελλάδα 1944-2000», Εκδόσεις Πατάκη, Αθηνά 2001, σελ 159.

⁸⁵ Στην περίπτωση μας κυρίως η βαριά βιομηχανία.

⁸⁶ Χ. Ι. Ιορδάνογλου, Ανάπτυξη, Σταθερότητα και πειθαρχία. Η ελληνική οικονομία την περίοδο 1950-1973. Αδημοσίευτο Άρθρο, σελ 33.

εξωτερικό. Οι ελληνικές εξαγωγές στο εξωτερικό περιορίζονταν σε ένα συγκεκριμένο αριθμό αγροτικών προϊόντων τα οποία δεν ήταν ιδιαίτερα ανταγωνιστικά στη διεθνή αγορά. Παρουσιαζόταν λοιπόν η ανάγκη να διαφοροποιηθεί η σύνθεση των εξαγωγικών προϊόντων. Τα ανταγωνιστικότερα προϊόντα θα μπορούσαν να βοηθήσουν στη εξοικονόμηση συναλλάγματος.

Τελευταίος στόχος που έπρεπε η βιομηχανία να εκπληρώσει ήταν η δημιουργία νέων θέσεων απασχόλησης. Η ελληνική ύπαιθρος όπως ήδη έχουμε αναφέρει παρουσίαζε σε υψηλό ποσοστό το φαινόμενο της υποαπασχόλησης, η βιομηχανία θα μπορούσε να αποτελέσει λύση στο συγκεκριμένο πρόβλημα. Το ρόλο τελικά της απορρόφησης εργατικού δυναμικού θα τον έπαιζε η οικοδομή, το εμπόριο, ο τομέας των υπηρεσιών καθώς και η μετανάστευση στο εξωτερικό⁸⁷.

Την περίοδο αυτή η αντίληψη που επικρατεί τόσο στον ακαδημαϊκό χώρο όσο και στους πολιτικούς κύκλους είναι αυτή της «νέας συναίνεσης». Η νέα συναίνεση έχει να κάνει με τη άποψη ότι δίπλα στην αγορά το κράτος έχει να παίξει σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη. Χωρίς αυτό οι οικονομίες θα βρίσκονται εγκλωβισμένες σε φαύλους κύκλους που θα ενισχύουν την υπανάπτυξη⁸⁸. Εκτός αυτού στην ανάπτυξη θα οδηγούταν η ελληνική οικονομία μέσω της εκβιομηχάνισης. Διάχυτη ήταν η ιδέα του μοντέλου της μεικτής οικονομίας ενώ απορριπτόταν αυτό της αυτάρκους εκβιομηχάνισης και του συγκεντρωτικού κρατικού σχεδιασμού των σοσιαλιστικών κρατών.

Η «αναπτυξιακή συναίνεση» στην Ελλάδα δεν δεχόταν την εξουδετέρωση της αγοράς, δεν υποτιμούσε τη σημασία των εξαγωγών και επιθυμούσε τις ξένες παραγωγικές επενδύσεις, όλα αυτά κάτω από την κρατική καθοδήγηση. Η ίδρυση του Οργανισμού Χρηματοδότησης Οικονομικής Αναπτύξεως ο 1952, καθώς και η ίδρυση του Οργανισμού Βιομηχανικής Αναπτύξεως το 1959 ήταν αποτέλεσμα της φιλελευθεροποίησης που επιχειρούταν στο εσωτερικό. Υποστηρικτές αυτής της πολιτικής του φιλελευθερισμού ήταν ο Ξενοφών Ζολώτας, ο Σπύρος Μαρκεζίνης και ο Κωνσταντίνος Καραμανλής⁸⁹.

⁸⁷Χ. Ι. Ιορδάνογλου, *Ανάπτυξη, Σταθερότητα και πειθαρχία. Η ελληνική οικονομία την περίοδο 1950-1973*. Αδημοσίευτο Άρθρο, σελ 34.

⁸⁸ Πάνος Καζάκος, «Ανάμεσα σε Κράτος και αγορά, Οικονομία και οικονομική πολιτική στη μεταπολεμική Ελλάδα 1944-2000», Εκδόσεις Πατάκη, Αθηνά 2001, σελ 172.

⁸⁹ Πάνος Καζάκος, «Ανάμεσα σε Κράτος και αγορά, Οικονομία και οικονομική πολιτική στη μεταπολεμική Ελλάδα 1944-2000», Εκδόσεις Πατάκη, Αθηνά 2001, σελ 180.

Γενικότερα όλες οι κυβερνήσεις της περιόδου 1953-1961 ενθάρρυναν τις επενδύσεις στη βιομηχανία με σκοπό την αύξηση των εξαγωγών. Για τον λόγο αυτό χρησιμοποίησαν διάφορα μέσα πολιτικής όπως της χορήγησης κινήτρων και τις προσπάθειες προσέλκυσης Ξένων Επενδύσεων⁹⁰.

Κίνητρα – Ξένες Ιδιωτικές Επενδύσεις

Την περίοδο του 1953 η ελληνική κυβέρνηση στην προσπάθεια της να προσελκύσει ξένα κεφάλαια ψηφίζει το νόμο 2687/1953, «Περί προστασίας κεφαλαίων εξωτερικού». Σύμφωνα με το νόμο αυτό διασφαλιζόταν ο ξένος επενδυτής ότι δεν θα μεταβάλλονταν οι όροι σύμφωνα με τους οποίους πραγματοποιούσε την επένδυσή του. Εκτός αυτού δεν θα εκτιθόταν σε διαδικασίες αναγκαστικής απαλλοτριώσης ή κρατικοποίησης. Ο συγκεκριμένος νόμος χαρακτηρίστηκε ως «αποικιακός» αλλά η πραγματικότητα ήταν ότι καμία κυβέρνηση δεν είχε τη δύναμη να τον αλλάξει καθώς ο συγκεκριμένος νόμος είχε ιδιαίτερη συνταγματική ισχύ⁹¹.

Για να γίνουν πιο κατανοητά τα παραπάνω θα μπορούσαμε να κάνουμε μία μικρή παρουσίαση κάποιων κύριων σημείων του νόμου αυτού Συγκεκριμένα:

«Παρέχει όλως ιδιαίτερα προνόμια στο ξένο κεφάλαιο εφόσον επενδύεται για παραγωγικούς σκοπούς που συνίστανται:

Σε ουσιαστική πλήρη φοροαπαλλαγή επί δεκαετία, από δασμούς, εισφορές, φόρους για την εισαγωγή μηχανημάτων τους, από φορολογίες αυτοδιοίκησης, λιμενικών ταμείων και από τέλη για αποθήκες ενέχυρα και για τα συμβόλαια των επιχειρήσεων.

Σε παγιοποίηση της φορολογίας καθαρών προσόδων επί δεκαετία, στο επίπεδο που ίσχυε όταν έγινε αρχικά η έγκριση της εισαγωγής κεφαλαίου.

Δεν επιτρέπεται αναδρομική φορολογία ούτε απαγόρευση εξαγωγής των προϊόντων.

Δεν επιβάλλονται εξαγωγικοί δασμοί.

Εξαιρούνται πάσης απαλλοτριώσεως⁹².

⁹⁰ Για το πώς εξελίχθηκε η Βιομηχανία στην Ελλάδα θα κάνουμε εκτενή ανάλυση στις σελίδες που θα ακολουθήσουν

⁹¹ Πάνος Καζάκος, «Ανάμεσα σε Κράτος και αγορά, Οικονομία και οικονομική πολιτική στη μεταπολεμική Ελλάδα 1944-2000», Εκδόσεις Πατάκη, Αθηνά 2001, σελ 172-173.

⁹² Μπέννας Δ, «Η εισβολή του Ξένου Κεφαλαίου στην Ελλάδα», εκδόσεις Παπαζήση, 1978.

Είναι ανέκκλητος η χορήγηση των προνομίων αυτών και υπό την εγγύησιν του ελληνικού κράτους, ότι τα κεφάλαια που εισάγονται βάσει του νόμου αυτού, θα παραμείνουν αμεταβλήτως υπό το θεσπιζόμενον καθεστώς⁹³».

Πέρα από τα παραπάνω κίνητρα δίνονται και πολλά άλλα προνόμια σε επενδύσεις που ο χαρακτήρας τους ήταν ιδιαίτερα σημαντικός για την χώρα. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν οι διευκολύνσεις που παρέχονται στην επιχείρηση αλουμίνιο της Ελλάδος όπου προσφερόταν η δυνατότητα κοστολόγησης εισροών κάτω από το πραγματικό κόστος. Σε συνδυασμό με αυτά μπορούμε να αναφέρουμε την περίπτωση όπου υπήρχαν απαγορεύσεις σχετικά με την εγκατάσταση παρόμοιων παραγωγικών μονάδων και μάλιστα για μεγάλο χρονικό διάστημα⁹⁴.

Εκτός των παραπάνω κινήτρων άλλα δόθηκαν σε συμβάσεις που χαρακτηρίστηκαν ειδικής σημασίας για την οικονομία όπως το φθηνότερο ρεύμα στην Πεσινέ⁹⁵. Επιπροσθέτως κίνητρα δόθηκαν και στις ελληνικές επιχειρήσεις με σκοπό την προώθηση των εξαγωγών τους. Αξιοσημείωτος ήταν ο νόμος 4171/1961, σύμφωνα με τον οποίο δόθηκαν διευκολύνσεις για την πραγματοποίηση μεγάλων επενδύσεων. Το νόμο αυτό εκμεταλλεύτηκαν κατά κύριο λόγο μεγάλες επιχειρήσεις.

Γενικότερα τα κίνητρα δεν απέβλεπαν μόνο στα παραπάνω αλλά ως στόχο είχαν την περιφερειακή ανάπτυξη και τη αποκέντρωση, δυστυχώς όμως η πολιτική αυτή δεν φαίνεται ιδιαίτερα αποτελεσματική παρά την ίδρυση κρατικών επιχειρήσεων και της προσπάθειας σχηματισμού νέων βιομηχανικών κέντρων, όπως στη Πτολεμαΐδα, στη Θεσσαλονίκη και την Καβάλα.

Τέλος προσπάθειες έγιναν για την αύξηση των εσωτερικών αποταμιεύσεων, τη χαλάρωση των τραπεζικών ελέγχων, της δημιουργίας φορέων για την υποστήριξη της εκβιομηχάνισης καθώς και για διάφορες παραγωγικές πρωτοβουλίες του κράτους⁹⁶. Γενικά θα λέγαμε ότι η προσέλκυση των ξένων επενδύσεων αποσκοπούσε στην ανάπτυξη νέων βιομηχανικών δραστηριοτήτων, στην βελτίωση του ισοζυγίου

⁹³Μπένας Δ, Όσα παραθέσαμε στην παράγραφο που βρίσκεται εντός των εισαγωγικών βρίσκονται αυτούσια στις σελίδες 12-13, του βιβλίου «Η εισβολή του Ξένου Κεφαλαίου στην Ελλάδα».

⁹⁴ Παπανδρέου Βάσω, «Πολυεθνικές Επιχειρήσεις και αναπτυσσόμενες χώρες, Η περίπτωση της Ελλάδας», Gutenberg, Αθήνα 1986, σελ. 173.

⁹⁵ Η Πεσινέ ήταν εταιρία παραγωγής Αλουμινίου.

⁹⁶ Πάνος Καζάκος, «Ανάμεσα σε Κράτος και αγορά, Οικονομία και οικονομική πολιτική στη μεταπολεμική Ελλάδα 1944-2000», Εκδόσεις Πατάκη, Αθηνά 2001, σελ 173-174.

πληρωμών καθώς και της απασχόλησης χωρίς να δημιουργεί την ανάγκη ανακατανομής των εγχώριων πόρων. Συγκεκριμένη αυτή η διαδικασία έδινε την δυνατότητα στην εγχώριους επιχειρηματίες να μην μετατοπίζουν πόρους από των τριτογενή τομέα όπου και είχαν ισχυρά συμφέροντα ενώ παράλληλα ενίσχυε την «διεθνοποίηση των καταναλωτικών και παραγωγικών δομών της οικονομίας⁹⁷».

Για να ολοκληρώσουμε την εικόνα μας σχετικά με τις ξένες επενδύσεις στην χώρα μας θα παραθέσουμε ένα πίνακα που μας παρουσιάζει τα μεταπολεμικά μεγέθη ξένου κεφαλαίου στην Ελλάδα. Πρωταρχική πηγή των στοιχείων του Πίνακα 1 είναι η Ελληνική Τράπεζα Βιομηχανικής Αναπτύξεως.

Πίνακας 1⁹⁸.

Έτος	Αριθμός Αιτήσεων	Εγκριθέν ποσό	Εισαχθέν Ποσό
1954	2	1.090.000	-
1955	10	2.864.370	3.006.800
1956	19	19.729.750	1.913.113
1957	16	4.696.500	6.704.197
1958	18	6.273.892	8.233.153
1959	35	21.217.140	8.313.670
1960	41	74.266.407	11.683.700
1961	41	30.425.875	30.425.875

Το Σύστημα που τελικά Επικράτησε

Στις γραμμές που θα ακολουθήσουν θα παρουσιάσουμε τελικά το σύστημα που επικράτησε και πώς αυτό διαμορφώθηκε μέσα στην περίοδο που εξετάζουμε. Είναι αλήθεια ότι η βιομηχανική ανάπτυξη αλλά και οι βιομηχανικές επενδύσεις είχαν ως βάση στήριξης το ξένο κεφάλαιο καθώς και την ξένη τεχνολογία. Γενικότερα οι προσπάθειες για την προσέλκυση ξένων κεφαλαίων ήταν ιδιαίτερα έντονες την περίοδο που εξετάζουμε. Ο λόγος ήταν τα κεφάλαια αυτά θα ήταν ικανά στον δώσουν την απαραίτητη ώθηση στην βιομηχανία ώστε να αναπτυχθούν νέες

⁹⁷ Γιαννίτσας Τάσος, « Η ελληνική βιομηχανία, ανάπτυξη και κρίση, Gutenberg, Αθήνα 1985, σελ. 55.

⁹⁸ Μπέννας Δ, ο.π. σελ. 16-18.

μονάδες αλλά και θα συνέβαλαν σε μεγάλο βαθμό στη βελτίωση του ισοζυγίου καθώς και της απασχόλησης⁹⁹.

Η σύνδεση της Ελλάδας με την διεθνή αγορά αρχίζει την περίοδο του 1953, η υποτίμηση της δραχμής ακολουθήθηκε από μία απελευθέρωση των εισαγωγών. Η περίπτωση αυτή φυσικό ήταν να έχει ανάλογες επιπτώσεις στο εσωτερικό της χώρας. Μερικά από τα σημαντικότερα στοιχεία είναι τα ακόλουθα¹⁰⁰:

- 1) Το έλλειμμα του ισοζυγίου πληρωμών επιδεινώθηκε
- 2) Η κρατική οικονομική πολιτική προσπάθησε να αντιμετωπίσει τα προβλήματα του ισοζυγίου στηριζόμενη κατά κύριο λόγο σε συναλλαγματικά κριτήρια και όχι σε αναπτυξιακά μέτρα.
- 3) Υπήρξε μεταστροφή της κατανάλωσης προς την κατεύθυνση των δυτικοευρωπαϊκών προτύπων.
- 4) Υπήρχε διάχυτη η λογική ενίσχυσης μηχανισμών που οδηγούσαν στη μη ολοκληρωμένη εκβιομηχάνιση.
- 5) Στήριξη ξένα κεφάλαια και τις ξένες επενδύσεις.

Τα στοιχεία που περιγράψαμε γεγονός είναι ότι συνέβαλαν σε συνδυασμό φυσικά και με άλλους παράγοντες που θα περιγράψουμε παρακάτω στην πρώτη κρίση του 1958 όπου είχαμε ιδιαίτερη κάμψη των εξαγωγών και αύξηση των πιέσεων στο ισοζύγιο¹⁰¹. Γενικότερα η βιομηχανία επικεντρωνόταν στην παραγωγή καταναλωτικών προϊόντων που απέβλεπαν κυρίως στην εγχώρια αγορά καθώς στερούταν ανταγωνιστικότητας.

Κατά την περίοδο του 1960 επιχειρήθηκε ένα μεγαλύτερο άνοιγμα προς τις ξένες αγορές καθώς επίκειτο και η σύνδεση με την ΕΟΚ. Μια χώρα όμως όπως η Ελλάδα που στερούταν ανταγωνιστικότητας και στηριζόταν σε πολύ μεγάλο βαθμό στο ξένο κεφάλαιο ήταν γεγονός πως θα αντιμετώπιζε σημαντικό πρόβλημα σχετικά με τις βιομηχανικές δραστηριότητες που είχαν να κάνουν με τον ξένο τομέα. Η πραγματικότητα ήρθε να επιβεβαιώσει όποιους φόβους, οι εξωστρεφείς δραστηριότητες είχαν ως αποτέλεσμα την δημιουργία « βιομηχανιών υποκατάστασης εισαγωγών¹⁰²».

⁹⁹ Γιαννίσης Τάσος, « Η ελληνική βιομηχανία, ανάπτυξη και κρίση, Gutenberg, Αθήνα 1985, σελ. 18.

¹⁰⁰ Γιαννίσης Τάσος, ο.π. σελ. 22-23.

¹⁰¹ Τα στοιχεία αυτά θα τα παρουσιάσουμε εκτενώς στο Κεφάλαιο 5.

¹⁰² Γιαννίσης Τάσος, ο.π. σελ. 24.

Όπως ήδη έχουμε αναφέρει ο κύριος στόχος ήταν αυτός της βελτίωσης των εξαγωγών. Οι διάφορες ενέργειες όμως που έγιναν ως προς αυτή την κατεύθυνση αποδείχτηκαν αναποτελεσματικές. Η μεγάλη εξάρτηση από τις ξένες επενδύσεις, τον ξένο εξοπλισμό, την τεχνολογία καθώς και η δασμολογική απαλλαγή προϊόντων τα οποία ενσωματώνονταν ως ενδιάμεσα στα δικά μας εξαγωγίματα, αύξησαν τις εισαγωγές και επέτειναν το πρόβλημα του ισοζυγίου.

Πέρα από αυτά σημαντικό ρόλο εδώ έπαιξε και ο κρατικός παρεμβατισμός οι εξελίξεις στους διάφορους τομείς και κυρίως στον βιομηχανικό επηρεάστηκε άμεσα. Στην περίοδο που εξετάζουμε ο κρατικός έλεγχος παρουσιάζεται ιδιαίτερα έντονος, η γραφειοκρατία κυριαρχούσε. Το πρόβλημα εδώ ήταν ότι αυτός έντονος κρατισμός δεν έλυνε τα προβλήματα αλλά και τις αδυναμίες που παρουσίαζε η αγορά. Αντιθέτως ως κύριο στόχο έθετε την ενίσχυση αλλά και την εξασφάλιση της ιδιωτικής πρωτοβουλίας καθώς θεωρούσε ότι αυτό θα βοηθούσε τα μέγιστα στην ανάπτυξη. Θεωρούσε ότι η ιδιωτική πρωτοβουλία μπορούσε να αποτελούσε τη λύση σχετικά με την αναπτυξιακή προσπάθεια.

Μεγάλος ήταν ο αριθμός αυτών που πίστευαν ότι η οικονομία ακολουθούσε τη λογική της φιλελευθεροποίησης στην οποία έχουμε κάνει αναφορά σε προηγούμενη παράγραφο. Η πραγματικότητα όμως ήταν διαφορετική, η παρουσία του κράτους ήταν πολύ έντονη καθώς θεωρούταν πως μόνο μέσω της παρέμβασης του θα μπορούσαν να εξελιχθούν ομαλά οι διάφορες οικονομικές λειτουργίες. Γεγονός ήταν ότι ο έντονος γραφειοκρατικός χαρακτήρας παρέκαμπτε και μάλιστα υποκαθιστούσε τους μηχανισμούς της αγοράς.

Γενικότερη Παρουσίαση Χαρακτηριστικών που οδήγησαν στην Ανάπτυξη.

Πριν ξεκινήσουμε την ανάλυση των μέσων πολιτικής που χρησιμοποιήθηκαν καθώς και αυτή των επιδόσεων των οικονομικών μεγεθών, θα σταθούμε σε κάποια στοιχεία που διαμόρφωσαν αλλά και έπαιξαν καθοριστικό ρόλο σ' αυτή την ανάπτυξη. Δύσκολα θα μπορούσε να υποστηρίξει κανείς ότι η οικονομική πρόοδος της περιόδου που εξετάζουμε ήταν αποτέλεσμα μόνο της νομισματικής σταθεροποίησης αλλά και της φιλελευθεροποίησης που επικράτησε στην οικονομία.

Αρχή στην ανάλυσή μας θα γίνει από το δείκτη των επενδύσεων. Ρίχνοντας μία ματιά στα αριθμητικά δεδομένα παρατηρούμε ότι οι δημόσιες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου του 1954 διπλασιάστηκαν μέχρι τη περίοδο του 1959 και τετραπλασιάστηκαν μέχρι το 1968 καθώς το ίδιο και οι ιδιωτικές. Από την άλλη πλευρά οι καταναλωτικές δαπάνες του δημοσίου και η ιδιωτική κατανάλωση μόλις που διπλασιάστηκαν.

Σε ότι έχει να κάνει με τις αποταμιεύσεις, αυτές αρχίζουν να εμφανίζουν υψηλούς ρυθμούς μετά το 1955 παρουσιάζοντας μία αύξηση από 5% σε 20% στην χρονική περίοδο μιας πενταετίας. Η αλήθεια είναι ότι η αύξηση αυτή είχε να κάνει κατά κύριο λόγο με τις καταθέσεις ταμειυτηρίου, κάτι που δεν βοηθούσε τις τράπεζες σε ότι είχε να κάνει με τη χρήση πόρων για μακροπρόθεσμο δανεισμό¹⁰³. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να σημειώσουμε ότι η κρατική παρέμβαση στο τραπεζικό σύστημα παρουσιαζόταν πολύ μεγάλος. Γεγονός ήταν ότι οι ιδιωτικές τράπεζες της εποχής τίθονταν υπό τους περιορισμούς της κεντρικής τράπεζας.

Το μεγαλύτερο ποσοστό των πόρων αποδόθηκε στη βιομηχανία η οποία πήρε συνολικά το 40%, τη μερίδα του λέοντος απόλαυσαν οι μεγάλες βιομηχανίες. Όταν μιλάμε για μεγάλες βιομηχανίες αναφερόμαστε σε βιομηχανίες όπως αυτές των χημικών μεταλλικών ορυκτών καθώς και των μη μεταλλικών ορυκτών οι οποίες κατά την περίοδο της δεκαετίας του 1960 είχαν ηγετικό ρόλο σε ότι αφορά την βιομηχανική ανάπτυξη¹⁰⁴. Από την πλευρά οι δαπάνες για τους τομείς της γεωργίας άγγιζαν το 22,5%¹⁰⁵.

Η αλήθεια είναι ότι η πραγματική οικονομία δημιούργησε πιέσεις για την ανακατανομή των πόρων είτε προς το εμπόριο είτε προς τις καταναλωτικές ανάγκες των αγροτών. Παρ' όλα αυτά κάποιοι τομείς της οικονομίας δεν αντιμετωπίστηκαν το ίδιο από το τραπεζικό σύστημα. Συγκεκριμένα οι τομείς των μικρών επιχειρήσεων της βιοτεχνίας, των κατοικιών και του εμπορίου αποκλείστηκαν .

Όλη αυτή η διαδικασία που περιγράψαμε είχε δύο βασικά στοιχεία. Αρχικά είχε να κάνει με τη σχέση μεγάλων και μικρών επιχειρήσεων. Οι μεγάλες βιομηχανικές ή εμπορικές επιχειρήσεις κάλυπταν την επενδυτική δραστηριότητα των μικρών χρησιμοποιώντας την εμπορική πίστη στις διάφορες συναλλαγές τους, είτε ως

¹⁰³ Σταθάκης Γεώργιος, «Η απρόσμενη οικονομική ανάπτυξη στις δεκαετίες του '50 και '60: η Αθήνα ως αναπτυξιακό υπόδειγμα», Ίδρυμα Μοραΐτη, σελ. 9-10,

¹⁰⁴ Γιαννίτσης Τάσος, « Η ελληνική βιομηχανία, ανάπτυξη και κρίση, Gutenberg, Αθήνα 1985, σελ. 55.

¹⁰⁵ Μαραβέγιας Ν. «Αγροτική πολιτική και οικονομική Ανάπτυξη στην Ελλάδα», Νέα Σύνορα, Αθήνα 1992, σελ.82.

προμηθευτές μηχανολογικού εξοπλισμού είτε ως προμηθευτές πρώτων υλών κ.α. Το δεύτερο κομμάτι σχετιζόταν με την μικρή ικανότητα πρόσβασης των μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων στο τραπεζικό σύστημα και τους δημοσιονομικούς πόρους. Αυτού του είδους οι επιχειρήσεις εξαιτίας των όσων έχουμε αναφέρει θα έπρεπε να δημιουργήσουν δίκτυα ενεργοποίησης των μικροαποταμιεύσεων, των άτυπων πιστώσεων, καθώς και δίκτυα μεταξύ τους που θα στηρίζονταν στην παραγωγή και στη διαχείριση του ιδιωτικού χρήματος. Όλα αυτά τα χαρακτηριστικά παρουσιάστηκαν στον τομέα της κατασκευής των κατοικιών καθώς και σε αυτόν της μεταποιητικής βιοτεχνίας.

Από την άλλη πλευρά οι δημόσιες επενδύσεις συνδέονταν με ορατές πηγές χρηματοδότησης. Χαρακτηριστικό ήταν το γεγονός ότι παρουσίαζαν διαφορετική συμπεριφορά από τις ιδιωτικές επενδύσεις. Συγκεκριμένα αυξάνονταν σε περιόδους όπου οι ιδιωτικές παρουσίαζαν κάμψη και το αντίστροφο. Οι δημόσιες επενδύσεις εστίαζαν σε υποδομές που είχαν να κάνουν με την ενέργεια, τις συγκοινωνίες, τις τηλεπικοινωνίες και τα εγχειοβελτιωτικά έργα. Μετά το 1958 όπου ο πληθωρισμός είχε κατά κύριο λόγο εξαλειφθεί αλλά και ο προϋπολογισμός είχε αρχίσει να έχει πλεονάσματα, δημιουργήθηκαν οι προϋποθέσεις για μεγαλύτερα περιθώρια αύξησης τους.

Στο σημείο αυτό θα αναφερθούμε στο ξένο κεφάλαιο και γενικότερα στις ξένες επενδύσεις που έγιναν στην Ελλάδα. Ο νόμος 2687/1953 όπως ήδη αναφέραμε στην προηγούμενη ανάλυση μας παρείχε πληθώρα σημαντικών κινήτρων για τους ξένους επενδυτές. Τα ξένα ιδιωτικά κεφάλαια που ήρθαν από το εξωτερικό άγγιζαν το ύψος των 507,1¹⁰⁶. Κατά κύριο λόγο τα κεφάλαια αυτά ως κύρια κατεύθυνση έχουν παραγωγικές επενδύσεις κάτι που δεν απέτρεπε φυσικά άλλου είδους επενδύσεων όπως τις αγορές ακινήτων και την δημιουργία γραφείων και εμπορικών καταστημάτων. Βέβαια ο τομέας της βιομηχανίας κυριάρχησε στην προτίμηση των ξένων επενδύσεων αποκομίζοντας το 69%¹⁰⁷ των ποσών που εισήχθησαν έπειτα από τον νόμο 2687/1953.

Στον πίνακα που ακολουθεί παρουσιάζουμε αναλυτικά τα ποσά που εισήχθησαν αλλά και τα ποσά που εγκρίθηκαν για τους διάφορους τομείς της ελληνικής οικονομικής δραστηριότητας.

¹⁰⁶ Παπανδρέου Βάσω, «Πολυεθνικές Επιχειρήσεις και αναπτυσσόμενες χώρες, Η περίπτωση της Ελλάδας», Gutenberg, Αθήνα 1986, σελ. 173.

¹⁰⁷ Παπανδρέου Βάσω, ο.π. σελ. 173.

Πίνακας

Διάρθρωση των επενδύσεων του 2687 κατά τομείς οικονομικής δραστηριότητας (1953-30.6.1979).

Τομείς	Εγκρίσεις (1)		Εισαγωγές (2)		(2)/(1)
Βιομηχανία	3.049.366.618	76,2	984.579.542	68,9	32,3
Ξεν. & Τουρ. Επιχ.	213.199.384	5,3	73.973.449	5,2	34,7
Μεταφορές	390.536.892	9,8	302.116.492	21,1	77,4
Γεωργία- Κτηνοτροφία- Αλιεία	60.790.262	1,5	6.827.645	0,5	11,2
Ορυχεία- Μεταλλεία- Αλυκές	250.886.051	6,3	33.292.453	2,3	13,1
Τράπεζες- Ασφάλειες	36.628.956	0,9	29.522.295	2,0	80,5
Σύνολο	4.001.408.163	100,0	1.430.311.876	100,0	35,7

Πηγή: Παπανδρέου Βάσω, «Πολυεθνικές Επιχειρήσεις και αναπτυσσόμενες χώρες, Η περίπτωση της Ελλάδας», Gutenberg, Αθήνα 1986, σελ. 173.

Γενικότερα αναφερόμενοι στις εγχώριες επενδύσεις θα πρέπει να τονίσουμε ότι η κύρια βοήθεια προσφέρθηκε σε αυτές από τις τραπεζικές πιστώσεις καθώς και από τα διάφορα κίνητρα που δόθηκαν. Σημαντικό ρόλο εδώ είχαν οι τράπεζες οι οποίες συμμετείχαν ενεργά σε διάφορες επιχειρήσεις με χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτό της ΕΤΒΑ. Σκοπός των τραπεζών ήταν να προστατεύουν τις διάφορες εταιρίες που δάνειζαν ενισχύοντας την δημιουργία ολιγοπωλιακών δομών με σκοπό την αποφυγή του ανταγωνισμού. Μέσω αυτού διαμορφωνόταν το ιδιαίτερο σύστημα σχέσεων μεταξύ μεγάλων επιχειρηματικών οικογενειών και κυρίαρχων πολιτικών ομάδων καθώς οι τράπεζες ελέγχονταν σε πολύ μεγάλο βαθμό από το κράτος¹⁰⁸.

¹⁰⁸ Ιδιαίτερη μνεία για τη συμμετοχή του κράτους στις τράπεζες θα κάνουμε στις σελίδες που θα ακολουθήσουν και συγκεκριμένα στην παράγραφο που θα αναλύσουμε το χρηματοπιστωτικό σύστημα.

I. Μικροσυσσώρευση

Η χρηματοδότηση των βασικών τομέων της οικονομίας σταματούσε σε αυτούς που ήδη περιγράψαμε. Οι μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις της μεταποίησης καθώς οι κατασκευές και το μικρεμπόριο ήταν κυριολεκτικά αποκλεισμένες από την τραπεζική χρηματοδότηση. Παρόλα αυτά παρουσίαζαν μία ιδιαίτερη δυναμική και θα πρέπει να αναφέρουμε ότι αριθμός των επιχειρήσεων στη μεταποίηση όπως και στις κατασκευές αυξήθηκε με πολύ μεγάλους ρυθμούς μέσα σε μία δεκαετία. Ενώ αντίστοιχα μεγαλύτερη άνοδος παρουσιάστηκε στο εμπόριο και σε άλλες υπηρεσίες. Η απάντηση αυτών των επιχειρήσεων στην ανύπαρκτη τραπεζική χρηματοδότηση ήταν η εκτεταμένη φοροδιαφυγή.

Στην περίπτωση αυτών των επιχειρήσεων η συσσώρευση είχε μία διαφορετική μορφή από αυτή που ήδη είχαμε περιγράψει προηγουμένως. Η οικογενειακή επιχείρηση επεκτεινόταν χρησιμοποιώντας τις διάφορες μικροαποταμιεύσεις που προέρχονταν είτε από τα διαπροσωπικά δάνεια αλλά είτε και από την εμπορική πίστη. Κατά βάση η διαδικασία συσσώρευσης μπορούσε να κινηθεί μέσω μίας ιδιαίτερης αύξησης του ιδιωτικού χρήματος το οποίο θα μπορούσε να ήταν είτε πραγματικό είτε πλασματικό.

Την περίοδο που εξετάζουμε παρουσιαζόταν μία μεγάλη επάρκεια στους διάφορους συντελεστές παραγωγής. Υπήρχε μεγάλος αριθμός μικροεπιχειρηματιών, μηχανημάτων, πρώτων υλών καθώς και μεγάλη προσφορά εργασίας. Γενικότερα το όλο σύστημα της μικροσυσσώρευσης στηριζόταν στην σχέση μεταξύ ιδιωτικής κατανάλωσης και κερδοφορίας καθώς και στην υπερεργασία η οποία διαμόρφωνε ικανές συνθήκες για επέκταση¹⁰⁹. Κατά κάποιο τρόπο επιτρεπόταν η εξέλιξη της συσσώρευσης χωρίς την ανάγκη επίσημων πηγών κεφαλαίου.

Επενδύσεις στις κατασκευές

Ένα από τα βασικότερα κομμάτια της μικροσυσσώρευσης αποτελούσαν οι διάφορες επενδύσεις που είχαν να κάνουν με τις κατασκευές. Αυτό δικαιολογείται από το γεγονός ότι απορρόφησαν το 43% των ιδιωτικών επενδύσεων¹¹⁰. Την κυριαρχία στον τομέα αυτό είχαν αδιαμφισβήτητα οι κατοικίες χρησιμοποιώντας ως αποκλειστική χρηματοδότηση την ατομική καθώς η βοήθεια από την πλευρά των τραπεζών ήταν κυριολεκτικά ανύπαρκτη. Η ιδιαίτερη αυτή άνθιση στις κατοικίες

¹⁰⁹ Σταθάκης Γεώργιος, «Η απρόσμενη οικονομική ανάπτυξη στις δεκαετίες του '50 και '60: η Αθήνα ως αναπτυξιακό υπόδειγμα», Ίδρυμα Μοραΐτη, σελ. 15.

¹¹⁰ Γιαννίτσας Τάσος, « Η ελληνική βιομηχανία, ανάπτυξη και κρίση, Gutenberg, Αθήνα 1985, σελ. 55.

αποτελεί κατά κάποιο τρόπο ένα παράδοξο στοιχείο ανάπτυξης καθώς κατά κύριο λόγο στις διάφορες θεωρίες περί ανάπτυξης αυτή που προηγείται έχει να κάνει με τους τομείς της βιομηχανίας και της γεωργίας. Στο γεγονός αυτό στηρίζεται ίσως και η μη ρεαλιστική εικόνα που παρουσιαζόταν για το μέγεθος της ελληνικής ανάπτυξης¹¹¹.

Ο βασικότερος παράγοντας που αποτέλεσε τον κινητήριο μοχλό των κατασκευών ήταν η μαζική μετακίνηση εργατικού δυναμικού και γενικότερα πληθυσμού στην Αθήνα. Η μεγάλη αυτή εισροή ανθρώπων έδωσε ώθηση στην παραγωγή και ενίσχυσε σε σημαντικό βαθμό τον τομέα των επενδύσεων. Οι κατασκευές και ειδικότερα η πολυκατοικία αποτελούσαν τον κορμό της μικροεπένδυσης και της μικροϊδιοκτησίας. Ουσιαστικά μέσω αυτών η μικροσυσσώρευση αποκτούσε μία ιδιαίτερη δυναμική χωρίς να έχει την ανάγκη μεγάλων δημοσίων ή ιδιωτικών πόρων.

Η κατασκευαστική δραστηριότητα στην Αθήνα στηρίχθηκε κατά κύριο λόγο σε μικροαποταμιεύσεις και μικρά δάνεια. Οι συνθήκες που επικράτησαν αποτελούσαν πρόσφορο έδαφος για την άνοδο των εισοδημάτων και της απασχόλησης. Η διαδικασία αυτή όμως όπως και κάθε άλλη διαδικασία είχε όρια, είναι γεγονός ότι ενώ επεκτεινόταν με ταχείς ρυθμούς στα μεσωστρώματα άφηνε κατά κάποιο τρόπο απ' έξω την μεγάλη κατηγορία των φτωχών στρωμάτων¹¹².

Κύριο χαρακτηριστικό της πόλης της Αθήνας είναι ότι επεκτάθηκε χωρίς τη δημόσια παρέμβαση. Η δημόσια παρέμβαση επικεντρώθηκε κυρίως στη βιομηχανία καθώς και στις υποδομές. Επίσης το ιδιωτικό κεφάλαιο και κυρίως το κατασκευαστικό απείχε, μικρή εξαίρεση αποτελούν κάποιες επενδύσεις επιχειρηματιών σε οικοδομικά τετράγωνα του κέντρου της Αθήνας οι οποίες όμως αποτελούν μικρές εξαιρέσεις και όχι τον κανόνα. Το κατασκευαστικό κεφάλαιο ασχολήθηκε κυρίως με έργα υποδομής που είχαν στηριχθεί στους δημόσιους πόρους. Κυρίαρχο ρόλο την περίοδο αυτή έχουν οι μικροεργολάβοι.

¹¹¹ Όπως θα δούμε στην ανάλυση που θα ακολουθήσει παρόλα τα θετικά στοιχεία που παρουσίαζαν τα οικονομικά μεγέθη της εποχής ήταν πολύ πίσω από τα αντίστοιχα ευρωπαϊκά. Η Ελλάδα παρέμεινε αναπτυσσόμενη χώρα χωρίς να αναπτυχθεί με μεγάλη ταχύτητα στις δεκαετίες του '50 και του '60.

¹¹² Σταθάκης Γεώργιος, «Η απρόσμενη οικονομική ανάπτυξη στις δεκαετίες του '50 και '60: η Αθήνα ως αναπτυξιακό υπόδειγμα», Ίδρυμα Μοραΐτη, σελ. 17.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Μέσα Πολιτικής-Μισθοί, Απασχόληση-Τραπεζικό Σύστημα

Κρατικός Παρεμβατισμός – Κρατικοί Φορείς

Ένας από τους σημαντικότερους παράγοντες που είχε πολύ μεγάλη συμμετοχή, σε ότι είχε να κάνει με την ανάπτυξη, ήταν το κράτος. Το κράτος δεν στηρίχθηκε αποκλειστικά στις δυνάμεις τις αγοράς αλλά προέβει σε ενέργειες ιδιαίτερα σημαντικές. Ως συγκεκριμένα παραδείγματα μπορούμε να δώσουμε την ίδρυση νέων κρατικών θεσμών ή οργανισμών καθώς και την αναδιάρθρωση αυτών.

Στην ανάλυση μας θα πρέπει να σημειώσουμε ότι γενικότερα υπήρχε μία σύγχυση με τους ρόλους του κράτους και αυτούς της αγοράς. Χαρακτηριστικό είναι ότι ενώ μεν κάποιες από τις ενέργειες του, είχαν ως επίκεντρο το γενικό συμφέρον κάποιες άλλες, υπηρετούσαν το σύστημα των πελατειακών κυκλωμάτων.

Την περίοδο του 1953 είχαμε ένα γεγονός στον τραπεζικό τομέα που θα επηρεάσει στη συνέχεια την πορεία της οικονομίας. Η Εθνική Τράπεζα και η Τράπεζα Αθηνών συγχωνεύονται δημιουργώντας κατά αυτό τον τρόπο ένα ιδιαίτερο μονοπώλιο στον τραπεζικό τομέα. Το νέο αυτό δημιούργημα επηρεάζει με αρνητικό τρόπο την οικονομική δραστηριότητα καθώς ακολουθούσε μία συντηρητική πολιτική στον τομέα των πιστώσεων γεγονός που αντιστρατευόταν τους αρχικούς σκοπούς της συγχώνευσης καθώς και αυτόν της φιλελευθεροποίησης της οικονομίας.

Από την άλλη πλευρά το 1954 ιδρύεται ο ΟΧΟΑ- Οργανισμός Χρηματοδότησης Οικονομικής Αναπτύξεως, οι επιδόσεις του οποίου είναι δυστυχώς φτωχές. Εν συνεχεία ιδρύεται το 1959 ο ΟΒΑ- Οργανισμός Βιομηχανικής Αναπτύξεως για να συνδράμει στην αναπτυξιακή πρωτοβουλία, στην πράξη όμως αποδεικνύεται ότι λειτουργούσε εναντίον της ιδιωτικής πρωτοβουλίας ευνοώντας την κρατική, ακολουθώντας κατά κάποιο τρόπο τη πελατειακή λογική στην οποία ήδη έχουμε αναφερθεί. Στα χρόνια που θα ακολουθήσουν και πιο συγκεκριμένα την περίοδο του 1964 επί κυβέρνησης της Ένωσης Κέντρου ο ΟΧΟΑ και ο ΟΒΑ θα συγχωνευτούν σχηματίζοντας την ΕΤΒΑ- Εθνική Τράπεζα Βιομηχανικής Αναπτύξεως. Στην ΕΤΒΑ ανατέθηκαν η διάθεση μακροχρόνιων δανείων καθώς και η ανάληψη επιχειρηματικών κινδύνων. Η λειτουργία της ΕΤΒΑ δεν θα ικανοποιήσει στην αρχή ενώ αργότερα θα κριθεί ως ένα χρήσιμο εργαλείο.

Ένα άλλο παράδειγμα κρατικού φορέα αποτέλεσε η ΑΤΕ- Αγροτική Τράπεζα Ελλάδος, η οποία είχε να κάνει με την ίδρυση μη ιδιωτικών, συνεταιριστικών αγροτικών βιομηχανιών. Η ΔΕΗ εν συνεχεία απορρόφησε όλες τις ιδιωτικές και δημοτικές επιχειρήσεις παραγωγής ηλεκτρικού ρεύματος καθώς και ο ΕΟΤ προχώρησε στην κατασκευή μεγάλων τουριστικών μονάδων με χαρακτηριστικό παράδειγμα τις ξενοδοχειακές μονάδες «Ξενία» που απλώθηκαν σε όλη την τουριστική Ελλάδα¹¹³.

Ειδικότερα γύρω από τον βιομηχανικό τομέα διαμορφώνεται ένα θεσμικό πλαίσιο που ενίσχυε τις συνθήκες υπερ των βιομηχανικών επενδύσεων και της οικονομικής λειτουργίας της βιομηχανικής παραγωγής. Το κράτος φρόντιζε μέσω του λεπτομερούς ελέγχου του πιστωτικού συστήματος καθώς και του κρατικού προϋπολογισμού να ρυθμίζει τις γενικές συνθήκες λειτουργίας του βιομηχανικού τομέα¹¹⁴. Εκτός αυτού αναλάμβανε τον πολύ σημαντικό ρόλο της ρύθμισης του βαθμού προστασίας της βιομηχανίας καθώς και της εξασφάλισης ευνοϊκών συνθηκών για τη βιομηχανία στον εργασιακό χώρο¹¹⁵.

Η περίοδος κατά την οποία διαφαίνεται πλέον καθαρά η επιθυμία για μία καλύτερη οργάνωση καθώς και ένα καλύτερο συντονισμό των προσπαθειών περί ανάπτυξης είναι το τέλος της δεκαετίας του 1950. Μετά από πρωτοβουλία του τότε πρωθυπουργού Κ. Καραμανλή ιδρύεται ένα συμβούλιο υψηλού επιπέδου για τον προγραμματισμό της οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής. Στο συμβούλιο αυτό κυρίαρχα πρόσωπα είναι ο νομικός Γ.Α. Μαγκάκης, ο οικονομολόγος Ι. Μομφεράτος, ο κοινωνιολόγος Λ. Πάτρας καθώς και πολλοί άλλοι. Το συμβούλιο δυστυχώς δεν θα σταθεί στο ύψος των περιστάσεων και τα μέλη του θα τοποθετηθούν σε άλλες θέσεις¹¹⁶.

Εκτός των παραπάνω το 1958 ιδρύεται το Κέντρο Οικονομικών Ερευνών στο οποίο κυρίαρχη προσωπικότητα είναι ο Α. Παπανδρέου. Τα γεγονότα δικαιώνουν την επιλογή αυτού του Κέντρου καθώς θα χρηματοδοτήσει μία μεγάλη σειρά σημαντικών ερευνών για την ελληνική οικονομία και θα στηρίξει τις επεξεργασίες διαφόρων προγραμμάτων. Την περίοδο αυτή έγιναν και οι πρώτες προσπάθειες της σύνταξης

¹¹³ Πάνος Καζάκος, «Ανάμεσα σε Κράτος και αγορά, Οικονομία και οικονομική πολιτική στη μεταπολεμική Ελλάδα 1944-2000», Εκδόσεις Πατάκη, Αθηνά 2001, σελ 181-182.

¹¹⁴ Σταθάκης Γεώργιος, «Η απρόσμενη οικονομική ανάπτυξη στις δεκαετίες του '50 και '60: η Αθήνα ως αναπτυξιακό υπόδειγμα», Ίδρυμα Μοραΐτη, σελ. 11.

¹¹⁵ Οι ευνοϊκές συνθήκες είχαν να κάνουν με τους μισθούς και τον έλεγχο των συνδικάτων.

¹¹⁶ Πάνος Καζάκος, «Ανάμεσα σε Κράτος και αγορά, Οικονομία και οικονομική πολιτική στη μεταπολεμική Ελλάδα 1944-2000», Εκδόσεις Πατάκη, Αθηνά 2001, σελ 181-182.

ολοκληρωμένων προγραμμάτων οικονομικής ανάπτυξης όπως το πενταετές 1960-1964.

Νομισματική Πολιτική

Η νομισματική πολιτική την περίοδο 1953-1961 αποτελούσε ένα από τα σημαντικότερα κομμάτια πολιτικής για κάθε κυβέρνηση. Όπως ήδη έχουμε αναφέρει στις πρώτες σελίδες της ανάλυσης μας, η δραχμή είχε συνδεθεί στο σύστημα σταθερών συναλλαγματικών ισοτιμιών του Bretton Woods¹¹⁷. Η σύνδεση αυτή αυτόματα δημιουργούσε στην Ελλάδα την υποχρέωση να διατηρεί σταθερή την ισοτιμία των 30 δραχμών ανά δολάριο καθώς και να υπακούει στους αυστηρούς συναλλαγματικούς περιορισμούς.

Οι περιορισμοί αυτοί ήταν διαφόρων ειδών, συγκεκριμένα δεν επιτρεπόταν η χορήγηση συναλλάγματος για συναλλαγές περιουσιακού χαρακτήρα στο εξωτερικό. Τέτοιου είδους συναλλαγές είχαν να κάνουν κυρίως με την αγορά μετοχών ή την αγορά ακινήτων και γενικότερα επενδύσεων αυτού του τύπου. Εκτός αυτού συνάλλαγμα χορηγούταν κάτω από αυστηρούς περιορισμούς μόνο για τη χρηματοδότηση διεθνών εμπορικών συναλλαγών ή για ταξίδια στο εξωτερικό¹¹⁸.

Όπως ήδη έχουμε αναφέρει η υποτίμηση καθώς και η σύνδεση της δραχμής με το σύστημα του Bretton Woods είχε ως αποτέλεσμα την ενίσχυση της εμπιστοσύνης του κοινού στη δραχμή. Αυτό είχε συντελέσει σε μεγάλο βαθμό στην αύξηση των ιδιωτικών καταθέσεων. Σχετικά με το πιστωτικό σύστημα η νομισματική επιτροπή ήταν αυτή που καθόριζε τα επιτόκια δανεισμού στις επιχειρήσεις αλλά και στους κλάδους που οι εμπορικές τράπεζες θα χρηματοδοτούσαν. Οι εμπορικές τράπεζες ήταν αναγκασμένες να καταθέτουν το 8% των ιδιωτικών καταθέσεων που συσώρευαν στην Κεντρική Τράπεζα. Επίσης υποχρεούνταν να χορηγούν συνολικά το 33% των καταθέσεων¹¹⁹, ενώ τους επιβάλλονταν και ανώτατα όρια χρηματοδοτήσεων. Σε ότι έχει να κάνει με το χρηματοπιστωτικό σύστημα της εποχής θα αναφερθούμε αναλυτικά στις σελίδες που θα ακολουθήσουν¹²⁰.

¹¹⁷ Για περισσότερα στοιχεία μπορούμε να ανατρέξουμε στην αρχή της ανάλυσης και πιο συγκεκριμένα στην παράγραφο «Η δραχμή και το σύστημα του Bretton Woods».

¹¹⁸ Χ. Ι. Ιορδάνογλου, Ανάπτυξη, Σταθερότητα και πειθαρχία. Η ελληνική οικονομία την περίοδο 1950-1973. Δημοσίευτο Άρθρο, σελ 35-36.

¹¹⁹ Για περισσότερες λεπτομέρειες βλέπε και σημειώσεις του μαθήματος «Ελληνική Οικονομία» του Χ.Ι. Ιορδάνογλου.

¹²⁰ Συγκεκριμένα στην σελίδα 63.

Δημοσιονομική Πολιτική

Η πολιτική που διαμορφώνεται την περίοδο αυτή ως κύριο στόχο έχει την αποφυγή των διαφόρων πληθωριστικών πιέσεων που θα είχε το δημόσιο έλλειμμα. Η μη πληθωριστική χρηματοδότηση του ελλείμματος μέσω δανεισμού από το κοινό δύσκολα θα επιτυγχανόταν. Κάτι τέτοιο θα αποτελούσε κίνδυνο για τη σταθερότητα της δραχμής. Για το λόγο αυτό θεωρήθηκε αναγκαίο να ακολουθηθούν μία σειρά από δημοσιονομικούς κανόνες.

- 1) Ο τακτικός προϋπολογισμός¹²¹ θα ήταν πλεονασματικός.
- 2) Οι δημόσιες επενδύσεις έπρεπε να είναι όσο το δυνατόν μεγαλύτερες και ο προϋπολογισμός τους θα ήταν κατ' ανάγκη ελλειμματικός. Ένα μέρος του ελλείμματος θα καλυπτόταν από το πλεόνασμα του τακτικού προϋπολογισμού και ένα μέρος από ομολογιακά δάνεια και δανεισμό από τις εμπορικές τράπεζες. Με αυτό τον τρόπο θα επιβαρυνόταν όσο το δυνατό λιγότερο η νομισματική κυκλοφορία.
- 3) Το συνολικό δημόσιο έλλειμμα, δηλαδή το άθροισμα του τακτικού και επενδυτικού προϋπολογισμού θα παρέμενε μικρό ως ποσοστό του ΑΕΠ.
- 4) Οι καταναλωτικού χαρακτήρα δαπάνες θα έπρεπε να είναι χαμηλές¹²².

Σχετικά με τον τέταρτο κανόνα μπορούμε να σημειώσουμε ότι μικρό έλλειμμα δεν σημαίνει κατ' ανάγκη χαμηλές δαπάνες, μπορεί να σημαίνει και υψηλές δαπάνες οι οποίες εξισορροπούνται από ανάλογα έσοδα. Το βασικότερο πρόβλημα που αντιμετώπιζε η Ελλάδα στις δεκαετίες του 50 και του 60 ήταν οι αδυναμίες που παρουσίαζε το φορολογικό σύστημα. Εξαιτίας αυτών των αδυναμιών περιορίζονταν και τα περιθώρια αύξησης των δαπανών.

I. Φορολογία

Το φορολογικό σύστημα στην Ελλάδα δεν χαρακτηριζόταν ως ιδιαίτερα αποτελεσματικό. Αντιθέτως ήταν περίπλοκο, δυσκίνητο, άδικο και ιδιαίτερα ακριβό

¹²¹ Ο τακτικός προϋπολογισμός αποτελεί το μη-επενδυτικό κομμάτι του προϋπολογισμού.

¹²² Χ. Ι. Ιορδάνογλου, Ανάπτυξη, Σταθερότητα και πειθαρχία. Η ελληνική οικονομία την περίοδο 1950-1973. Αδημοσίευτο Άρθρο, σελ 36-37.

στη διαχείριση του. Ειδικότερα το σύστημα της άμεσης φορολογίας¹²³ παρουσιαζόταν ιδιαίτερα αδύναμο κάτι που δικαιολογείται από το γεγονός ότι κατά τη διάρκεια του 1953-1973 οι άμεσοι φόροι αποτελούσαν κάτι λιγότερο από το 20% του συνόλου των κρατικών εσόδων.

Το ποσοστό που αναφέραμε παραπάνω μπορεί να δικαιολογηθεί καθώς το μεγαλύτερο μέρος του ενεργού πληθυσμού ήταν αυτοαπασχολούμενοι και οι περισσότερες επιχειρήσεις είχαν μικρό μέγεθος γεγονός που δημιουργούσε δυσκολίες στην εξακρίβωση του πραγματικού εισοδήματος. Επιπροσθέτως μεγάλος όγκος των φορολογουμένων ήταν αγρότες οι οποίοι εκπίπτανε του συστήματος της άμεσης φορολογίας. Εκτός αυτού συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες ευνοούνταν από αυτό μέσα από φοροαπαλλαγές και άλλου είδους εξαιρέσεων. Κατά συνέπεια μία προσπάθεια αύξησης των εσόδων μέσω αύξησης των φορολογικών συντελεστών θα ζημίωνε συγκεκριμένη μερίδα του πληθυσμού.

Για την αντιμετώπιση των παραπάνω αποφασίστηκαν δύο πολύ σημαντικές κινήσεις στο θεσμικό επίπεδο με φανερό σκοπό τον εκσυγχρονισμό του συστήματος της άμεσης φορολογίας. Πρώτη κίνηση ήταν η ψήφιση του νόμου 3323/1955 όπου σύμφωνα με αυτόν αναμορφωνόταν το σύστημα φορολογίας εισοδήματος φυσικών προσώπων μέσα από την καθιέρωση του ενιαίου φόρου εισοδήματος. Η δεύτερη αντίστοιχα είχε να κάνει με το νόμο 3843/1958 όπου εκσυγχρονιζόταν ο φόρος εισοδήματος νομικών προσώπων. Δυστυχώς όπως αποδείχτηκε οι δύο αυτές ενέργειες δεν αύξησαν το ποσοστό συμμετοχής των άμεσων φόρων στα κρατικά έσοδα.

Τα κρατικά έσοδα ενισχύονταν κατά κύριο λόγο από τους έμμεσους φόρους, η συμμετοχή των οποίων υπολογιζόταν στο ύψος του 70%. Τέτοιου είδους φόροι ήταν οι φόροι κατανάλωσης, κύκλου εργασιών και οι φόροι χαρτοσήμου. Εκτός αυτών υπήρχε μία σειρά φόρων που επιβάλλονταν σε συγκεκριμένη κατηγορία προϊόντων όπως ο καπνός, το οινόπνευμα, η βενζίνη, τα αυτοκίνητα και πολλά άλλα. Το σύστημα της έμμεσης φορολογίας χαρακτηριζόταν επίσης από τους φόρους υπέρ τρίτων οι οποίοι ως κύριο σκοπό είχαν να δημιουργήσουν έσοδα που ως κατάληξη θα είχαν ασφαλιστικά ταμεία, κοινωφελή ιδρύματα καθώς και τη χρηματοδότηση έργων. Γενικότερα το σύστημα ήταν ιδιαίτερος δαπανηρό και χαρακτηριζόταν ως

¹²³ Η άμεση φορολογία σχετίζεται με τους φόρους εισοδήματος φυσικών και νομικών προσώπων και με τους φόρους περιουσίας.

περίπλοκο, παρόλα αυτά δεν έγιναν κάποιες ενέργειες για δημιουργική τους μεταβολή και αναμόρφωση¹²⁴.

Παρόλα όσα περιγράψαμε οι δημοσιονομικοί κανόνες τηρήθηκαν στο μεγαλύτερο μέρος τους ενώ την περίοδο του 1957 ο τακτικός προϋπολογισμός έγινε πλεονασματικός και συνέχισε να είναι μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1970, ενώ τέλος το δημόσιο έλλειμμα έμεινε χαμηλό.

Εργασιακό Καθεστώς – Μισθοί, Παραγωγικότητα

Η πολιτική γύρω από τους μισθούς ακολουθούσε ένα συγκεκριμένο μοτίβο της εποχής ότι η αύξηση των μισθών και των ημερομισθίων θα έπρεπε να είναι ανάλογη της αύξησης του ονομαστικού εθνικού προϊόντος ανά απασχολούμενο. Όλοι οι μισθοί επομένως θα έπρεπε να συμβαδίζουν με την αύξηση της μέσης παραγωγικότητας¹²⁵.

Στην περίπτωση που θα παρουσιάζονταν συστηματικές αυξήσεις των μισθών και μάλιστα σε υψηλότερα επίπεδα από την αύξηση της παραγωγικότητας ως πιθανό αποτέλεσμα θα είχαν την άνοδο των τιμών, κάτι που με τη σειρά του θα μπορούσε να οδηγήσει σε μείωση των επενδύσεων και συμπίεση των κερδών. Αντίθετα η προσήλωση στον κανόνα που περιγράψαμε παραπάνω, αποτελούσε μία καλή βάση στην οποία θα μπορούσε να στηριχθεί η σταθερότητα και η ανάπτυξη καθώς θα αποτελούσε και μία καλή εγγύηση για τους ξένους και τους εγχώριους επενδυτές.

Γενικότερα όπως αναφέραμε το οικονομικό καθεστώς της εποχής δεν αποδεχόταν την περίπτωση όπου οι αυξήσεις των μισθών θα υπολείπονταν κατά πολύ από την αύξηση της παραγωγικότητας. Προσπαθούσε κατά κύριο λόγο να χρησιμοποιεί τα διάφορα όπλα που διέθετε ώστε να συμβάλει με κάθε δυνατό μέσο στη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου των εργαζομένων. Θεωρούσε δική του υπόθεση τον καθορισμό του ύψους των μισθών.

Οι μισθοί βέβαια θα μπορούσαν να καθοριστούν από τις δυνάμεις της αγοράς και από διάφορες συλλογικές διαπραγματεύσεις, αλλά κάτι τέτοιο δεν γινόταν δεκτό

¹²⁴ Χ. Ι. Ιορδάνογλου, Ανάπτυξη, Σταθερότητα και πειθαρχία. Η ελληνική οικονομία την περίοδο 1950-1973. Αδημοσίευτο Άρθρο, σελ 39.

¹²⁵ Το κριτήριο αυτό ήταν ένα μέσο σύμφωνα με το οποίο ασκούταν πίεση στα κέρδη των λιγότερο αποδοτικών κλάδων ενώ από την άλλη πλευρά εννοούνταν τα κέρδη των κλάδων που παρουσίαζαν υψηλό ρυθμό αύξησης της παραγωγικότητας

από την πλευρά του κράτους παρόλο που κατά τη διάρκεια της περιόδου 1953-1973 είχαμε ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα συγκράτησης των μισθών από δυνάμεις της ίδιας της αγοράς. Συγκεκριμένα η εικοσαετία αυτή σημαδεύτηκε από την εσωτερική μετανάστευση¹²⁶, το γεγονός αυτό αύξησε την προσφορά εργατικών χεριών στις πόλεις κάτι που οδήγησε σε συγκράτηση των μισθών.

Η αλήθεια είναι ότι οι ταχείς ρυθμοί ανάπτυξης μπορούν να οδηγήσουν σε αλλαγές στο μηχανισμό της αγοράς και μάλιστα όχι πάντα επιθυμητές. Μάλιστα διάχυτος ήταν ο φόβος ότι η αγορά θα μπορούσε να οδηγήσει σε μεγάλες αυξήσεις των μισθών στους δυναμικούς κλάδους κάτι που θα συμπαρέσυρε τους μισθούς και στους υπόλοιπους κλάδους.

Το κράτος θα λέγαμε ότι είχε τον πρώτο λόγο και μάλιστα τον πιο σημαντικό σε ότι είχε να κάνει με τον καθορισμό των μισθών. Η δύναμη του διασφαλιζόταν αλλά και ενισχυόταν από τη νομοθεσία και τον έλεγχο της ΓΣΕΕ και των εργατικών συνδικάτων. Βασικός στόχος ήταν η ελαχιστοποίηση των απεργιακών κινητοποιήσεων καθώς και η εφαρμογή της κυβερνητικής πολιτικής. Χαρακτηριστικό ήταν ότι όλες οι κυβερνήσεις της εποχής προσπαθούσαν με διάφορα μέσα να ελέγχουν τη ΓΣΕΕ και για τον λόγο αυτό τοποθετούσαν τα κατάλληλα πρόσωπα στη διοίκηση της¹²⁷.

Ο ασφυκτικός έλεγχος της ΓΣΕΕ από τις κυβερνήσεις εκείνης της περιόδου συνέβαλλε στη συγκράτηση των μισθολογικών αυξήσεων κάτι που ευνόησε την άνοδο της ανταγωνιστικότητας των ελληνικών επιχειρήσεων. Εκτός αυτού δημιουργούταν ευνοϊκό κλίμα για επενδύσεις αφού ήταν βέβαιο ότι η άνοδος των μισθών δεν θα υπερέβαινε την άνοδο της παραγωγικότητας. Τα εμπόδια για την διεκδίκηση μισθολογικών αυξήσεων τα έθετε ο νόμος της κυβέρνησης 3239/55, ο οποίος όριζε ότι σε περίπτωση διαφορών μεταξύ του εργοδότη και του εργαζομένου η υπόθεση θα παραπεμπόταν στη διαιτησία για την επίλυση της διαφοράς. Ο εκπρόσωπος του Υπουργείου Εργασίας είχε τον καθοριστικό ρόλο για την απόφαση που θα λαμβανόταν. Επιπρόσθετα, η κλαδική ή ομοσπονδιακή οργάνωση που

¹²⁶ Υπήρξε μετακίνηση μεγάλου ποσοστού εργατικού δυναμικού από την ύπαιθρο στα μεγάλα αστικά κέντρα της εποχής.

¹²⁷ Χ. Ι. Ιορδάνογλου, Ανάπτυξη, Σταθερότητα και πειθαρχία. Η ελληνική οικονομία την περίοδο 1950-1973. Αδημοσίευτο Άρθρο, σελ 41.

επικρατούσε, διατηρούσε τον κατακερματισμό της εργατικής τάξης, ανάλογα με τα επαγγελματικά τους συμφέροντα¹²⁸.

Ο νόμος αυτός είχε δύο βασικά στοιχεία:

α) Καθόριζε ποίου είδους συμβάσεις ανάμεσα σε εργαζόμενους και εργοδότες ήταν νόμιμες και ποιες όχι.

β) Εξασφάλιζε μέσα από το θεσμό της αναγκαστικής διαιτησίας, τον καθοριστικό ρόλο του Υπουργείου Εργασίας στη διαδικασία διαμόρφωσης μισθών και ημερομισθίων.

Οι ρυθμίσεις του συγκεκριμένου νόμου είχαν ως αποτέλεσμα ένα πιο συγκεντρωτικό σύστημα διαμόρφωσης των μισθών που ως κέντρο του είχε την ΕΓΣΣΕ – Εθνική Γενική Συλλογική Σύμβαση Εργασίας. Η ΕΓΣΣΕ ήταν ουσιαστικά ένας συνδυασμός της ΓΣΕΕ και του ΣΕΒ που ως βασικό στόχο είχε τον καθορισμό κατώτατων μισθών και ημερομισθίων. Ειδικότερα κυρίαρχη επιδίωξη ήταν οι υψηλότεροι μισθοί να αυξάνονται σε ποσοστά περίπου ίδια με αυτά των κατώτατων. Η ΕΓΣΣΕ κατά κύριο λόγο έπρεπε ότι το σύνολο των μισθών θα κινούταν με τον ίδιο ρυθμό καθώς και πως όλη η διαδικασία θα βρισκόταν κάτω από τον έλεγχο του Υπουργείου Εργασίας¹²⁹.

ΕΙΔΙΚΟΤΕΡΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΠΕΡΙ ΜΙΣΘΩΝ ΚΑΙ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ

Εμείς στο σημείο αυτό θα προσπαθήσουμε να δώσουμε μία εικόνα σχετικά με την κατανομή των μισθών στους διάφορους κλάδους της οικονομικής δραστηριότητας. Στον Πίνακα που ακολουθεί παραθέτουμε στοιχεία για τα έτη 1951 και 1958 κατά τα οποία έγινε και η απογραφή.

¹²⁸ Σακελλαρόπουλος Σπύρος «Η ΕΛΛΑΔΑ ΣΤΗ ΜΕΤΑΠΟΛΙΤΕΥΣΗ», Εκδόσεις Λιβάνη, Αθήνα 2001.

¹²⁹ Χ. Ι. Ιορδάνογλου, Ανάπτυξη, Σταθερότητα και πειθαρχία. Η ελληνική οικονομία την περίοδο 1950-1973. Αδημοσίευτο Άρθρο, σελ 42-43.

Πίνακας

Κλάδοι Οικονομικής δραστηριότη τας	1951			1958			Μεταβολές	
	Απασχολ- ούμενοι	Μισθοί και ημερ/σθια σε εκ. δρχ.	Μέσο Ετήσιο Εισόδημα κατά απασχ. σε δρχ	Απασχολούμενοι	Μισθοί κ ημερ/σθια σε εκ. δρχ	Μέσο ετήσιο Εισόδημα κατά απασχολ. Σε δρχ	Απασχολήσεως	Μέσου ετησίου Εισοδ.
Μεταλ. Ορυχεία	12.493	179	14.328	19.228	677	35.209	154	246
Μεταποίηση ς	318.406	2.712	8.517	347.639	8.103	23.308	109	273
Επιχ. Κοιν. Ωφέλειας	11.154	152	13.627	14.796	567	38.321	133	281
Κατασκευές	52.379	651	12.426	53.8108	2.230	41.443	103	333
Μεταφ- Επικοινων	104.501	2.097	20.066	139.837	4.340	31.036	134	155
Εμπόριο	70.677	770	10.894	109.988	2.392	21.747	156	200
Τράπεζ.- Ασφαλ. Και κτημ. Επιχειρ.	21.965	610	27.771	20.615	1.088	52.777	94	190
Δημος. Διοίκηση κ Ασφάλειες	136.608	1.908	13.966	151.457	4.282	28.272	111	202
Υγεία- Εκπαίδευση	51.961	565	10.873	75.019	1.537	20.488	144	118
Λοιπές Υπηρεσίες	135.930	1.231	9.056	145.082	2.770	19.092	107	211
Σύνολο	916.074	10.875	11.871	1.077.469	27.986	25.973	118	219

Πηγή: Γερωνυμάκης, σελ. 15.

Τα συμπεράσματα που μπορούμε να βγάλουμε από τον παραπάνω πίνακα είναι ότι η απασχόληση των εργατών και των υπαλλήλων παρουσίασε αύξηση κατά 18% καθώς από 916.074 ανήλθε σε 1.077.469. Επίσης τα συνολικά χρηματικά τους εισοδήματα αυξήθηκαν ακολούθως κατά 15% καθώς από 10.875 εκ. δρχ έφτασαν στο

ποσό των 17.111. Επομένως από τα παραπάνω συνάγεται το ότι τα χρηματικά εισοδήματα αυξήθηκαν με πολύ ταχύτερο ρυθμό από την απασχόληση¹³⁰.

Ο πίνακας που θα ακολουθήσει θα μας δώσει πιο συγκεκριμένα στοιχεία για τα εισοδήματα στους διάφορους κλάδους καθώς και για την απασχόληση.

Πίνακας

Εισοδήματα των παρεχόντων εργασία για τα έτη 1951 και 1958 κατά φθίνουσα κλίμακα του μέσου εισοδήματος.

	1951			1958	
Κλάδοι οικον. Δραστηρ.	Μέσο Ετήσιο Εισόδημα	Αποκλίσεις Από τον Μ.Ο	Κλάδοι οικονομ. Δραστηριότητας	Μέσο Ετήσιο Εισόδημα	Αποκλίσεις Από τον Μ.Ο
Τράπεζες Ασφάλειες- Κτηματ. Επιχ/σεις	27.771	134	Τράπεζες Ασφάλειες- Κτηματ. Επιχ/σεις	52.777	103
Μεταφορ.- Επικοινωνίες	20.066	69	Κατασκευές	41.553	60
Μεταλλεία- Ορυχεία	14.328	21	Επιχ. Κοινής Ωφέλειας	38.321	48
Δημόσια Διοίκηση- Ασφάλεια	13.966	18	Μεταλλεία- Ορυχεία	35.209	36
Επιχ. Κοινής Ωφέλειας	13.627	15	Μεταφορ.- Επικοινωνίες	31.036	19
Κατασκευές	12.426	5	Δημόσια Διοίκηση- Ασφάλεια	28.272	9
Εμπόριο	10.894	-8	Μεταποίηση	23.308	-10
Υγεία- Εκπαίδευση	10.873	-8	Εμπόριο	21.747	-16
Λοιπές Υπηρεσίες	9.056	-24	Υγεία-Εκπαίδευση	20.488	-21
Μεταποίηση	8.517	-28	Λοιπές Υπηρεσίες	19.092	-26
Μέσος Όρος	11.871	100	Μέσος Όρος	25.973	100

Πηγή: Γερωνυμάκης, σελ. 18.

¹³⁰ Γερωνυμάκης, σελ. 16.

Τα στοιχεία του παραπάνω πίνακα μας οδηγούν στην διαπίστωση ότι παρατηρούνταν σημαντικές αυξήσεις τόσο στα εισοδήματα των απασχολούμενων στις κατασκευές όσο και στις επιχειρήσεις κοινής ωφέλειας, τη μεταποίηση, την υγεία την εκπαίδευση καθώς και αυτών που εργάζονταν στους κλάδους των μεταλλείων και των ορυχείων. Γενικότερα θα λέγαμε ότι όλοι οι κλάδοι παρουσίασαν μία σχετική αύξηση σχετικά με την απασχόληση με εξαίρεση τον κλάδο της πίστωσης¹³¹, στον οποίο παρατηρήθηκε μία πτώση που έφτασε το ύψος του 6%. Ως αιτία αυτής της πτώσης ήταν η περιορισμένη αντικατάσταση όσων αποχωρούσαν από τον συγκεκριμένο κλάδο.

Σχετικά με το ύψος των αμοιβών, την περίοδο του 1951, οι πιο καλοπληρωμένοι εργαζόμενοι ήταν αυτοί του κλάδου της πίστωσης των μεταφορών και των επικοινωνιών. Από την άλλη πλευρά άλλες κατηγορίες μισθωτών οι οποίοι κυμαίνονταν από 5%- 69% πάνω από τον μέσο όρο ήταν αυτοί που απασχολούνταν στον κλάδο των μεταλλείων, των ορυχείων, των επιχειρήσεων κοινής ωφέλειας καθώς και στην Δημόσια διοίκηση και την ασφάλεια¹³². Αντίθετα κάτω από τον μέσο όρο ήταν τα εισοδήματα των εργαζόμενων στην μεταποίηση και τις υπηρεσίες, εξαιτίας του γεγονότος ότι στις εργασίες αυτού του τύπου οι απασχολούμενοι ήταν σε μεγάλο ποσοστό ανειδίκευτοι καθώς και γυναίκες.

Σε ότι έχει να κάνει με το 1958 η κατάσταση σχετικά με το ύψος των εισοδημάτων παραμένει ίδια, τα εισοδήματα των κατασκευών και της πίστωσης βρίσκονται στην πρώτη θέση. Η σημαντική διαφορά του συγκεκριμένου έτους είναι ότι η ψαλίδα της διαφοράς σχετικά με το ύψος των εισοδημάτων μεταξύ των διάφορων κλάδων σιγά σιγά κλίνει. Η κατανομή των μισθών μεταξύ των διάφορων κλάδων μοιάζει να γίνεται δικαιότερη.

Στοιχεία για τις Εργασιακές Σχέσεις στην Ελλάδα

Τα κύρια χαρακτηριστικά που καθορίζουν τις εργασιακές σχέσεις μέσα σε μία χώρα είναι κατά κύριο λόγο η δομή, η εξέλιξη της οικονομίας καθώς και η ίδια η εσωτερική αγορά εργασίας. Η παραδοχή αυτή θα γίνει πιο κατανοητή από την ανάλυση που θα ακολουθήσει. Οι συνθήκες που επικρατούσαν στην ελληνική

¹³¹ Όταν αναφερόμαστε στον κλάδο της πίστωσης μιλάμε για την περίπτωση των τραπεζών και των ασφαλιστικών και κτηματικών επιχειρήσεων.

¹³² Γερωνυμάκης, σελ. 18.

οικονομική πραγματικότητα πριν την περίοδο που εξετάζουμε δεν ευνοούσαν ιδιαίτερα την ανάπτυξη των εργατικών ενώσεων.

Οι λόγοι που ενίσχυαν τα παραπάνω είχαν να κάνουν με τις επιμέρους ιδιαιτερότητες της οικονομίας της χώρας. Χαρακτηριστικό ήταν η ιδιαίτερη άνθιση που παρουσιαζόταν στις εμπορικές- μεταπρατικές δραστηριότητες καθώς και ο μεγάλος αριθμός αυτοαπασχολούμενων κατά κύριο λόγο στον τομέα της γεωργίας. Εκτός αυτών η βιομηχανική ανάπτυξη παρουσιαζόταν πολύ αδύναμη και το μέγεθος των εκμεταλλεύσεων ήταν πολύ μικρό¹³³.

Πέρα από αυτά η μεγάλη συμμετοχή στον ενεργό πληθυσμό της χώρας μεγάλου αριθμού εργαζομένων στον τομέα των υπηρεσιών δημιούργησε ένα επιπρόσθετο πρόβλημα στην συνδικαλιστική δυναμικότητα καθώς οι εργαζόμενοι αυτού του είδους δεν χαρακτηρίζονταν από την συνδικαλιστική τους αποφασιστικότητα. Επιπροσθέτως ένας άλλος παράγοντας που συντείνει στην εξασθένιση του συνδικαλισμού είναι το μικρό μέγεθος των βιοτεχνικών επιχειρήσεων. Οι εργαζόμενοι του συγκεκριμένου χώρου στις περισσότερες των περιπτώσεων έχουν συγγένεια με τον εργοδότη¹³⁴ γεγονός που τους αποτρέπει από το ενεργή συνδικαλιστική δράση.

Γενικότερα θα λέγαμε ότι η χαμηλή δυναμική της βαριάς βιομηχανίας καθώς και ο υψηλός αριθμός αυτοαπασχολούμενων δεν έδωσε την δυνατότητα δημιουργίας ισχυρού εργατικού συνδικαλισμού ικανού να αλλάξει καταστάσεις. Ο τρόπος που διαμορφώθηκε το σύστημα των εργασιακών σχέσεων, ο γραφειοκρατικός του χαρακτήρας καθώς και ο έλεγχος του από τις εκάστοτε κυβερνήσεις ενίσχυε την λογική της ατομικότητας μετατρέποντας έτσι τις διάφορες ομάδες μισθωτών σε μικρές ομάδες πιέσεων ως προς την κάθε κυβέρνηση της αντίστοιχης περιόδου.

¹³³ Κατσανέβας, «Οικονομική της Εργασίας και εργασιακές σχέσεις», σελ. 304

¹³⁴ Κατσανέβας, ο.π. σελ. 307.

Χρηματοπιστωτικό Σύστημα

Τράπεζα της Ελλάδος

Η κορυφή του χρηματοπιστωτικού συστήματος απαρτιζόταν από την Νομισματική Επιτροπή, η σύνθεση της οποίας άλλαξε από τη δεκαετία του 1950. Συγκεκριμένα αποτελούταν από τον Υπουργό Συντονισμού, τον υπουργό Οικονομικών, Γεωργίας, Εμπορίου και Βιομηχανίας αντίστοιχα καθώς και τον Διοικητή της ΤτΕ. Βασικό εργαλείο άσκησης της πολιτικής της Νομισματικής Επιτροπής αποτελούσε η Τράπεζα της Ελλάδος.

Η ΤτΕ είχε την αποκλειστική δυνατότητα έκδοσης χρήματος καθώς κατείχε και τα συναλλαγματικά διαθέσιμα της χώρας. Μία από τις υποχρεώσεις της ήταν η εποπτεία των πιστωτικών ιδρυμάτων καθώς και ο έλεγχος της φερεγγυότητας τους, εκτός αυτού έδινε την συνδρομή της σε περιπτώσεις έλλειψης ρευστότητας και αποτελούσε τον ταμία και τον τραπεζίτη του κράτους. Εκτός αυτού μπορούσε να επηρεάσει άμεσα τις πολιτικές χαρτοφυλακίου καθώς και τα περιουσιακά στοιχεία των διαφόρων χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων¹³⁵ αφού αποτελούσε την κύρια πηγή χρηματοδότησής τους. Έχοντας όλες αυτές τις ιδιότητες προχωρούσε στις διάφορες συναλλαγές του δημοσίου καθώς και στη διαχείριση των δημόσιων δανείων¹³⁶.

Εμπορικές Τράπεζες- Ειδικοί Πιστωτικοί οργανισμοί

Στην περίπτωση των εμπορικών τραπεζών είχαμε δύο μεγάλα συγκροτήματα, αυτό της Εθνικής Τράπεζας και το ιδιωτικό συγκρότημα της Εμπορικής και της Ιονικής Λαϊκής Τράπεζας. Η Εθνική τράπεζα είχε προέρθει από τη συγχώνευση της Εθνικής με την τράπεζα Αθηνών, η οποία έγινε την περίοδο του 1953, ενώ το δεύτερο προήρθε αντίστοιχα από την συγχώνευση της Ιονικής με τη Λαϊκή τράπεζα και έλαβε χώρα το 1958. Οι εμπορικές τράπεζες χαρακτηρίζονταν, από την παροχή τριών τύπων καταθέσεων, συγκεκριμένα τις καταθέσεις όψεως, ταμειυτηρίου και προθεσμίας, καθώς και από την παροχή μακροπρόθεσμων και βραχυπρόθεσμων δανείων.

¹³⁵ Η Αγροτική Τράπεζα κατά κύριο λόγο εξαρτούταν σε ότι είχε να κάνει με τα χρηματικά κονδύλια από την ΤτΕ.

¹³⁶ Halikias D.J. "Money and Credit in a developing economy the Greek case", New York University Press, 1978, page. 12, 13

Πέρα από τις εμπορικές τράπεζες υπήρχαν και άλλοι ειδικοί πιστωτικοί οργανισμοί όπως η Αγροτική Τράπεζα¹³⁷, το ταχυδρομικό Ταμειυτήριο, η Κτηματική Τράπεζα και το Ταμείο Παρακαταθηκών και Δανείων¹³⁸. Σ' αυτές θα μπορούσαμε να προσθέσουμε μία σειρά ειδικών οργανισμών που ως κύριο στόχο είχαν την χρηματοδότηση της βιομηχανίας στις οποίες λίγο έως πολύ έχουμε αναφερθεί. Για να γίνουμε πιο συγκεκριμένοι αναφερόμαστε στον Οργανισμό χρηματοδότησεως της Οικονομικής Ανάπτυξης (ΟΧΟΑ) καθώς και τον Οργανισμό Βιομηχανικής Ανάπτυξης (ΟΒΑ). Τους οργανισμούς αυτούς μετά την περίοδο του 1964 τους αντικατέστησε η Ελληνική Τράπεζα Βιομηχανικής Αναπτύξεως (ΕΤΒΑ).

Τα κύρια χαρακτηριστικά του χρηματοπιστωτικού συστήματος

Οι τράπεζες είχαν σχεδόν την ολοκληρωτική κυριαρχία στο χρηματοπιστωτικό σύστημα. Κατά βάση η προσφορά τίτλων του δημοσίου προς το ευρύ κοινό ήταν περιορισμένη, ο κλάδος των ασφαλειών επίσης παρουσίαζε αδυναμίες ενώ η αγορά μετοχών παρουσίαζε ελάχιστο ενδιαφέρον. Επιπροσθέτως το κοινό δεν είχε επενδυτικές λύσεις πέρα από τις τραπεζικές καταθέσεις ενώ δεν υπήρχε η δυνατότητα τοποθετήσεων σε επενδύσεις που είχαν να κάνουν με το εξωτερικό.

Εκτός των παραπάνω οι εμπορικές τράπεζες ήταν υποχρεωμένες να τοποθετούν ολοένα και μεγαλύτερα ποσά των καταθέσεων τους σε χαμηλότοκα έντοκα γραμμάτια του δημοσίου με σκοπό να χρηματοδοτηθούν οι οποιοσδήποτε ανάγκες του κράτους. Την περίοδο του 1958 με νόμο που είχε ψηφιστεί η υποχρέωση των εμπορικών τραπεζών έφτανε στο ύψος του 5% των καταθέσεων τους ενώ το 1965 το ποσοστό αυτό έφτασε στο 24%.

Τελευταίο χαρακτηριστικό το οποίο είναι αξιοσημείωτο έχει να κάνει με το γεγονός ότι το τραπεζικό σύστημα λειτουργούσε κάτω από συνθήκες υπερβολικού ελέγχου. Ο έλεγχος αυτός είχε να κάνει με τον προορισμό αλλά και τον τρόπο που θα διοχετεύονταν οι διάφοροι πόροι.

Συγκεκριμένα το Δεκέμβριο του 1958 καθορίστηκαν από την πλευρά της νομισματικής αρχής κανόνες οι οποίοι θα έπρεπε να ακολουθηθούν από τις τράπεζες σε ότι είχε να κάνει με τον βραχυπρόθεσμο δανεισμό της βιομηχανίας. Οι τράπεζες

¹³⁷ Το κύριο στοιχείο της Αγροτικής Τράπεζας ήταν η παροχή βραχυχρόνιων δανείων στους αγρότες καθώς και στη χορήγηση μακροχρόνιων επενδυτικών δανείων σε μεμονωμένους αγρότες ή συνεταιρισμούς.

¹³⁸ Για περισσότερες λεπτομέρειες βλέπε Halikias D.J, ο.π. σελ. 16-23.

έπρεπε να τηρούν κάποια βασικά στοιχεία. Εμείς θα παραθέσουμε κάποια από αυτά με σκοπό να κάνουμε πιο παραστατική την ανάλυση μας. Κάποιοι από τους κανόνες είναι οι εξής:

A) Η τράπεζα θα δάνειζε τριμηνιαία “discounting commercial papers” Οι βιομήχανοι έπρεπε να υπογράψουν ένα “invoice” στην τράπεζα το οποίο θα λειτουργούσε ως εγγύηση ότι τα χρήματα που θα δανείζονταν θα χρησιμοποιούνταν για το marketing των βιομηχανιών¹³⁹.

B) Οι τράπεζες θα δάνειζαν χρησιμοποιώντας εξαμηνιαία “commercial papers”, τα οποία δεν θα έπρεπε να ξεπερνούν το 150% των τριμηνιαίων που περιγράψαμε πριν. Οι βιομήχανοι θα έπρεπε και για αυτή την περίπτωση να υπογράψουν ένα “invoice”.

Γ) Η τράπεζα πέρα από τα προηγούμενα χρησιμοποιούσε ενυπόθηκα δάνεια. Για να δώσουμε ένα παράδειγμα στην περίπτωση των τελικών αγαθών η υποθήκη δεν έπρεπε να ξεπερνάει την αξία της μηνιαίας παραγωγής¹⁴⁰.

Έλεγχοι- Ρυθμίσεις

Ως βασική υποχρέωση των εμπορικών τραπεζών ήταν να διοχετεύουν τις διάφορες καταθέσεις τους σε επιλεγμένες χρήσεις. Πέρα από την υποχρέωση τους να δανείζουν το κράτος, έπρεπε να δεσμεύουν συγκεκριμένο ποσοστό χρημάτων για την χρηματοδότηση ορισμένων κατηγοριών οικονομικής δραστηριότητας. Συγκεκριμένα έπρεπε να παρέχουν το 15% των καταθέσεων ως μακροχρόνιο δανεισμό προς τη βιομηχανία καθώς και ένα συγκεκριμένο αριθμό χρημάτων για αντίστοιχο δανεισμό της βιοτεχνίας.

Πέρα από αυτά τα επιτόκια καταθέσεων και χορηγήσεων καθορίζονταν διοικητικά. Κατά κύριο λόγο τα υψηλότερα επιτόκια ήταν αυτά των δανείων του εγχωρίου και του εισαγωγικού εμπορίου. Αντιθέτως αισθητά χαμηλότερα ήταν τα επιτόκια για το κεφάλαιο κίνησης της βιομηχανίας ενώ τα πιο χαμηλά δάνεια ήταν αυτά του εξαγωγικού εμπορίου και της βιοτεχνίας. Τέλος υπήρχε ένας άλλος μεγάλος αριθμός ελέγχων που είχε να κάνει με τους όρους χορήγησης τους χρόνους αποπληρωμής και τα μέγιστα όρια των δανείων¹⁴¹.

¹³⁹ Halikias D.J. “Money and Credit in a developing economy the Greek case”, New York University Press, 1978, page. 41.

¹⁴⁰ Halikias D.J. ο.π. σελ. 41.

¹⁴¹ X.I, Ιορδάνογλου, ο.π. σελ. 45-46

Βασικοί Στόχοι του Συστήματος.

Ο πρώτος και κυρίαρχος στόχος του χρηματοπιστωτικού συστήματος ήταν η συγκέντρωση των αποταμιευτικών πόρων στο τραπεζικό σύστημα. Χαρακτηριστική ήταν η ενέργεια της Νομισματικής επιτροπής την περίοδο του 1956 να αυξήσει το ποσοστό του επιτοκίου από 7% σε 10% το Μάιο του 1956¹⁴². Επίσης το καθεστώς ελέγχων που αναφέραμε στην προηγούμενη παράγραφο κύριο σκοπό είχε τον επηρεασμό της κατανομής των πιστώσεων στους διάφορους τομείς της οικονομίας και αποτελούσε συν της άλλης ένα εργαλείο νομισματικής πολιτικής.

Άλλο σημαντικό στοιχείο ήταν ότι προσπαθούσε να εξασφαλίζει τον ανεμπόδιο δανεισμό του δημόσιου τομέα καθώς και την αποτελεσματική διοχέτευση των πόρων στους διάφορους τομείς προτεραιότητας. Ως τομείς προτεραιότητας χαρακτηρίζονταν οι τομείς της βιομηχανίας, οι εξαγωγές, η βιοτεχνία και η γεωργία. Την αντίπερα όχθη αποτελούσαν, οι τομείς προς αποθάρρυνση οι οποίοι είχαν να κάνουν με τις εισαγωγές, το εγχώριο εμπόριο τις επενδύσεις σε κατοικίες και την καταναλωτική πίστη¹⁴³.

Γενικότερα υπήρχε η αντίληψη ότι κάτω από το καθεστώς της ελεύθερης αγοράς η βιομηχανία δεν θα μπορούσε να έχει πρόσβαση στον επιθυμητό όγκο κεφαλαίων γεγονός που θα επηρέαζε άμεσα την ανάπτυξη. Η άποψη αυτή έμοιαζε να έχει σημαντική βάση την περίοδο εκείνη καθώς τα ποσοστά αποδοτικότητας των ιδίων κεφαλαίων ήταν ιδιαίτερα υψηλά την περίοδο εκείνη σε σύγκριση με αυτά της βιομηχανίας. Εξαιτίας λοιπόν των παραπάνω λόγων επιλέχθηκε ένα σύστημα περιορισμών και ελέγχων.

¹⁴² Halikias D.J, ο.π. σελ. 38.

¹⁴³ Χ. Ι. Ιορδάνογλου, Ανάπτυξη, Σταθερότητα και πειθαρχία. Η ελληνική οικονομία την περίοδο 1950-1973. Αδημοσίευτο Άρθρο, σελ 46-47.

Κεφάλαιο 5

Πρωτογενής-Δευτερογενής- Τριτογενής Τομέας

Μικρή εισαγωγή

Το κεφάλαιο 5 ως κύριο σκοπό έχει να μας παρουσιάσει την εξέλιξη του πρωτογενούς, του δευτερογενούς και του τριτογενούς τομέα. Η λογική της ανάπτυξης επηρέασε άμεσα και τους τρεις τομείς, στην ανάλυση που θα ακολουθήσει θα παραθέσουμε μία σειρά από πίνακες και αριθμητικά στοιχεία τα οποία θα μας καταδείξουν ότι μία σειρά από επιχειρήματα είτε καταρρίφθηκαν αλλά είτε και επιβεβαιώθηκαν.

Πολλοί από τους θιασώτες της ιδέας της ανάπτυξης, κατά κύριο λόγο μέσω της ανάπτυξης της βιομηχανίας, βρέθηκαν προ απροόπτου όταν παρατηρήθηκε ταυτόχρονη ανάπτυξη και άλλων τομέων. Είναι γεγονός ότι το κράτος στήριξε πολλά στην εξέλιξη της βιομηχανίας καθώς θεωρούσε ότι θα αποτελούσε την αιχμή του δόρατος , αυτό αποδεικνύεται και από τα δάνεια που δίνονταν στην βιομηχανία. Η περίοδος όμως μετά το 1953 κατέδειξε μία πραγματικότητα ταυτόχρονης αλλά και παράλληλης ανάπτυξης και μίας σειράς άλλων τομέων.

Σημαντική δυναμική παρουσίαζε ταυτόχρονα με την βιομηχανία και ο τομέας των κατοικιών, γεγονός είναι ότι η άνθιση τους συμπαρέσυρε και την μεταποίηση καθώς δημιουργήθηκε η ανάγκη για ξυλεία, οικοδομικά υλικά καθώς και πολλών παρόμοιων στοιχείων. Σε σύνδεση με αυτά ενισχύθηκαν και οι κλάδοι της βιομηχανίας που είχαν να κάνουν με ηλεκτρικές μηχανές καθώς και με χημικά. Πέρα από αυτό το χαρακτηριστικό παρατηρείται ταυτόχρονη ανάπτυξη και στον τριτογενή τομέα. Ο τουρισμός, οι μεταφορές, οι τηλεπικοινωνίες, οι τράπεζες και οι ασφάλειες παρουσιάζουν σταθερά βήματα ανάπτυξης.

Φυσικά σε όλα αυτά δεν θα μπορούσαμε να παραβλέψουμε την σημαντική άνοδο της γεωργίας, αρχικά συμμετέχει σε υψηλότερο επίπεδο από τον δευτερογενή τομέα η παράλληλη όμως ανάπτυξη τους φαίνεται και στους αριθμούς από μία περίοδο και μετά αρχίζουν να συμπορεύονται. Γεγονός είναι ότι τόσο η γεωργία όσο και ο δευτερογενής τομέας αναπτύσσονται και συμμετέχουν όλο και πιο πολύ στο ΑΕΠ.

Πέρα από αυτά τα στοιχεία τα οποία θα παρουσιαστούν αναλυτικά στις σελίδες που θα ακολουθήσουν και θα καταδείξουν την ταυτόχρονη ανάπτυξη των διάφορων τομέων, αναγκαίο είναι να κάνουμε και μία αναφορά στην αντίληψη που υπήρχε γενικά για την απασχόληση. Αρκετοί ήταν αυτοί που πίστευαν ότι η ανάπτυξη της βιομηχανίας θα αύξανε και την απασχόληση. Η πραγματικότητα ήταν διαφορετική, η περίοδος εκείνη χαρακτηρίστηκε από ένα μεγάλο κύμα μετανάστευσης προς το εξωτερικό.

Επιπροσθέτως υπήρχε και η αντίληψη ότι η βιομηχανία θα βοηθούσε στην αύξηση των εισαγωγών και στην βελτίωση του εξωτερικού ισοζυγίου, δυστυχώς και αυτό καταρρίφθηκε από τα όσα παρουσιάζουν οι αριθμοί. Οι ανάγκες για πρώτες ύλες καθώς και μηχανολογικού υλικού, στοιχείων που θα βοηθούσαν στην εξέλιξη της βιομηχανίας, ήταν αρκετά μεγάλες. Σε συνδυασμό με τα μη ανταγωνιστικά κατά κύριο λόγο ελληνικά προϊόντα ως αποτέλεσμα είχαν την επιδείνωση του εμπορικού ελλείμματος.

Κάθε ένα από τα θέματα που τίγονται στην εισαγωγή τεκμηριώνονται στην ανάλυση που ακολουθεί, τόσο από ανάλογα επιχειρήματα όσο και από την χρήση πινάκων οι οποίοι παρουσιάζουν μία ξεκάθαρη εικόνα των όσων υποστηρίζονται κάθε φορά.

Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν

Το ακαθάριστο εγχώριο προϊόν την περίοδο μετά το 1953 παρουσίασε σημαντική αύξηση. Στον πίνακα που ακολουθεί παρουσιάζουμε τα πραγματικά μεγέθη του Ακαθάριστου Εγχωρίου Προϊόντος¹⁴⁴ της περιόδου 1953-1961.

Πίνακας 2.

Έτος	ΑΕΠ σε Τιμές 1970 (δισ Δρχ.)	Ετήσια Μεταβολή %
1953	91,3	13,1
1954	94,1	3,1
1955	100,5	6,8
1956	109,3	8,7
1957	115,9	6,0
1958	120,5	4,0
1959	125,3	4,0
1960	129,2	3,1
1961	143,8	11,3

Πρωταρχική Πηγή: Εθνικοί Λογαριασμοί της Ελλάδος, 1958-1975, Υπουργείο Συντονισμού, Αθήναι, 1976¹⁴⁵.

Από μία γρήγορη ματιά στον Πίνακα 2 μπορούμε να παρατηρήσουμε μία συνεχόμενη αύξηση στο ΑΕΠ. Το Ακαθάριστο εγχώριο προϊόν είναι ένας δείκτης που μετρά το πραγματικό εισόδημα του μέσου Έλληνα άλλα είναι επίσης ένας μέσος όρος που δεν μας πληροφορεί για το πόσο άνισα είναι διανεμημένο αυτό το εισόδημα.

Από τα διαθέσιμα στοιχεία που έχουμε φτάνουμε στο συμπέρασμα ότι το ΑΕΠ αυξάνεται με ρυθμούς που είναι από τους υψηλότερους στον κόσμο ο πίνακας 3 δικαιολογεί απόλυτα το παραπάνω.

¹⁴⁴ Αναφερόμαστε στα μεγέθη που υπολογίζονται σε σταθερές τιμές κάποιου συγκεκριμένου έτους.

¹⁴⁵ Χ. Ι. Ιορδάνογλου, Ανάπτυξη, Σταθερότητα και πειθαρχία. Η ελληνική οικονομία την περίοδο 1950-1973. Αδημοσίευτο Άρθρο, σελ 60.

Πίνακας 3

Μέση ετήσια αύξηση του συνολικού και του Κατακεφαλήν Ακαθάριστου Εθνικού Εισοδήματος για τα έτη 1950-1951

Χώρα	Μέση ετήσια αύξηση Ακαθάριστου Εθνικού Εισοδήματος σε τιμές του 1954.	Μέση ετήσια αύξηση του κατακεφαλήν εισοδήματος (%)
Αυστρία	5,8	5,6
Βέλγιο	2,9	2,3
Γαλλία	4,4	3,5
Δανία	3,4	2,6
Δυτική Γερμανία	7,5	6,3
Ελλάδα	6,5	5,5
Ηνωμένο Βασίλειο	2,4	2,0
Ιταλία	6,3	5,6
Νορβηγία	3,8	2,5
Ολλανδία	4,7	3,4
Πορτογαλία	4,5	4,1

Πηγή: Πάνος Καζάκος, «Ανάμεσα σε Κράτος και αγορά, Οικονομία και οικονομική πολιτική στη μεταπολεμική Ελλάδα 1944-2000», Εκδόσεις Πατάκη, Αθηνά 2001, σελ 186.

Επενδύσεις

Οι επενδύσεις από την άλλη πλευρά αυξάνονται με αρκετά ταχύτερους ρυθμούς σε σύγκριση με το ΑΕΠ. Η μέση ετήσια αύξηση των Επενδύσεων ήταν 9,8%. Στον πίνακα 4 που ακολουθεί παρατηρούμε ότι η ποσοστιαία συμμετοχή των επενδύσεων στο ΑΕΠ αυξάνονταν συστηματικά σε όλη τη διάρκεια της περιόδου 1953-73. Κατά κύριο λόγο οι επενδύσεις στο ΑΕΠ στις πενταετίες 1964-68 και 1969-73 παρουσίαζαν τα ποσοστά του 26% και του 29,5% αντιστοίχως και ήταν μάλιστα από τις υψηλότερες στην Ευρώπη.

Κάνοντας μία πιο ερευνητική ματιά στον πίνακα 4 μπορούμε να δούμε ότι στην περίοδο 1953-1973 οι ιδιωτικές και οι δημόσιες επενδύσεις αυξάνονταν με περίπου ίδιο ετήσιο ρυθμό, 9.9% κατά μέσο όρο οι ιδιωτικές και 9.6% οι δημόσιες. Η μεγαλύτερη αύξηση της επενδυτικής δραστηριότητας του κράτους σημειώθηκε την τετραετία 1958-61. Οι δημόσιες επενδύσεις την εξαετία 1958-63 ξεπέρασαν το 33%.

Πίνακας 4

Μέσοι όροι Παραγωγικότητας ανά πενταετία

Κατηγορίες Επενδύσεων	1953-57	1958-63	1964-68	1969-73	1953-73
Σύνολο Επενδύσεων ως % του ΑΕΠ	16,2	21,8	25,8	29,5	23,3
Ιδιωτικές ως % συνόλου επενδύσεων	71,8	66,9	71,3	70,5	70,0
Δημόσιες ως % συνόλου επενδύσεων	28,2	33,1	28,7	29,5	30,0
Επενδύσεις Κατοικιών ως % συνόλου	41,1	30,9	30,9	30,5	33,2
Επενδύσεις Κατοικιών ως % ιδιωτικών	57,3	46,2	43,3	43,3	47,5
Βιομηχανικές ως % συνόλου	13,2	12,1	12,9	13,7	12,9

Πρωταρχική Πηγή: Εθνικοί Λογαριασμοί της Ελλάδος, 1958-75, Υπουργείον Συντονισμού, Αθήναι, 1976

Ο τομέας που παρουσιάζει το μεγαλύτερο ποσοστό επενδύσεων είναι αυτός των κατοικιών. Η διάρθρωση γενικά του καθαρού παγίου κεφαλαίου παρουσιάζεται στον πίνακα 5 που ακολουθεί.

Πίνακας 5

Διάρθρωση καθαρού παγίου κεφαλαίου.

	1950	1955	1960	1965
Κατοικίες	45,1	45,9	44,4	41,3
Λοιπά κτίρια	10,6	11,2	12,3	13,4
Λοιπά Κτίρια & Κατασκευές	22,4	22,3	23,7	25,6
Μεταφορές και Εξοπλισμός	6,5	4,8	4,4	4,6
Μηχ. Λοιπ. Εξοπλισμός	15,4	15,8	15,2	15,1
Σύνολο	100	100	100	100

Πηγή: Παπαηλίας Θεόδωρος, «Ελληνική Οικονομία 1948-1995, Μύθοι και Πραγματικότητα», Αθήνα 1996, σελ.43.

Όπως θα δούμε και στις σελίδες που θα ακολουθήσουν οι κατοικίες αποτελούν ένα από τους κινητήριους μοχλούς της ανάπτυξης μαζί με την μεταποίηση. Συγκριτικά θα λέγαμε ότι οι επενδύσεις στις κατοικίες είναι πάντα υψηλότερες από αυτές της μεταποίησης. Επίσης θα πρέπει να τονίσουμε ότι πολλές χρονιές το άθροισμα των επενδύσεων στη γεωργία και τη μεταποίηση είναι χαμηλότερο από αυτό των κατοικιών¹⁴⁶. Όλα αυτά τα αποτελέσματα παρουσιάζονται χαρακτηριστικά στον πίνακα 6 που βρίσκεται στην επόμενη σελίδα.

¹⁴⁶ Παπαηλίας Θεόδωρος, «Ελληνική Οικονομία 1948-1995, Μύθοι και Πραγματικότητα», Αθήνα 1996, σελ.42,43.

Πίνακας 6

Ακαθάριστες Επενδύσεις Παγίου Κεφαλαίου κατά τομέα Δραστηριότητας, σε εκατομμύρια δραχμές.

Έτη	1950	1955	1960	1965
Τομείς				
Γεωργία κ.λ.π	1818	1.270	5.070	6.035
Ορυχεία- Λατομεία	184	137	160	606
Μεταποίηση	3.696	1.941	2.879	7.006
Ενέργεια, υδρ., αποχέτευση	559	1.632	2.323	4.759
Μεταφορές- Επικοινωνίες	2.786	1.477	5.477	8.384
Κατοικίες	4.830	7.045	8.506	15.482
Δημόσια Διοίκηση	1.024	378	417	181
Λοιπές Δραστηριότητες	1.365	2.064	4.295	6.550
Σύνολο	16.262	15.944	29.121	49.003

Πηγή: Παπαηλίας Θεόδωρος, «Ελληνική Οικονομία 1948-1995, Μύθοι και Πραγματικότητα», Αθήνα 1996, σελ.44..

Ισοζύγιο πληρωμών -Εξωτερικό εμπόριο

Την περίοδο που εξετάζουμε το εξαγωγικό εμπόριο δεν παρουσίασε ιδιαίτερα θετική εικόνα. Η αναπτυξιακή πολιτική που ακολουθήθηκε ενίσχυσε τις εισαγωγές πρώτων υλών και κεφαλαιουχικού εξοπλισμού καθώς οι συνθήκες της εποχής το επέβαλλαν. Οι εξαγωγές βιομηχανικών προϊόντων είναι πολύ χαμηλές κάτι που ήταν αποτέλεσμα της βιομηχανικής διάρθρωσης αλλά και των ανεπαρκών αλλαγών που είχαν γίνει. Το μεγαλύτερο μερίδιο των εξαγωγών κατείχαν τα αγροτικά προϊόντα τα στοιχεία του πίνακα είναι χαρακτηριστικά.

Πίνακας 7

Ποσοστιαία σύνθεση των εξαγωγών και εισαγωγών στην περίοδο 1950-1962.

		1950	1952	1956	1960	1961	1962
1.	Εξαγωγές						
	Γεωργικά	68	76,8	69,3	74,4	74,9	74,8
	Ορυκτά – Μεταλλεύματα	9	9	8,4	8,6	6,7	6,4
	Βιομηχανία – Βιοτεχνία	4,6	4,6	1,2	3,7	3,4	4,5
	Λοιπά Είδη	18,3	9,6	21,1	13,3	15	14,3
	Σύνολο Εξαγωγών	100	100	100	100	100	100
2.	Εισαγωγές						
	Τρόφιμα	21,3	21,3	19,4	18,8	17,8	14
	Πρώτες ύλες	28	27	27	26,5	25	24,9
	Καύσιμα – Λιπαντικά	14,3	12,7	12,7	9,6	8,4	7,9
	Κεφαλαιουχικά	13,6	11,2	11,2	15,7	17,8	22,3
	Βιομηχανικά Είδη Κατανάλωσης	18,7	27,3	27,3	29,4	31	30,9
	Λοιπά Είδη	4,1	2,4	2,4	-	-	-
	Σύνολο Εισαγωγών	100	100	100	100	100	100
3.	Ποσοστό κάλυψης των εισαγωγών από εξαγωγές	25,5	25,5	58,5	42,2	40	38,4

Πηγή: Δόβας Γιάννης, «Οικονομία της Ελλάδας», Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1980, σελ. 77

Γενικότερα οι εξαγωγές δεν παρουσιάζουν ιδιαίτερη βελτίωση σχετικά με τη σύνθεση τους και εκτός αυτού υπολείπονται χαρακτηριστικά από το ποσοστό των εισαγωγών όπως ήδη έχουμε αναφέρει. Ο ακόλουθος πίνακας έρχεται για να επιβεβαιώσει τα γραφόμενα.

Πίνακας 8

Εξελίξεις στο εμπορικό ισοζύγιο και το ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών σε εκατομμύρια δολάρια.

Έτος	Εισαγωγές	Εξαγωγές	Εμπορικό Έλλειμμα	Άδηλοι πόροι	Έλλειμμα τρεχ. συναλλαγών
1950	414,2	105	-309,2	30,4	-278,8
1951	-	-	-342,1	37	-287,1
1952	-	-	-162,1	48,8	-113,3
1953	235,9	133,9	-102	84,8	-17,6
1954	319,6	161	-158,6	94,1	-64,5
1955	352	206,5	-145,5	117,8	-27,7
1956	440,7	209,6	-231,1	143,2	-87,9
1957	472,2	219,9	-252,3	186	-66,3
1958	491,5	242,8	-248,7	169,9	-78,8
1959	455,2	212,9	-242,3	182,3	-60
1960	497,1	208,6	-288,5	207,7	-80,8
1961	561,1	234,2	-326,9	243,5	-83,4
1962	608,5	242,6	-365,9	292	-73,9

Πηγή: Δόβας Γιάννης, «Οικονομία της Ελλάδας», Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1980, σελ. 78.

Η διαφορά που υπάρχει μεταξύ των εισαγωγών και των εξαγωγών επιδεινώνει το εμπορικό ισοζύγιο και το εμπορικό έλλειμμα. Η σημαντικότερη αλλαγή σχετικά με την διάρθρωση των ελληνικών εξαγωγών έχει να κάνει με την αύξηση των εξαγωγών βαμβακιού, φρούτων και χυμών. Σχετικά τώρα, με τις εξαγωγές βιομηχανικών προϊόντων η Ελλάδα κατέχει την τελευταία θέση στην Ευρώπη. Το συνεχώς αυξανόμενο εμπορικό έλλειμμα θα μπορούσε να δημιουργήσει σημαντική κρίση στην ελληνική οικονομία, το πρόβλημα όμως αντιμετωπίστηκε με την εισροή μεγάλου ποσοστού άδηλων πόρων. Μετά το 1960, οι καθαροί άδηλοι πόροι ξεπερνούν την αξία των εξαγωγών και αποτελούν την κυριότερη για την χώρα πηγή

συναλλαγματικών εσόδων¹⁴⁷. Χωρίς τις εισροές των άδηλων πόρων δύσκολα θα μπορούσαν να διατηρηθούν οι ρυθμοί ανάπτυξης.

Μεταποιητική Βιομηχανία

Όπως ήδη έχουμε αναφέρει κυρίαρχος παράγοντας που οδήγησε στην ανάπτυξη ήταν ο βιομηχανικός τομέας. Η βιομηχανική παραγωγή επεκτεινόταν με ρυθμούς ταχύτερους αυτών της αγροτικής με αποκορύφωμα το τέλος της δεκαετίας του 1960 όπου και την ξεπέρασε σε σημασία ως τομέας παραγωγής και απασχόλησης. Αυτό μπορεί να διαπιστωθεί με μία γρήγορη ματιά στον πίνακα 9.

Πίνακας 9

**Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν κατά τομείς οικονομικής δραστηριότητας
(εκ. Δραχμές σε σταθερές τιμές του έτους 1970).**

Έτος	ΑΕΠ	Πρωτογενής τομέας	Δευτερογενής Τομέας					Τριτογενής Τομέας
			Σύνολο	Ορυχ εία	Μεταποι ήση	Ηλεκ/σμος Φωτ/ριο, Νερό	Κατασ κευές	
1948	58.288	17.211	9.851	233	5722	347	3549	31.226
1949	69.982	23.473	11.596	293	7018	418	3867	34.913
1950	74.355	20.683	14.966	424	8732	456	5354	38.706
1951	80.511	23.475	14.782	592	9281	470	4439	42.254
1952	80.746	22.159	15.121	717	9170	496	4783	43.466
1953	91.294	27.898	17.819	884	10.574	591	5770	45.574
1954	94.123	27.179	19.124	955	11.767	636	5766	47.820
1955	100.533	29.078	21.101	1089	12.891	755	6366	50.354
1956	109.277	29.851	23.860	1237	14.260	871	7492	55.566
1957	115.858	33.738	25.011	1339	15.221	967	7484	57.109
1958	120.481	31.413	27.953	1423	16.554	1033	8943	61.115
1959	125.308	32.947	29.515	1430	16.778	1220	10.087	62.846
1960	129.201	29.863	33.406	1571	18.430	1358	12.074	65.932
1961	143.772	37.836	35.858	1668	19.886	1628	12.676	70.078
1962	144.612	32.888	37.504	1699	20.934	1753	13.118	74.220
1963	159.171	39.594	40.378	1877	22.661	2082	13.758	79.199

Πηγή: Πάνος Καζάκος, «Ανάμεσα σε Κράτος και αγορά, Οικονομία και οικονομική πολιτική στη μεταπολεμική Ελλάδα 1944-2000», Εκδόσεις Πατάκη, Αθηνά 2001, σελ 187.

¹⁴⁷ Δόβας Γιάννης, «Οικονομία της Ελλάδας», Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1980, σελ. 79.

Αιχμή του δόρατος για τον τομέα της βιομηχανίας αποτέλεσε η μεταποιητική βιομηχανία. Στο εσωτερικό της μεταποίησης παρατηρήθηκαν σημαντικές διαφοροποιήσεις. Συγκεκριμένα η παραγωγή καταναλωτικών αγαθών¹⁴⁸ αναπτύχθηκε με χαμηλότερους ρυθμούς σε σχέση με τον κλάδο των παραγωγικών αγαθών¹⁴⁹. Τα στοιχεία που δικαιολογούν τα παραπάνω βρίσκονται στον πίνακα 10.

Πίνακας 10

Έτη	Λόγος Καταναλωτικών προς παραγωγικά αγαθά.
1938	2,5
1948-1949	2,9
1950-1952	2,6
1953-1954	2,2
1955-1957	2,0
1958-1960	1,7
1961	1,5

Πηγή: Κουτσομάρης Γεώργιος, « Η μορφολογία της ελληνικής βιομηχανίας», Κέντρο οικονομικών Ερευνών, Αθήνα 1963, σελ 259..

Με την χρήση των παραπάνω θα λέγαμε ότι παρατηρείται μία μετατόπιση από την ελαφρά βιομηχανία προς τη βαριά. Η μετατόπιση αυτή δεν έγινε απότομα αλλά αντιθέτως ακολούθησε μία βαθμιαία μεταβολή. Γενικά παρατηρούταν μία μετάβαση από την μικρής κλίμακα χειροτεχνική και βιοτεχνική παραγωγή προς τις οργανωμένες εργοστασιακές εγκαταστάσεις¹⁵⁰. Παρόλα αυτά ελάχιστη πρόοδος παρατηρήθηκε σχετικά με την βιομηχανική εξειδίκευση η οποία θα επηρέαζε την παραγωγική αποδοτικότητα της βιομηχανίας¹⁵¹.

¹⁴⁸ Τα καταναλωτικά αγαθά περιλαμβάνουν: τρόφιμα, ποτά, καπνό, υφαντουργικά προϊόντα, είδη υποδήσεως και ενδύσεως και προϊόντα ξύλου.

¹⁴⁹ Τα παραγωγικά αγαθά περιλαμβάνουν: χημικά προϊόντα, υλικά οικοδομών, προϊόντα βασικών μεταλλουργικών βιομηχανιών, προϊόντα μετάλλου, ηλεκτρικές συσκευές και μεταφορικά μέσα.

¹⁵⁰ Κουτσομάρης Γεώργιος, « Η μορφολογία της ελληνικής βιομηχανίας», Κέντρο Οικονομικών Ερευνών, Αθήνα 1963, σελ 262,263

¹⁵¹ Στις αδυναμίες της βιομηχανικής παραγωγής θα αναφερθούμε διεξοδικά σε παράγραφο που θα ακολουθήσει.

Στο σημείο αυτό θα αναφερθούμε στην περίπτωση των ξένων κεφαλαίων στην Ελλάδα. Ο νόμος 2687/1953 δεν ήταν δυνατόν να έχει τα επιθυμητά αποτελέσματα άμεσα. Χρειάστηκε ένα χρονικό διάστημα μέχρι να κάνει ιδιαίτερα αισθητή την παρουσία του στα ελληνικά πράγματα. Το μεγαλύτερο μέρος των κεφαλαίων αυτών τοποθετήθηκαν σε κλάδους όπως αυτός των χημικών προϊόντων, της βαριάς μεταλλουργίας¹⁵² και των ναυπηγίων¹⁵³.

Οι πιο σημαντικές βιομηχανίες που δημιουργήθηκαν με τα ξένα αυτά κεφάλαια ήταν: τα διυλιστήρια και πετροχημικά της Esso Pappas, τα διυλιστήρια των Βαρδινογιάννη και Λάτση, το εργοστάσιο της Αλουμίνιον της Ελλάδος, τα Ναυπηγεία Σκαραμαγκά και Ελευσίνας, οι υφικάμιοι της Χαλυβουργικής, η μονάδα φωσφορικών λιπασμάτων της Νέας Καρβάλης, οι μονάδες ελαστικών της Pirelli και πολυστερίνης της Dow Chemicals, η Βιαμάξ καθώς και πολλές άλλες. Η σημασία των ξένων επενδύσεων στη μεταποίηση παρουσιάζεται στον πίνακα 11.

Πίνακας 11

Ακαθάριστες Επενδύσεις στη μεταποίηση (τρέχουσες τιμές, εκ. δρχ.)

Έτος	Σύνολο (1)	Ξένες (2)	(2)/(1) %
1954	927	45	4,8
1955	1048	36	3,4
1956	1384	41	3,0
1957	1690	89	5,3
1958	2007	161	8,0
1959	2034	81	4,0
1960	2039	175	8,5
1961	2588	186	7,2
1962	3419	263	7,7
1963	3509	844	24,0
1964	4660	1192	25,6

Πηγή: Πάνος Καζάκος, «Ανάμεσα σε Κράτος και αγορά, Οικονομία και οικονομική πολιτική στη μεταπολεμική Ελλάδα 1944-2000», Εκδόσεις Πατάκη, Αθηνά 2001, σελ 191.

¹⁵² Η βαριά μεταλλουργία έχει να κάνει με το αλουμίνιο και το χάλυβα ενώ τα χημικά προϊόντα αντίστοιχα με τα διυλιστήρια πετρελαίου, τα πετροχημικά και τα λιπάσματα.

¹⁵³ Πάνος Καζάκος, «Ανάμεσα σε Κράτος και αγορά, Οικονομία και οικονομική πολιτική στη μεταπολεμική Ελλάδα 1944-2000», Εκδόσεις Πατάκη, Αθηνά 2001, σελ 190.

Γεγονός είναι ότι η χώρα παρουσίαζε μία πολύ θετική εικόνα συγκριτικά με κάποιες άλλες αναπτυγμένες οικονομίες. Αυτό εν μέρει οφείλεται στο γεγονός ότι όταν μία χώρα ξεκινά από ένα χαμηλό επίπεδο, είναι λογικό οι ρυθμοί μεγέθυνσης να είναι μεγαλύτεροι αφού κάθε μεταβολή παρουσιάζει άλλο ειδικό βάρος. Σημαντικό ρόλο στην περίπτωση της Ελλάδας παίζει το κράτος, παρά το γεγονός ότι κάποιες από τις προσπάθειες του χαρακτηρίζονται από αντιφάσεις, δυσλειτουργίες και διαπλοκές¹⁵⁴.

Το κράτος έδωσε την ώθηση για την ανάπτυξη με τις δημιουργία νέων βιομηχανιών καθώς και με την εκμετάλλευση του Know How. Σε επιχειρηματικό επίπεδο ο καθένας προσπαθεί να προσεγγίσει τις μεθόδους που χρησιμοποιούν οι πιο προχωρημένοι στον κάθε κλάδο και ενσωματώνουν την συμπεριφορά τους σε κάθε νέα πρακτική.

Δυστυχώς παρόλη την επιθυμία αλλά και την προσπάθεια που εκφράζει την ελληνική οικονομία και κοινωνία για την πρόοδο και την προσέγγιση, η χώρα στις αρχές της δεκαετίας του 1960 παραμένει ακόμα αναπτυσσόμενη. Είναι γεγονός ότι υπολειπόταν σε παραγωγικότητα, υποδομές, μέγεθος, επιχειρήσεων καθώς και στο άνοιγμα προς τις διεθνείς αγορές σε σχέση με τις αναπτυγμένες χώρες της Δύσης. Η διαφορά που υπήρχε δύσκολα θα καλυπτόταν σε μία η δύο δεκαετίες ο προβληματισμός όμως που δημιουργούταν δεν είχε να κάνει με το γιατί η ελληνική οικονομία δεν αναπτύχθηκε ταχύτερα στις δεκαετίες του 1950 και του 1960 αλλά γιατί δεν αντέδρασε σωστά στις μεταβαλλόμενες συνθήκες του 1970 και επίσης γιατί έχασε τον δυναμισμό της στην δεκαετία του 1980¹⁵⁵.

¹⁵⁴ Καζάκος Π, ο.π. σελ 191.

¹⁵⁵ ο.π. σελ 192.

I. Χαρακτηριστικά-Αδυναμίες της Ελληνικής Βιομηχανίας

Ένα από τα βασικότερα χαρακτηριστικά της ελληνικής βιομηχανίας την περίοδο που εξετάζουμε είναι το μικρό της μέγεθος ο πίνακας 12 αποτελεί αδιάψευστο στοιχείο.

Πίνακας 12

Κατανομή των βιομηχανικών καταστημάτων κατά μέγεθος, 1930 και 1958.

Κατηγορία Μεγέθους (Απασχολούμενα πρόσωπα ανά κατάσταση)	% του Συνόλου
A. Απογραφή του 1930	
Έως 5	93,2
6-25	5,7
26 και άνω	1,1
	100,0
B. Απογραφή του 1958	
Έως 5	84,9
5-9	9,8
10-19	3,2
20-49	1,4
50-99	0,4
100 και άνω	0,3
	100,0

Πηγή: Κουτσουμάρης Γεώργιος, « Η μορφολογία της ελληνικής βιομηχανίας», Κέντρο Οικονομικών Ερευνών, Αθήνα 1963, σελ 39

Το μικρό μέγεθος των επιχειρήσεων παρατηρείται ακόμα και μέχρι τις ημέρες μας. Η Ελλάδα βρίσκεται στις τελευταίες θέσεις συγκριτικά με τις ήδη αναπτυγμένες οικονομίες σε ότι έχει να κάνει με το μέγεθος των επιχειρήσεων. Αυτό δεν αποτελεί απαραίτητα εμπόδιο στην ανάπτυξη της οικονομίας, γεγονός όμως είναι ότι οι πολύ μικρές επιχειρήσεις αντιμετωπίζουν μεγαλύτερα προβλήματα σε ότι έχει να κάνει με την χρηματοδότηση και τη φορολογία.

Το μικρό μέγεθος εκτός των παραπάνω, δεν βοηθά την βελτίωση της ανταγωνιστικότητας καθώς και στην δημιουργία κατάλληλων προϋποθέσεων για την

διείσδυση στην εξωτερική αγορά. Αντίθετα ενισχύει τη μικρή εξειδίκευση και το χαμηλό βαθμό τυποποίησης. Αυτά τα δύο στοιχεία ενισχύονται από το μικρό μέγεθος της εσωτερικής αγοράς¹⁵⁶, καθώς και από την ανεπαρκή προσφορά κεφαλαίων η οποία είναι αποτέλεσμα της αδυναμίας του πιστωτικού συστήματος να διοχετεύσει της αποταμιεύσεις σε παραγωγικές επενδύσεις¹⁵⁷.

Πέρα από το μικρό μέγεθος των επιχειρήσεων χαρακτηριστικό των ελληνικών βιομηχανιών είναι ο χαμηλός βαθμός απορροφήσεως του εργατικού δυναμικού. Το τελευταίο στοιχείο είναι επακόλουθο του αργού ρυθμού της βιομηχανικής αναπτύξεως καθώς των μεταβολών που υπέστη ο συγκεκριμένος τομέας. Γενικότερα ο χαμηλός αυτός ρυθμός αποτελούσε τον κύριο λόγο εξαιτίας του οποίου δεν παρουσιάστηκε μία δυναμική μεταβολή στην επαγγελματική διάρθρωση της χώρας κάτι που είναι χαρακτηριστικό της οικονομικής ανάπτυξης¹⁵⁸. Χρησιμοποιώντας τον πίνακα 13 θα δώσουμε μία αντιπροσωπευτική εικόνα της ελληνικής απασχολήσεως σε σύγκριση με αυτή ξένων κρατών.

Πίνακας 13

	Ρυθμός Απορροφήσεως Εργ. δυναμικού υπό του βιομηχανικού τομέα σε συσχετισμό με τις αυξήσεις του πληθυσμού
Ελλάς	
1928-1938	7,0
1950-1961	7,1
Αυστραλία	
1928-1938	17,1
1938-1950	31,5
Καναδάς	
1939-1952	20,8
Νοτιοαφρικανική Ένωση	
1938-1949	17,8
Βραζιλία	
1940-1950	5,7
Αίγυπτος	
1937-1948	9,3
Ινδία	
1921-1939	0,8
1939-1945	4,5
Μεξικό	
1930-1945	2,5

¹⁵⁶ Αναφερόμαστε κατά κύριο λόγο στο μικρό πληθυσμό της χώρας και στα χαμηλά εισοδήματα.

¹⁵⁷ Παπαηλίας Θεόδωρος, «Ελληνική Οικονομία 1948-1995, Μύθοι και Πραγματικότητα», Αθήνα 1996, σελ. 138.

¹⁵⁸ Κουστουμάρης Γεώργιος, « Η μορφολογία της ελληνικής βιομηχανίας», Κέντρο Οικονομικών Ερευνών, Αθήνα 1963, σελ 263.

Σε σύνδεση με τα προηγούμενα θα μπορούσαμε να κάνουμε και μία αναφορά στον οικογενειακό χαρακτήρα των βιομηχανικών επιχειρήσεων. Ως επί το πλείστο οι επιχειρήσεις είναι ατομικές ή ομόρρυθμες εταιρείες, σε αυτές τις περιπτώσεις η διοίκηση ασκείται από τον ιδιοκτήτη ο οποίος κατά κύριο λόγο δεν έχει τις απαιτούμενες γνώσεις για να αντεπεξέλθει στις διαφορετικές απαιτήσεις που παρουσιάζονται. Η μορφή της Α.Ε σημειώνει προόδους στην Ελλάδα τις επόμενες δεκαετίες αλλά στο μεγαλύτερο μέρος αυτών παρουσιάζεται το φαινόμενο της κατοχής του πλειοψηφικού πακέτου των μετοχών από ένα άτομο ή είναι μοιρασμένες στα μέλη μιας οικογένειας.

Μια πραγματικότητα είναι ότι οι βιομήχανοι διαθέτουν χαμηλό επίπεδο εξειδίκευσης και έχουν μικρή δυνατότητα προώθησης των προϊόντων τους στην εσωτερική και την εξωτερική αγορά. Όλα αυτά συντείνουν στο γεγονός ότι η ελληνική βιομηχανία δύσκολα μπορεί να ξεφύγει από την ατομική οικογενειακή επιχείρηση, από το μικρό μέγεθος, την αδύναμη στήριξη από την κεφαλαιαγορά και την περιορισμένη εσωτερική αγορά¹⁵⁹.

Ένας από τους κυριότερους παράγοντες που οδήγησαν την ελληνική βιομηχανία στον αργό ρυθμό ανάπτυξης είναι η μικρή και περιορισμένη αγορά, αποτέλεσμα του μικρού μεγέθους του πληθυσμού και του ύψους των εισοδημάτων. Η έλλειψη των εξαγωγικών δυνατοτήτων προσανατόλιζε την ελληνική βιομηχανία στην εγχώρια αγορά. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να κάνουμε και μία αναφορά στο γενικότερο οικονομικό περιβάλλον της εποχής. Η μικρή επιχειρηματική τάξη διακατεχόταν από πολιτικές, οικονομικές αβεβαιότητες καθώς και επιχειρηματικούς κινδύνους¹⁶⁰.

Οι διαδοχικοί νομισματικοί πληθωρισμοί καθώς και ο ελαττωματικός χρηματοδοτικός μηχανισμός εμπόδισαν την άριστη τοποθέτηση των διάφορων ιδιωτικών αποταμιεύσεων. Εκτός αυτού οι επιχειρηματικές δραστηριότητες βασίζονταν σε μία ελαττωματική υποδομή η οποία διακρινόταν από ένα μεγάλο αριθμό κυβερνητικών παρεμβάσεων. Αυτό επηρέαζε τόσο τις αγορές των προϊόντων και των συντελεστών παραγωγής όσο και την δυνατότητα ιδρύσεως μιας βιομηχανίας. Εξαιτίας των όσων περιγράψαμε η δημιουργία μεγάλων βιομηχανιών

¹⁵⁹ Παπαηλίας Θεόδωρος, «Ελληνική Οικονομία 1948-1995, Μύθοι και Πραγματικότητα», Αθήνα 1996, σελ. 139.

¹⁶⁰ Κουστουμάρης Γεώργιος, « Η μορφολογία της ελληνικής βιομηχανίας», Κέντρο Οικονομικών Ερευνών, Αθήνα 1963, σελ 266.

δεν αποτελούσε την καλύτερη επιλογή και γενικότερα αποφεύγετο. Αυτό που κυριαρχούσε κατά κύριο λόγο ήταν βιομηχανικές επενδύσεις οι οποίες μπορούσαν να εγγυηθούν την σύντομη ανάκτηση των επενδεδυμένων κεφαλαίων¹⁶¹.

Γενικά η βιομηχανία στην Ελλάδα ήταν οργανωμένη κατά κύριο λόγο οριζόντια και όχι κάθετα, δηλαδή υπήρχε ένας μεγάλος αριθμός μονάδων ο οποίος παρήγαγε τελικά προϊόντα. Οι κλάδοι που εστίαζαν στην παραγωγή ενδιάμεσων προϊόντων δεν είχαν αναπτυχθεί γεγονός που δημιουργούσε την ανάγκη εκτεταμένων εισαγωγών ώστε να καλυφθούν οι διάφορες ανάγκες. Εξαιτίας της εικόνας που παρουσίαζε η ελληνική βιομηχανία¹⁶² τα κίνητρα για αύξηση των επενδύσεων ήταν πολύ μικρά κι θα τα χαρακτηρίζαμε ως αδύναμα. Έτσι οι επενδυτικές πρωτοβουλίες, οι οποίες αποδείχτηκαν μικρές, σε συνδυασμό με τους χαμηλούς ρυθμούς κίνησης του κεφαλαίου είχαν ως αποτέλεσμα την στασιμότητα των μεθόδων παραγωγής οι οποίες παρέμειναν ίδιες για μεγάλο χρονικό διάστημα¹⁶³.

Ως μία σύνοψη των παραπάνω θα λέγαμε ότι το βιομηχανικό κεφάλαιο έκανε ιδιαίτερα αργά αλλά και ασθενοφύς αποφασιστικότητας βήματα, το κράτος με τη σειρά του έκανε κάποιες προσπάθειες μέσω του δασμολογικού καθεστώτος να ενισχύσει την βιομηχανία, αλλά τελικά αποδείχτηκαν ανώφελες και μάλιστα προκάλεσαν και περισσότερες δυσκολίες. Αποτέλεσμα όλων αυτών ήταν να στραφεί η βιομηχανία στην παραγωγή εμπορευμάτων που ως κύριο σκοπό είχαν την κάλυψη των αναγκών της εσωτερικής αγοράς.

Ο προσανατολισμός της βιομηχανίας στην εγχώρια αγορά σε συνδυασμό με το χαμηλό μέγεθος της αγοράς και το χαμηλό εισόδημα που δημιουργούσε η αναπτυσσόμενη οικονομία, είχε ως αποτέλεσμα να διατηρηθεί το μικρό μέγεθος των επιχειρήσεων, ο μικρός ρυθμός συσσώρευσης του κεφαλαίου καθώς και η οικογενειακή μορφή των εταιρειών¹⁶⁴.

Η βιομηχανική ανάπτυξη στην Ελλάδα δεν υπήρξε αρκετά έντονη ώστε να δημιουργήσει διαρθρωτικές μεταβολές οι οποίες θα έλυναν το πρόβλημα της απασχόλησης. Η χώρα μας αποτελεί ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα οικονομίας με βραδύ αλλά ισόρροπο ρυθμό ανάπτυξης τουλάχιστον σε ότι αφορά τους τομείς

¹⁶¹ Κουτσομάρης Γ, ο.π. σελ 266

¹⁶² Αναφερόμαστε κατά κύριο λόγο στο μικρό μέγεθος αλλά και στα άλλα χαρακτηριστικά που ήδη έχουμε περιγράψει.

¹⁶³ Παπαηλίας Θεόδωρος, ο.π. σελ 139,140.

¹⁶⁴ ο.π. σελ. 140.

παραγωγής αγαθών¹⁶⁵. Ο πίνακας 14 μας δίνει μία ξεκάθαρη εικόνα των όσον περιγράψαμε στις προηγούμενες παραγράφους.

Πίνακας 14

*Ρυθμοί Αναπτύξεως κατά κυριότερους κλάδους, 1950-1961.
(Ακαθάριστο προϊόν σε τιμές κόστους συντελεστών, μέσοι ετήσιοι ρυθμοί
σε ποσοστό επί της %).*

Τομείς	1950-1951	1952-1961
Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν	6,1	6,7
Γεωργία	5,6	5,8
Μεταλλεία και Λατομία	13,1	10,8
Μεταποίηση	7,3	8,5
Κατασκευές (Συμπεριλαμβανομένων και των οικιών)	10,0	12,1
Ηλεκτρισμός, Φωταέριο και ύδρευση	12,3	12,3
Μεταφορές και επικοινωνίες	5,9	5,8
Σύνολο υπηρεσιών	4,3	4,6

Πηγή: Κουτσομάρης Γ. σελ 268

¹⁶⁵ Κουτσομάρης Γ, ο.π. σελ 267.

Κατοικίες

Ένας από τους παράγοντες που ενίσχυσε ιδιαίτερα τον τομέα της μεταποίησης ήταν οι κατοικίες. Οι βιομηχανίες τσιμέντου, ξύλου, επίπλων, αντικειμένων από μέταλλο καθώς και άλλων οικοδομικών υλικών παρουσίασαν μία έντονη δραστηριότητα εξαιτίας του κατασκευαστικού πυρετού της εποχής. Πέρα από αυτού του είδους τις βιομηχανίες η οικοδομή ενίσχυσε και τους κλάδους των ηλεκτρικών μηχανών, των χημικών προϊόντων, των πλαστικών ειδών καθώς και της υφαντουργίας.

Οι τράπεζες από την πλευρά τους μέχρι το 1967 δεν χορηγούσαν δάνεια στις διάφορες οικοδομικές επιχειρήσεις, έτσι αν κάποιος προσπαθήσει να εξηγήσει την ταχεία άνοδο των επενδύσεων σε κατοικίες θα πρέπει να αναζητήσει την απάντηση στις ανάγκες που είχαν δημιουργήσει οι καταστροφές του πολέμου καθώς και οι σεισμοί της δεκαετίας του 1950. Σε αυτά θα μπορούσε να προσθέσει τους δημογραφικούς παράγοντες καθώς και τη μετακίνηση μεγάλου μέρους του πληθυσμού από την ύπαιθρο στις πόλεις.

Αυτοί οι παράγοντες όμως δεν έχουν το απόλυτο ειδικό βάρος για να εξηγήσουν αυτό τον πραγματικό οργανισμό επενδύσεων στον τομέα αυτό. Αντιθέτως θα μπορούσαν να ενσωματωθούν στους ακόλουθα στοιχεία¹⁶⁶:

A) Μεγάλο τμήμα του μεταναστευτικού και του ναυτιλιακού συναλλάγματος που εισέρεε στην χώρα ως τελικό σκοπό είχε τις κατοικίες.

B) Την περίοδο εκείνη δεν προσφέρονταν ιδιαίτερες εναλλακτικές λύσεις σχετικά με την δυνατότητα τοποθέτησης των χρημάτων τους. Η αγορά μετοχών είχε μικρή δυναμική καθώς και η αγορά κρατικών τίτλων ήταν περιορισμένη. Οι επιλογές που απέμεναν στον κάθε επενδυτή ήταν τα ακίνητα, οι τραπεζικοί λογαριασμοί προθεσμίας και ο χρυσός. Γεγονός όμως είναι ότι μετά την υποτίμηση του 1953 η τιμή της χρυσής λίρας είχε σταθεροποιηθεί και ο χρυσός δεν αποτελούσε πλέον μία επένδυση που μπορούσε να προσφέρει ιδιαίτερες αποδόσεις. Αντίθετα παρατηρήθηκε μία τάση για ρευστοποίηση λιρών, τα ακίνητα γενικά αποτελούσαν μία ασφαλή

¹⁶⁶ X. I. Ιορδάνογλου, Ανάπτυξη, Σταθερότητα και πειθαρχία. Η ελληνική οικονομία την περίοδο 1950-1973. Αδημοσίευτο Άρθρο, σελ 77.

επένδυση η οποία μπορούσε να δώσει αποδόσεις υψηλότερες από αυτές των τραπεζικών καταθέσεων.

Στο σημείο αυτό θα μπορούσε κανείς να αναρωτηθεί πως οι τιμές των ακινήτων δεν παρουσίασαν ιδιαίτερη αύξηση εξαιτίας των περιορισμών της τραπεζικής χρηματοδότησης των κατασκευαστών. Την απάντηση εδώ έρχεται να δώσει ο θεσμός της αντιπαροχής¹⁶⁷, ο θεσμός αυτός έδινε την δυνατότητα στον κατασκευαστή να προχωρά στις διάφορες εργασίες του χωρίς να έχει τον πονοκέφαλο της εξεύρεσης χρημάτων για την αγορά γης. Εκτός αυτού του πρόσφερε το πλεονέκτημα να μπορεί να πουλά διαμερίσματα πριν ακόμα από την ολοκλήρωσή τους. Κατά συνέπεια δεν θα αντιμετώπιζε την ανάγκη λήψης δανείου από την τράπεζα και θα μπορούσε με πολύ μικρό κεφάλαιο να αποπερατώσει κάθε του εργασία.

Γενικότερα θα λέγαμε ότι η ανάμειξη του κράτους σε ότι είχε να κάνει με τις κατοικίες ήταν μικρή. Ακολουθούσε κατά κύριο λόγο τη λογική της μικρής ιδιοκτησίας και μικρής επιχείρησης και μάλιστα την ενίσχυε και την στήριζε. Οι ελαστικοί όροι δόμησης καθώς και η ευνοϊκή φορολογική μεταχείριση συνέτεινε στα παραπάνω. Η βασική ιδέα στηριζόταν στην αυτοχρηματοδότηση του τομέα των κατοικιών, η κατάσταση αυτή ευνοούσε τους πάντες από ιδιοκτήτες, μικρούς κατασκευαστές, αγοραστές έως και το ίδιο το κράτος καθώς κρατούσε τις δημοσιονομικές δαπάνες χαμηλά¹⁶⁸.

¹⁶⁷ Η αντιπαροχή έχει να κάνει με μία διαδικασία σύμφωνα με την οποία οι διάφοροι ιδιοκτήτες γης εκχωρούν την αυτή τους την περιουσία στον εκάστοτε κατασκευαστή σε αντάλλαγμα με κάποιο αριθμό διαμερισμάτων που θα χτίσουν πάνω στο συγκεκριμένο κομμάτι γης.

¹⁶⁸ Χ. Ι. Ιορδάνογλου, ο.π. σελ. 78,79.

Υπηρεσίες

Ο τομέας των υπηρεσιών κατά την περίοδο 1953-1973 αναπτύχθηκε με ρυθμούς παραπλήσιους του ΑΕΠ, 6,5% κατά ετήσιο μέσο όρο. Οι υποτομείς των υπηρεσιών που ξεχώρισαν ήταν αυτός των μεταφορών, των επικοινωνιών, του εμπορίου, των τραπεζών, των ασφαλειών, καθώς και του τουρισμού.

Σε ότι έχει να κάνει με τις μεταφορές αυτές που ξεχώρισαν ήταν οι αεροπορικές, από την περίοδο του 1958 μονοπωλούνταν από την Ολυμπιακή Αεροπορία. Αντίθετα οι σιδηρόδρομοι έδειχναν να αποκτούν δευτερεύουσα σημασία καθώς μειωνόταν σταδιακά ο όγκος των επιβατών που μετέφεραν καθώς επίσης έφθινε και αυτός των εμπορευμάτων. Την περίοδο της δεκαετίας του 1950 δινόταν προτεραιότητα στον εκσυγχρονισμό το οδικού δικτύου και η χρήση του αυτοκινήτου φαινόταν να κερδίζει συνεχώς έδαφος. Οι αριθμοί δικαιολογούν τα παραπάνω καθώς το 1956 υπήρχαν 23.000 επιβατικά αυτοκίνητα ενώ το 1973 ο αριθμός τους είχε πλησιάσει τις 350.000¹⁶⁹.

Από την άλλη πλευρά ιδιαίτερη δυναμική παρουσίασε ο κλάδος των τηλεπικοινωνιών. Την δεκαετία του 1960 ο Οργανισμός Τηλεπικοινωνιών Ελλάδος άρχισε να εκσυγχρονίζεται προχωρώντας στην αυτοματοποίηση του δικτύου με την χρήση αυτόματων τηλεφωνικών κέντρων που βασίζονταν τότε στην ηλεκτρομηχανική τεχνολογία. Το 1953 τα αυτόματα τηλεφωνικά κέντρα ήταν 49 ενώ το 1973 είχαν φτάσει τα 900 η πρόοδος ήταν εμφανής, η χωρητικότητα του συστήματος αυξήθηκε και επέτρεψε τη μαζική σύνδεση του πληθυσμού με το δίκτυο.

Οι υπηρεσίες του τουρισμού στα τέλη της δεκαετίας του 1950 άρχισαν φανερά να αποτελούν έναν από τους σημαντικότερους υποτομείς των υπηρεσιών. Τα νούμερα και εδώ είναι ιδιαίτερα διαφωτιστικά το 1958 ο αριθμός των ξένων επισκεπτών ήταν 257.000 ενώ το 1973 είχαν ξεπεράσει τα 3.000.000. Βασικός στόχος της περιόδου αυτής ήταν η γρήγορη επέκταση της ξενοδοχειακής υποδομής με χαρακτηριστικό παράδειγμα τα ξενοδοχεία Ξενία στα οποία ήδη έχουμε αναφερθεί σε προηγούμενη παράγραφο.

Το εμπόριο τέλος αποτελούσε έναν από τους αναπτυσσόμενους κλάδους της περιόδου που εξετάζουμε. Δημιουργούσε νέες θέσεις εργασίας συμβάλλοντας θετικά

¹⁶⁹ X. I. Ιορδάνογλου, ο.π. σελ. 80,81.

στο ζήτημα της απασχόλησης. Συγκεκριμένα η απασχόληση στον κλάδο ήταν 244.000 άτομα το 1958, ενώ το 1978 έφταναν στις 389.000. Ήταν κατά κάποιον τρόπο η σταθερή βάση για την μικρή ελληνική επιχείρηση καθώς το 1958 είχαμε 125.000 εμπορικές επιχειρήσεις ενώ το 1978 ανέρχονταν στις 186.000.

Στον πίνακα 15 θα παρουσιάσουμε μία εικόνα του ακαθάριστου εγχώριου προϊόντος στον τριτογενή τομέα με σκοπό να υποστηρίξουμε την παραπάνω ανάλυση.

Πίνακας 15

Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν Τριτογενούς Τομέα σε τιμές 1970 σε εκατ. Δραχμές.

Κλάδοι	Έτη			
	1950	1955	1960	1965
1. Μεταφ.-Επικοινωνίες	5268	6527	8531	12518
Α. Θαλάσσιες Μεταφορές	599	804	1083	1589
Β. Σιδηρόδρομοι	155	271	298	393
Γ. Λοιπές Μετ.-αποθηκεύσεις	3911	4671	6076	8406
Δ. Επικοινωνίες	603	781	1074	2130
2. Εμπόριο	7611	10495	13879	21580
3. Τράπεζες, Ασφάλειες, κτηματικές επιχ/σεις	1441	1766	2750	4368
4. Κατοικίες	7918	9890	12158	15483
5. Δημόσια Διοίκηση, Ασφάλεια	7257	10227	13422	17395
Α. Διοίκηση	3275	5212	7406	10002
Β. Ασφάλεια	3982	5015	6016	7393
6. Υγεία, Εκπαίδευση	4457	5474	7413	9649
Α. Υγεία	2029	2413	3183	3937
Β. Εκπαίδευση	2428	3061	4230	5712
7. Διάφορες Υπηρεσίες	4754	5975	7779	11592
Σύνολο Τομέα	38706	50354	65932	92585
ΑΕΠ	74355	100533	129201	187009

Πηγή: Παπαηλίας Θεόδωρος, «Ελληνική Οικονομία 1948-1995, Μύθοι και Πραγματικότητα», Αθήνα 1996, σελ. 152.

Αγροτικός Τομέας

Ξεκινώντας την ανάλυση μας για τον αγροτικό τομέα αναγκαίο είναι να αναφέρουμε ότι η γεωργία συμβάλλει στην οικονομική ανάπτυξη με πολλούς και διάφορους τρόπους¹⁷⁰. Συγκεκριμένα:

- A) Εξασφαλίζει επάρκεια τροφίμων και συνάλλαγμα από τις εξαγωγές.
- B) Εξασφαλίζει εργατικό δυναμικό για τις ανάγκες άλλων τομέων.
- Γ) Συμβάλει στην μεταφορά πόρων μέσω του συστήματος των σχετικών τιμών για επενδύσεις στους άλλους τομείς.
- Δ) Διευρύνει την εσωτερική αγορά μέσω της κατανάλωσης και της επένδυσης των αγροτών.

Μέσα από την ανάλυση που θα ακολουθήσει τα στοιχεία που περιγράψαμε παραπάνω θα γίνουν εμφανή.

Στις αρχές της δεκαετίας του 1950 το μερίδιο της γεωργίας στο ΑΕΠ έφτανε το 30 %, σε αντίθεση με τον δευτερογενή τομέα ο οποίος αποτελούσε το 20%. Για να καταφέρει ο δευτερογενής τομέας να ισοσκελίσει τον αγροτικό έπρεπε να φτάσει η δεκαετία του 1960 όπου και οι δύο τομείς συμμετείχαν στο ΑΕΠ κατά 25%. Σε ότι έχει να κάνει με τις εξαγωγές, τα αγροτικά προϊόντα κυριαρχούν ακόμα και κατά την περίοδο 1961-1962, όπου έφταναν στο 58,4 των εισπράξεων σε συνάλλαγμα.

Από την άλλη πλευρά οι εισαγωγές αγροτικών προϊόντων είχαν το μικρότερο κόστος συγκριτικά με τις εισαγωγές άλλων προϊόντων . Η δαπάνη για την απόκτηση τους άγγιζε το 17% το 1954 ενώ την περίοδο 1961-1962 έφτανε το 15,3%. Αντίθετα οι εισπράξεις που προέρχονταν από τις εισαγωγές αγροτικών προϊόντων υπερκάλυπταν με ποσοστό 191% τις δαπάνες για εισαγωγές το 1954 ενώ την περίοδο 1961-1962 το ποσοστό έφτανε το 150%¹⁷¹.

Λαμβάνοντας υπόψη τα στοιχεία που ήδη περιγράψαμε φτάνουμε στο συμπέρασμα ότι ο αγροτικός τομέας με τις εξαγωγές κάλυπτε τις συναλλαγματικές δαπάνες για εισαγωγές και μάλιστα άφηνε και ένα θετικό υπόλοιπο από τις εξωτερικές ανταλλαγές. Την χρονιά του 1954 το καθαρό υπόλοιπο σε συνάλλαγμα

¹⁷⁰ Μαραβέγιας Ν. Ναπολέον, «Αγροτική Πολιτική και Οικονομική Πολιτική στην Ελλάδα», Νέα Σύνορα-Α.Α.Λιβάνη, Αθήνα 1992, σελ. 52-53.

¹⁷¹ ο.π. σελ. 54.

έφτανε στο ύψος των 51 εκατ. δολαρίων αντιπροσωπεύοντας έτσι το 30,5 % των αναγκών για την κάλυψη του συνολικού ελλείμματος του εμπορικού ισοζυγίου, αντίθετα την περίοδο 1961-1962 τα αντίστοιχα νούμερα ήταν 46,7 εκ. δολάρια.

Από τα παραπάνω μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι η δυναμική του αγροτικού τομέα σε ότι είχε να κάνει με την εξισορρόπηση του ελλείμματος του εξωτερικού εμπορίου μειωνόταν. Οι κύριοι παράγοντες που συνέβαλαν σε αυτό ήταν η αυξανόμενη ανάγκη αγροτικών προϊόντων, μία ανάγκη στην οποία δεν μπορούσε να αντεπεξέλθει η εγχώρια παραγωγή, καθώς και οι αυξανόμενες ανάγκες για την απόκτηση μη αγροτικών προϊόντων στις οποίες ούτε οι μη αγροτικοί τομείς μπορούσαν με τη σειρά τους να αντεπεξέλθουν¹⁷². Για να γίνουν τα στοιχεία αυτά πιο κατανοητά παραθέτουμε τον πίνακα 16.

Πίνακας 16

Εξέλιξη της συμμετοχής του Αγρ. τομέα στο ΑΕΠ και εξ/κό εμπ. Αγρ. Προϊόντων

	1952	1953	Μ.Ο	1961
Σύνολο ΑΕΠ	80,7	91,3	86,0	143,7
Αγροτ. Τομέας	22,2	27,9	29%	37,8
Δευτερ. Τομέας %	15,1	17,8	19%	35,8
Υπηρεσίες %	43,4	45,6	52%	70,1
Σύνολο Δαπανων Εισαγωγών	-	-	100%	564,9
Αγροτ. Προϊόν %	-	-	17%	99,8
Λοιπά %	-	-	83%	465,1
Σύνολο Εισπρ. Εξαγωγών	-	-	100%	234,3
Αγροτ. Προϊόν %	-	-	66,5%	141,1
Λοιπά %	-	-	44,5%	93,2
Κάλυψη Ισοζυγίου	-	-	49%	-
Αγροτ. Προϊόν %	-	-	191%	-
Λοιπά %	-	-	19%	-

Πηγή: Μαραβέγιας Ν. Ναπολέον, «Αγροτική Πολιτική και Οικονομική Πολιτική στην Ελλάδα», Νέα Σύνορα-Α.Α.Λιβάνη, Αθήνα 1992, σελ. 55.

¹⁷² Μαραβέγιας Ν. Ναπολέον, ο.π. σελ. 56.

Στο ζήτημα του αγροτικού τομέα σημαντική συμμετοχή έχει η κρατική παρέμβαση, το 1960 ιδρύεται η Νέα ΑΓΡΕΞ¹⁷³ η οποία ανήκει κατά 4% στο Δημόσιο και κατά 48% στους συνεταιρισμούς. Βασικός στόχος της είναι η διευκόλυνση των σημαντικών εξαγωγέων και παραγωγών και όχι η μείωση και ο παραγκωνισμός της ιδιωτικής πρωτοβουλίας. Παράλληλα το 1961 ιδρύεται η ελληνική βιομηχανία Ζάχαρης, από την ΑΤΕ και το ελληνικό δημόσιο, με κύριο στόχο την κάλυψη των αναγκών της χώρας σε ζάχαρη και την αύξηση του γεωργικού εισοδήματος με την καλύτερη αξιοποίηση των αρδευόμενων εκτάσεων και την ενίσχυση της κτηνοτροφίας από τα υποπροϊόντα που παράγονται. Σε σύνδεση με τα προηγούμενα το 1961 ιδρύεται και ο ΟΓΑ (Οργανισμός γεωργικών Ασφαλίσεων) με κύριο σκοπό την παροχή συντάξεων στους αγρότες¹⁷⁴.

Κατά τη περίοδο του 1960 οι κρατικές επενδύσεις στον αγροτικό τομέα αποτελούν το 50% του συνόλου των ακαθάριστων επενδύσεων. Κυρίαρχη θέση σε αυτές έχουν τα εγγειοβελτιωτικά έργα¹⁷⁵. Τα έργα αυτού του είδους αύξησαν την έκταση του καλλιεργούμενου εδάφους από 30 εκατ. στρέμματα το 1952 σε 35 εκατ. στρέμματα το 1973, και συνέβαλλαν στην αναδιάρθρωση των καλλιεργειών¹⁷⁶ καθώς όλες οι καλλιέργειες χρειάζονταν συστηματική άρδευση. Την περίοδο 1950-1963 οι αρδευόμενες εκτάσεις αυξήθηκαν κατά 70%, εκτός αυτού η κρατική πολιτική ενθάρρυνε και την εκμηχάνιση της γεωργίας και παρατηρείτε τις χρονιές αυτές υπερτετραπλασιασμός της χρήσης ελκυστικών μηχανών.

Πέρα από τα παραπάνω όμως πρέπει να τονίσουμε τα προβλήματα που παρατηρούνταν στην αγροτική παραγωγή. Ο κατακερματισμός¹⁷⁷ της γης σε μικρά αγροτεμάχια τα οποία μάλιστα απείχαν μεταξύ τους σε συνδυασμό με το μικρό μέγεθος των αγροτικών εκμεταλλεύσεων αποτελούσαν τροχοπέδη στην αγροτική ανάπτυξη. Την περίοδο που εξετάζουμε γεγονός είναι ότι η μέση εκμετάλλευση ήταν κατακερματισμένη σε 6-7 αγροτεμάχια των 5-6 στρεμμάτων¹⁷⁸ κάτι που έβαζε όρια

¹⁷³ Η ΑΓΡΕΞ ήταν εταιρεία εξαγωγής αγροτικών προϊόντων

¹⁷⁴ Πάνος Καζάκος, «Ανάμεσα σε Κράτος και αγορά, Οικονομία και οικονομική πολιτική στη μεταπολεμική Ελλάδα 1944-2000», Εκδόσεις Πατάκη, Αθηνά 2001, σελ 218.

¹⁷⁵ Γεγονός είναι ότι μερικά από αυτά θεωρήθηκαν οικολογική καταστροφή όπως η αποξήρανση της λίμνης της Κάρλας.

¹⁷⁶ Οι καλλιέργειες που αναδιάρθρωθηκαν ήταν αυτές των οπωροκηπευτικών, του βαμβακιού, του αραβόσιτου καθώς και άλλων.

¹⁷⁷ Ο κατακερματισμός της γης ήταν κατά κύριο λόγο αποτέλεσμα του νομικού καθεστώτος που συσχετιζόταν με τις κληρονομικές διαδοχές καθώς και με τις διάφορες αγοροπωλησίες γεωργικής

γης.

¹⁷⁸ Χ.Ι Ιορδάνογλου, ο.π. σελ. 71.

στις δυνατότητες αύξησης της γεωργικής δραστηριότητας καθώς και δημιουργούσε δυσκολίες στην προσπάθεια μείωσης του κόστους παραγωγής.

Τα στοιχεία που περιγράψαμε ουσιαστικά αποτελούσαν με τη σειρά τους σημαντικά προβλήματα σε ότι είχε να κάνει με την σωστή εκμετάλλευση της σύγχρονης τεχνολογίας. Γενικότερα η αναδιάρθρωση των καλλιεργειών δεν συνδέθηκε με ανάλογη έκταση και το ποσοστό της κτηνοτροφίας στην αγροτική παραγωγή παρέμενε χαμηλό φτάνοντας το ποσοστό του 30%. Η γεωργία ήταν ένας τομέας με κακή διάρθρωση και υψηλό κόστος παραγωγής. Η κρατική πολιτική στον συγκεκριμένο τομέα αντιμετώπιζε τον πονοκέφαλο που της δημιουργούσαν όλα τα παραπάνω στοιχεία. Προσπάθησε λοιπόν μέσω της χρήσης του μηχανισμού των τιμών να μειώσει το κόστος παραγωγής και να προσεγγίσει όσο το δυνατόν περισσότερο τις διεθνείς γεωργικές τιμές¹⁷⁹.

Γενικότερα επικρατούσε η αντίληψη ότι η πολιτική στήριξης των τιμών καθώς και των εισοδημάτων των αγροτών θα συνέβαλε σε μεγάλο ποσοστό στη βελτίωση της ζωής τους. Γεγονός όμως είναι ότι οι παραπάνω ενέργειες άμβλυναν την πίεση για εκσυγχρονισμό και αναδιάρθρωση καθώς ενίσχυαν την τεχνητή υποστήριξη των μικρών καλλιεργειών και ανέβαλαν τον εκσυγχρονισμό των μεγάλων¹⁸⁰. Η στήριξη των τιμών ασκούσε ιδιαίτερη επιρροή στον αγροτικό κόσμο και δημιουργούσε αντικίνητρα για την μείωση του κόστους και την αναδιάρθρωση των καλλιεργειών.

Τα μέτρα στήριξη των τιμών είχαν και μία άλλη όψη αυτής της συγκράτησης του αγροτικού πληθυσμού στην ύπαιθρο. Η αύξηση όμως της εκμηχάνισης με την σειρά της αύξανε μεν την παραγωγικότητα αλλά απ' την άλλη προκαλούσε και την απομάκρυνση εργατικού δυναμικού από τη γη. Έτσι λοιπόν παρατηρείται σταδιακά μετακίνηση αγροτικών μαζών προς τις μεγάλες πόλεις και προς το εξωτερικό. Τα τέλη της δεκαετίας του 1950 χαρακτηρίζονται από τη λεγόμενη μεγάλη φυγή¹⁸¹.

¹⁷⁹ Χ.Ι Ιορδάνογλου, ο.π. σελ. 72.

¹⁸⁰ Μαραβέγιας Ν. Ναπολέων, σελ. 92

¹⁸¹ Καζάκος Πάνος ,ο.π. σελ 222.

Μετανάστευση

Η απομάκρυνση του πληθυσμού από την ύπαιθρο υπήρξε μία από τις μεγαλύτερες στην Ευρώπη για την περίοδο πάντα που εξετάζουμε. Ο πίνακας 17 μας δίνει μία σαφή εικόνα.

Πίνακας 17

Αγροτική Έξοδος και Εσωτερική Μετανάστευση

Είδος Μετακίνησης	Έτη		
	1951-1961	1961-1971	1951-1971
Αγροτική Έξοδος	520.000	1.110.000	1.630.000
Εσωτερική Μετανάστευση	400.000	910.000	1.310.000

Πηγή: Παπαηλίας Θεόδωρος, «Ελληνική Οικονομία 1948-1995, Μύθοι και Πραγματικότητα», Αθήνα 1996, σελ. 88.

Η στενή οικογενειακή επιχείρηση, η χαμηλή παραγωγικότητα, οι ανασφάλειες που δημιουργούν οι διάφορες αλλαγές που συμβαίνουν αποτελούν κάποιους από τους βασικούς παράγοντες που συμβάλουν στην φυγή από την ύπαιθρο. Την εσωτερική μετανάστευση ακολούθησε με τη σειρά της η εξωτερική. Η καθαρή μετανάστευση στα έτη 1951-1971 έφτασε τον αριθμό των 668.000 ατόμων εκ των οποίων το 44,6% προερχόταν από τον αγροτικό τομέα ενώ το 55,4 % προερχόταν από τον αστικό¹⁸². Χαρακτηριστικά είναι τα στοιχεία του πίνακα 18.

Πίνακας 18.

Εξωτερική Μετανάστευση (1951-1971)

Τομέας	1951-1961		1961-1971			
	Άτομα	%	Άτομα	%	Άτομα	%
Αγροτικός	123.000	59,13	175.000	38,04	298.000	44,61
Αστικός	85.000	40,86	285.000	61,95	370.000	55,38
Σύνολο	208.000	100,00	460.000	100.000	668.000	100.000

Πηγή: Παπαηλίας Θεόδωρος, ο.π. σελ. 89.

¹⁸² Παπαηλίας Θεόδωρος, «Ελληνική Οικονομία 1948-1995, Μύθοι και Πραγματικότητα», Αθήνα 1996, σελ. 89.

Η εξωτερική μετανάστευση στην Ελλάδα ίσως να ενισχύθηκε και από τον εμφύλιο πόλεμο, η αλήθεια είναι ότι τα μεταναστευτικά εμβάσματα αποτελούσαν μία σημαντική βοήθεια προς την ελληνική οικονομία καθώς ενίσχυναν τα ατομικά εισοδήματα και άμβλυναν τις περιφερειακές εισοδηματικές ανισότητες. Πέρα από αυτά η παραμονή ελληνικού εργατικού δυναμικού στις βιομηχανικά αναπτυσσόμενες χώρες του βορρά θα αποτελούσε ιδιαίτερη ευκαιρία για την απόκτηση γνώσεων και ικανοτήτων οι οποίες θα μπορούσαν να αξιοποιηθούν δημιουργικά στο μέλλον από τις διάφορες ελληνικές επιχειρήσεις¹⁸³.

Η εξωτερική μετανάστευση¹⁸⁴ όμως δεν είχε μόνο θετικά αποτελέσματα για την ελληνική οικονομία αντίθετα γεγονός είναι ότι η χώρα έχανε για μεγάλο χρονικό διάστημα ικανούς και παραγωγικούς εργάτες ενώ τα μεταναστευτικά εμβάσματα επηρέαζαν και τα καταναλωτικά πρότυπα. Από την άλλη πλευρά και η εσωτερική μετανάστευση είχε αρνητικό αντίκτυπο στην ελληνική κοινωνία.

Συγκεκριμένα παρατηρήθηκε μεγάλη συγκέντρωση πληθυσμού στην Αθήνα, χαρακτηριστικό είναι ότι το 1951 ο πληθυσμός της Αθήνας έφτανε το 18% έναντι του συνολικού ενώ το 1961 άγγιξε το 22%. Την περίοδο του 1958 το 40% της απασχόλησης στην μεταποίηση βρισκόταν στην πρωτεύουσα η οποία στα μέσα της δεκαετίας του 1960 απορροφούσε το ¼ του συνολικού πληθυσμού της χώρας. Τέλος το μέσο κατακεφαλήν ΑΕΠ της Αθήνας ήταν μεγαλύτερο από αυτό της υπόλοιπης χώρας.

Η χρονιά που παρατηρείται μία ιδιαίτερη αύξηση της μετανάστευσης στην χώρα μας είναι το 1955, οι Έλληνες κατά κύριο λόγο μεταναστεύουν σε ευρωπαϊκά κράτη κάτι που δικαιολογείται χαρακτηριστικά από τους αριθμούς του ακόλουθου πίνακα.

Πίνακας

Έτη	Αριθμός Μεταναστών	Υπερωκεάνιες Χώρες σε %	Ευρωπαϊκές Χώρες σε %
1955	28.787	66.4	20.4
1960	40.768	37.2	56.4
1964	105.569	24.0	75.3

Πηγή: Νικολινάκος Μ, «Οικονομική Ανάπτυξη και Μετανάστευση στην Ελλάδα», Κάλβος, Αθήνα 1974, σελ. 80.

¹⁸³ Καζάκος Πάνος ,ο.π. σελ 227.

¹⁸⁴ Ο μεγαλύτερος όγκος των ελλήνων εργατών μεταφέρθηκε στη Δυτική Γερμανία. Το 1960 μάλιστα υπογράφηκε διμερής συμφωνία η οποία τροποποιήθηκε και συμπληρώθηκε το 1962 και καθόριζε το νομικό πλαίσιο για τις μετακινήσεις του ελληνικού εργατικού δυναμικού.

Μιλώντας γενικότερα περί μετανάστευσης, θα λέγαμε δανειζόμενη την φράση του Ε. Καβουριάρη ότι η μετανάστευση είναι « το αποτέλεσμα της συνδυασμένης λειτουργίας του γενικού νόμου της κεφαλαιοκρατικής συσσώρευσης και του νόμου της ανισομερής ανάπτυξης κατά περιοχές ή χώρες, τομείς και κλάδους¹⁸⁵». Σύμφωνα πάντα με τον Ε. Καβουριάρη η κεφαλαιοκρατική συσσώρευση είναι ο κύριος λόγος δημιουργίας του λεγόμενου «βιομηχανικού εφεδρικού στρατού». Ο στρατός αυτός χρησιμοποιείται για να ικανοποιήσει ανάλογα τα διάφορα συμφέροντα των ιμπεριαλιστών.

Ο Μαρξ από την πλευρά του θεωρεί ότι υπάρχουν τρεις μορφές βιομηχανικού εφεδρικού στρατού, η ρευστή, η λανθασμένη και η τέλος η στάσιμη. Οι μετανάστες που ανήκουν στην λανθάνουσα μορφή αποτελούν τον άνεργο ή υποαπασχολούμενο εργατικό δυναμικό της υπαίθρου και ως κύριο στόχο έχουν να ξεφύγουν από την υποαπασχόληση. Από την άλλη πλευρά αυτοί που ανήκουν στην λανθάνουσα μορφή έχουν εργασία αλλά δουλεύουν κάτω από πολύ κακές συνθήκες χωρίς να έχουν την εγγύηση μόνιμης απασχόλησης. Σκοπός του λοιπό είναι η αναζήτηση καλύτερων συνθηκών εργασίας και μόνιμης απασχόλησης. Τέλος η τρίτη περίπτωση των εργατών της ρευστής μορφής έχει να κάνει με όσους δεν έχουν απασχόληση εξαιτίας της εποχιακής πτώσης της βιομηχανικής παραγωγής. Εδώ οι εργάτες μεταναστεύουν με σκοπό να βρουν μονιμότερη καλύτερα αμειβόμενη απασχόληση στο εξωτερικό η οποία μπορεί να τους προσφέρει και την δυνατότητα κάποιας εξειδίκευσης¹⁸⁶.

Η Ελλάδα αντιμετώπισε όλα τα παραπάνω και αποτέλεσε μία από της χώρες που προσέφεραν σε μεγάλο ποσοστό εργατικό δυναμικό στις ανεπτυγμένες χώρες της περιόδου που εξετάζουμε.

¹⁸⁵ Νικολινάκος Μ, «Οικονομική Ανάπτυξη και Μετανάστευση στην Ελλάδα», Κάλβος, Αθήνα 1974, σελ. 37.

¹⁸⁶ Νικολινάκος Μ, «Οικονομική Ανάπτυξη και Μετανάστευση στην Ελλάδα», Κάλβος, Αθήνα 1974, σελ. 50.

Κεφάλαιο 6

Η σύνδεση με την Ε.Ο.Κ

Η προσπάθεια για την δημιουργία μιας κοινής αγοράς εκπορεύεται από την ευκαιρία απόκτησης σημαντικών πλεονεκτημάτων. Η βελτίωση της αποτελεσματικότητας των διαφόρων συναλλαγών, της κατανάλωσης, της παραγωγής καθώς και της δημιουργικής κατανομής των πρώτων, αποτελούν κομμάτι αυτών. Εκτός των παραπάνω θα μπορούσαμε να αναφέρουμε τις βελτιώσεις που επιφέρονται στην τεχνολογία, στις παραγωγικές πηγές και στο μέγεθος της αγοράς. Δημιουργούνται προϋποθέσεις για νέες επενδύσεις και προωθούνται διαδικασίες που ενισχύουν την οικονομική ανάπτυξη.

Η Ελλάδα προχώρησε στη σύνδεση της με την με την Ε.Ο.Κ μέσω της συμφωνίας που υπογράφηκε στην Αθήνα στις 9 Ιουνίου του 1961 και ουσιαστικά ενεργοποιήθηκε την 1^η Νοέμβρη του 1962¹⁸⁷. Η Ελλάδα προστέθηκε στις άλλες έξι χώρες της Ένωσης την Γαλλία, τη Γερμανία, την Ιταλία, το Βέλγιο, την Ολλανδία και το Λουξεμβούργο και έγινε ενεργό μέλος της τελωνιακής ένωσης¹⁸⁸. Η σύνδεση βέβαια αποσκοπούσε και στην πλήρη οικονομική ενοποίηση δηλαδή της καθιέρωσης κοινής οικονομικής πολιτικής με ενιαίες ρυθμίσεις για όλα τα μέλη της ένωσης.

Οι παραπάνω ρυθμίσεις θα είχαν να κάνουν με την αγροτική, τη φορολογική την οικονομική πολιτική αλλά και την κίνηση των κεφαλαίων μεταξύ των χωρών αυτών. Για την περίπτωση της Ελλάδας είχε γίνει από όλους κατανοητό ότι θα ήταν ιδιαίτερα δύσκολο να ενταχθεί άμεσα στο καθεστώς που επικρατούσε για τις έξι προαναφερθείσες οικονομικά και βιομηχανικά αναπτυγμένες χώρες¹⁸⁹. Κατά συνέπεια προβλεπόταν μία μεταβατική περίοδος προσαρμογής η οποία θα ολοκληρωνόταν σε 22 χρόνια.

Συγκεκριμένα η Ελλάδα είχε το προνόμιο επιβολής δασμών στις εισαγωγές διαφόρων προϊόντων που θα προέρχονταν από την Ε.Ο.Κ. Στο σημείο αυτό θα δώσουμε τρεις κατηγορίες αγαθών: α) Αγαθά τα οποία έχουν παραχθεί στην Ελλάδα, β) άλλα βιομηχανικά αγαθά, γ) αγροτικά προϊόντα. Στη πρώτη κατηγορία αγαθών οι

¹⁸⁷ Τριάντης Σ. «Κοινή Αγορά και οικονομική Ανάπτυξη», ΤτΕ Αθήνα 1964, σελ. 64.

¹⁸⁸ Η Τελωνιακή Ένωση έχει να κάνει με την κατάργηση των δασμών και των ποσοτικών περιορισμών μεταξύ των χωρών της κοινότητας καθώς και την εφαρμογή ενός κοινού δασμολογίου ως προς τις τρίτες χώρες.

¹⁸⁹ Πεσμαζόγλου Ι. «Η σύνδεσης της Ελλάδας μετά της ευρωπαϊκής οικονομικής κοινότητας, Τράπεζα της Ελλάδος, Αθήνα 1962, σελ. 40-43.

ελληνικοί δασμοί θα καταργούνται μετά την περίοδο των 22 χρόνων όπως και στην περίπτωση των αγροτικών προϊόντων. Από την άλλη πλευρά οι δασμοί για την περίπτωση των αγαθών που ανήκαν στην κατηγορία β, θα καταργούνται μετά το πέρας των 12 ετών¹⁹⁰.

I. Τα πρώτα σχόλια του τύπου

Η σύνδεση της Ελλάδας με την Ε.Ο.Κ. σχολιάστηκε ποικιλοτρόπως από τις διάφορες εφημερίδες της εποχής. Για να δώσουμε μία εικόνα των πρώτων αντιδράσεων καθώς και για να μπούμε στο κλίμα και την ψυχολογία της εποχής θα παρουσιάσουμε μερικά αντιπροσωπευτικά αποσπάσματα¹⁹¹.

«Το Βήμα» 9/07/1961

«Πρέπει πράγματι να παραδεχθώμεν ότι η χώρα μας δεν είναι μόνο οικονομικώς υπανάπτυκτος, αλλά είναι και πολιτικώς και κοινωνικώς καθυστερημένη. Η σκουριασμένη νοοτροπία μας όπως εκδηλώνεται εις όλους σχεδόν τους τομείς της δημόσιας μας δραστηριότητας, αποτελεί το βασικότερον ίσως αίτιον αυτής της καθυστερήσεως. Πρώτον συνεπώς χρέος του ελληνικού κράτους-και κατά δεύτερον λόγον του Έλληνος ιδιώτου- είναι να αλλάξουν ριζικώς αυτήν την νοοτροπία και να την προσαρμόσουν προς τας νέας συνθήκας τας οποίας δημιουργεί η συνδεσίς μας με την Κοινήν Αγοράν...

Δια την Ελλάδα, η είσοδος της εις την Κοινήν Αγοράν πρέπει να αποτελέσει όπλον ενάντιον του ίδιου του κακού ευατού μας, εναντίον των χρεοκοπημένων συστημάτων μας και της αναχρονιστικής κρατικής μας οργανώσεως. Διότι μόνον έτσι θα αξιοποιήσωμεν το μέγιστον γεγονός της συνδεσεώς μας με την Κοινήν Αγοράν, αι πολιτικά συνέπειαι του οποίου είναι εξώφθαλμοι...

« Η Καθημερινή » 9/07/1961

...Το ζήτημα σήμερον είναι άλλο πως θα διασφαλισθή ότι τόσον δυσκόλως και δια πρώτην φοράν εις την ιστορίαν του τόπου απεκτήθη. Και πως θα σταθεροποιηθή και πως θα βελτιωθεί. Διότι η διεθνής θέσις της Ελλάδος την οποία

¹⁹⁰ Τριάντης Σ., ο.π. σελ. 65-66.

¹⁹¹ Τα αποσπάσματα αυτά είναι αντουσία παρμένα από το περιοδικό του Άγγελου Αγγελόπουλου «Νέα οικονομία», τόμος Ιούλιος-Δεκέμβριος 1961, Τράπεζα της Ελλάδος, σελ. 543-544

χαρακτηρίζει η σύνδεσις της με την κοινή αγοραν και αι επισκέψεις τόσον ξένων προσωπικοτήτων εις τας Αθήνας, διότι η προς τα άνω τάσις του εθνικού εισοδήματος, διότι η ισχύς της Δραχμής, όλα αυτά, είναι νέα και ευαίσθητα εις ένα κακόν και σκληρόν άνεμον και δια να ανθέξουν, απαιτούν την συνεχήν στοργήν και μέριμναν μας- την μέριμναν όχι μόνον των κυβερνώντων αλλά κάθε πολίτου.

«Αυγή» 11/07/61

... Η είσοδος μας στην Κοινή Αγορά έγινε εν γνώσει της οριστικής μας παραμονής στην χορεία των υπανάπτυκτων. Γινόμαστε επαρχία των μονοπωλίων, που έρχονται να κατασκάψουν και να καταληστεύσουν τον τόπο μας. Διατηρούμε όμως μία ελευθερία: Να φύγουμε οι μισοί Έλληνες από εδώ για τα ευρωπαϊκά σκλαβοπάζαρα και οι άλλοι μισοί να γίνουμε «στρατιώτες του ελεύθερου κόσμου» τρώγοντας την κουραμάνα της Κοινής Αγοράς και υψώνοντας τους πυράλους των Αμερικάνων κατά του σοσιαλιστικού κόσμου.

«Έθνος» 10/07/1961

... το πρόβλημα, ενώπιον του οποίου μας θέτουν αι χθεσιναί υπογραφαί, είναι τεράστιον και ο χρόνος που έχομεν εμπρός μας δια να το λύσωμεν είναι σύντομος. Δεν γνωρίζομεν εάν η Κυβέρνησις, εις το ενεργητικόν της οποίας θα πρέπει να αναγραφή η σύνδεσις της Ελλάδος με την Ευρωπαϊκήν οικονομίαν, έχει συνείδησιν του προβλήματος.

« Απογευματινή» 10/07/1961

...Βεβαίως θα απαιτηθούν εντατικά προσπάθειαι δια τον συγχρονισμόν της βιομηχανίας μας και δια την ανάπτυξιν και βελτίωσιν της γεωργικής μας παραγωγής και όλων των άλλων κλάδων της οικονομίας μας. Αλλά ποίος λαός εξησφάλισε ποτέ την επιβίωσιν του και την προοδό του χωρίς εντατικήν και μεθοδικήν εργασίαν; Η Ελλάς θα βοηθηθή, θα ενισχυθή. Και θα προχωρήση μετά των φίλων της προς το μέλλον. Η σύνδεσις μας με την Κοινήν Αγοράν στερεώνει την πίστιν μας δια την καλύτεραν, μίαν ευτυχή αύριον...

Προτάσεις από την πλευρά του Ι. Πεσμαζόγλου

Ο Ι. Πεσμαζόγλου θεωρούσε ότι η επιτυχία του εγχειρήματος το οποίο περιγράψαμε θα μπορούσε να μας προσφέρει θετικά αποτελέσματα μόνο αν ακολουθήσουμε κάποιες συγκεκριμένες κατευθύνσεις και ήμαστε πρόθυμοι να διαφοροποιήσουμε κάποια σημαντικά στοιχεία. Πρώτη και κυριότερη πράξη θα ήταν η στροφή προς τις εξαγωγές. Η οικονομία θα έπρεπε να προσανατολιστεί προς την κατεύθυνση αυτή η οποία θα μπορούσε να οδηγήσει στην ανάπτυξη, την αύξηση της απασχόλησης και του βιοτικού επιπέδου.

Ο κ. Πεσμαζόγλου θεωρεί ότι η επιμονή στον τομέα των εξαγωγών έχει ιδιαίτερη βαρύτητα καθώς μέσω αυτών θα μπορέσει η Ελλάδα να ενταχθεί στην Ενοποιημένη ευρωπαϊκή οικονομία και να επιτευχθεί πυκνότερη επικοινωνία και αμεσότερη επαφή με τις ευρωπαϊκές χώρες¹⁹².

Δεύτερο βασικό στοιχείο είναι η εισχώρηση του ανταγωνισμού στις σχέσεις μεταξύ των ελληνικών επιχειρήσεων και η απομάκρυνση της αντίληψης αλλά και της ενίσχυσης της νοοτροπίας του κλειστού χώρου της ελληνικής αγοράς. Το άνοιγμα προς τις ευρωπαϊκές αγορές προσφέρει στην Ελλάδα μεγάλες δυνατότητες καθώς η παραγωγή μας ήταν προσανατολισμένη στην ελληνική αγορά των 8.500.000 Ελλήνων ενώ τώρα υπάρχει η αγορά των 160.000.000 ανθρώπων οι οποίοι έχουν τριπλάσιο κατακεφαλήν εισόδημα από το δικό μας.

Όπως προβλέπει η συμφωνία οι δασμοί που υπάρχουν στα ελληνικά εξαγωγικά προϊόντα και έχουν ως προορισμό την Ένωση θα καταργηθούν δημιουργώντας έτσι ευνοϊκό έδαφος για την προώθηση τους. Η δημιουργική απασχόληση του ελληνικού εργατικού δυναμικού καθώς και η βελτίωση του βιοτικού του επιπέδου εξαρτάται άμεσα από το ρυθμό αύξησης και διάθεσης των ελληνικών προϊόντων στο εξωτερικό. Τα πλεονεκτήματα δεν θα έχουν να κάνουν μόνο με τους πολίτες μεμονωμένα αλλά και με τις επιχειρήσεις οι οποίες θα μπορούν να εξασφαλίσουν ευνοϊκές μελλοντικές συνθήκες.

Εξαιτίας των παραπάνω λοιπόν κρίνεται αναγκαίο, οι διάφορες παραγωγικές και επαγγελματικές οργανώσεις να αλλάξουν νοοτροπία και χαρακτήρα, εγκαταλείποντας την επικέντρωσή τους στον περιορισμό του ανταγωνισμού εντός των ορίων της κορεσμένης ελληνικής αγοράς. Αντίθετα Θα πρέπει να αλλάξουν

¹⁹² Ι. Πεσμαζόγλου, ο.π. σελ. 43-44.

πορεία εστιάζοντας στις δραστηριότητες που έχουν να κάνουν με το εξωτερικό. Κατά συνέπεια θα πρέπει η παραγωγή τους να στηριχθεί σε προϊόντα που είναι ικανά να διεισδύσουν στην κοινή αγορά.

Σε σύνδεση με τα προηγούμενα θα πρέπει να τονιστεί η ανάγκη εκσυγχρονισμού των τεχνικών και οργανωτικών μεθόδων των επιχειρήσεων. Ένα από τα βασικότερα προβλήματα που θα πρέπει να αντιμετωπιστεί είναι αυτό της μείωσης του κόστους. Το κόστος παραγωγής συνδέεται κατά κύριο λόγο με την παραγωγικότητα δηλαδή την απόδοση των εργαζομένων καθώς και την επιτυχή εφαρμογή συγχρονισμένων τεχνικών και μεθόδων οργάνωσης¹⁹³.

Η επιτυχία των παραπάνω θα πρέπει να υποβοηθηθεί από μία σειρά άλλων παραγόντων. Ο εκσυγχρονισμός της παιδείας καθώς και επικέντρωση στην ανάπτυξη των διαφόρων ικανοτήτων του εργατικού δυναμικού αποτελούν κάποια από τα κυρίαρχα στοιχεία. Εκτός αυτών θα πρέπει να αναδιαρθρωθεί η αγροτική παραγωγή και συγκεκριμένα οι καλλιέργειες. Είναι αναγκαία η παραγωγή προϊόντων υψηλής απόδοσης καθώς και υψηλής ποιότητας.

Σε ότι αφορά την βιομηχανία ο κ. Πεσμαζόγλου υποστηρίζει ότι θα πρέπει να συγκεντρώσουν τις προσπάθειες τους στην παραγωγή λιγότερων προϊόντων έτοιμων ή και ημικατεργασμένων και μάλιστα καλύτερης ποιότητας. Σχετικά με τις μικρές βιομηχανίες και τις βιοτεχνίες θεωρεί ότι για να μπορέσουν να επιβιώσουν θα πρέπει να συγχωνευθούν σε μεγαλύτερες βιομηχανίες και βιοτεχνικές μονάδες, καθώς έτσι θα μπορέσουν να επιτύχουν καλύτερη και δημιουργικότερη προώθηση των προϊόντων τους στο εξωτερικό¹⁹⁴. Το κύριο μέλημα αυτών των επιχειρήσεων θα πρέπει να είναι η συνεχής επαφή με την εξαγωγική διαδικασία και τις μεγάλες αγορές του εξωτερικού.

Προβληματισμός μετά την Σύνδεση- Ο ρόλος του κράτους

Η συμφωνία σύνδεσης με την Ε.Ο.Κ μαζί της έφερε μία σειρά προβληματισμών και ερωτηματικών για την πορεία της ελληνικής οικονομίας. Η χώρα μέσα στη διαδικασία της τελωνιακής ένωσης θα πρέπει να αναπροσαρμόσει μία σειρά στοιχείων της. Οι δασμολογικές μειώσεις σχετικά με τα προϊόντα της ενώσεως θα ήταν μικρές, έτσι διάχυτος ήταν ο φόβος ότι αυτή η κατάσταση θα έπληττε την

¹⁹³ Ι. Πεσμαζόγλου, ο.π. σελ. 45.

¹⁹⁴ Ο.π. σελ. 48.

ελληνική βιομηχανία. Η αίσθηση αυτή υποστηριζόταν από το γεγονός του ότι αν η βελτίωση της ελληνικής βιομηχανίας θα εξακολουθούσε να πραγματοποιείται με χαμηλούς ρυθμούς δεν θα μπορούσε να ακολουθούσε τους ταχύτερους ρυθμούς ανάπτυξης των ευρωπαϊκών βιομηχανιών με κύρια συνέπεια η απόσταση τους να μεγαλώνει συμπαρασύροντας μαζί της και το κόστος παραγωγής.

Αποτέλεσμα αυτών θα μπορούσε να ήταν η μείωση της ανταγωνιστικότητας των ελληνικών προϊόντων καθώς οι ελληνικές βιομηχανίες δεν θα μπορούσαν να ακολουθήσουν την ταχύτατη και αυξανόμενη παραγωγικότητα των ευρωπαϊκών. Η οικονομική πολιτική της εποχής ήταν αναγκασμένη να αντιμετωπίσει το πρόβλημα της αναπροσαρμογής στις συνθήκες του ανταγωνισμού καθώς και να προλάβει τυχόν προβλήματα που θα μπορούσε να δημιουργήσει η βιομηχανική εξυγίανση. Ο λόγος είναι ότι υπήρχε η ανησυχία της υποαπασχολήσεως και της πορείας του βιοτικού επιπέδου των ελλήνων¹⁹⁵.

Οι παραπάνω προβληματισμοί ήταν δικαιολογημένοι καθώς η λογική που διέκρινε τις ελληνικές επιχειρήσεις ήταν η επιδίωξη μεγάλων και άμεσων κερδών ακολουθώντας βραχυπρόθεσμες προοπτικές. Τα 22 χρόνια δασμολογικών προνομίων που δίνονταν στην Ελλάδα αποτελούσαν αντικίνητρο για την βελτίωση της ανταγωνιστικότητας καθώς η μη ύπαρξη άμεσου κινδύνου δημιουργούσε εφησυχασμό. Εδώ ο ρόλος του κράτους έχει να κάνει με την προσπάθεια άσκησης πίεσης στις βιομηχανίες ώστε να τις φέρει σε κατάσταση εγρήγορσης.

Εκτός αυτών η κρατική παρέμβαση θα έπρεπε να εστιάσει, κάτι που επεσήμανε ο Ι. Πεσμαζόγλου, στη δημιουργία μεγάλων βιώσιμων μονάδων. Αναγκαία πρακτική που πρέπει να ακολουθηθεί είναι αυτή της συγχώνευσης. Η διαδικασία αυτή όμως δεν μπορεί να γίνει αυτόματα, για να γίνει σωστά αναγκαία είναι η κρατική παρέμβαση. Αυτή η άποψη ενισχύεται και από το γεγονός ότι η μείωση του κόστους παραγωγής πρέπει να συντελεστεί έχοντας την βοήθεια ευνοϊκότερων νομικών και διοικητικών πλαισίων καθώς και κατάλληλων φορολογικών ρυθμίσεων.

Πέρα από τα παραπάνω το κράτος έπρεπε να συνδράμει και στην διαμόρφωση εκείνων των προϋποθέσεων που θα ενίσχυαν την ανάπτυξη νέων βιομηχανικών κλάδων. Τα ιδιωτικά κεφάλαια, η ιδιωτική πρωτοβουλία και καθώς και

¹⁹⁵ Αγγελόπουλος Άγγελος, «Νέα οικονομία», τόμος Ιούλιος-Δεκέμβριος 1961, Τράπεζα της Ελλάδος, σελ. 753-754.

τα ξένα κεφάλαια δεν εξασφαλίζουν την δημιουργία των σωστών προϋποθέσεων καθώς και των επενδυτικών επιλογών που ως σκοπό θα είχαν να βοηθούσαν την Εθνική Οικονομία. Κίνητρα καθώς και περιοριστικά μέτρα θα μπορούσαν να αποτρέψουν κακούς προσανατολισμούς και να ενισχύσουν την πορεία προς την ανάπτυξη¹⁹⁶.

Από την άλλη πλευρά και η γεωργία αντιμετωπίζει σημαντικό αριθμό προβλημάτων. Οι καλλιέργειες που υπήρχαν εκείνη την περίοδο δύσκολα μπορούσαν να ικανοποιήσουν τις πρόσθετες ανάγκες που είχαν δημιουργηθεί. Αναγκαία κρινόταν η αναδιάρθρωση τους ώστε να φτάσουν υψηλά επίπεδα παραγωγικότητας. Το βασικότερο όμως πρόβλημα που επηρεάζει τόσο και την γεωργία αλλά και την βιομηχανία είναι το ζήτημα των εξαγωγών. Ο χαμηλός αριθμός των εξαγωγών αποτελεί βασικό εμπόδιο στην ανάπτυξη των δύο προηγούμενων παραγόντων και για το λόγο αυτό αναγκαία είναι η λήψη μέτρων ικανών να δημιουργήσουν μία υγιή και σταθερή βάση για αυτές.

Ο προβληματισμός όμως συνεχιζόταν και για την περίπτωση της απασχόλησης. Η απορρόφηση του εργατικού δυναμικού μέχρι εκείνη την περίοδο κρινόταν μη ικανοποιητική και αυτό δικαιολογούταν από την αύξηση της μετανάστευσης. Η βιομηχανική ανάπτυξη δεν σημαίνει απόλυτη ότι θα φέρει αύξηση της απασχολήσεως. Αντίθετα η διαδικασία εξυγίανσης που θα ακολουθούταν θα οδηγούσε στην μείωση αντιοικονομικών μονάδων καθώς και μη παραγωγικών απασχολήσεων¹⁹⁷.

Η κυβέρνηση λοιπόν θα πρέπει να ακολουθήσει τη λογική εξυγίανσης του διοικητικού μηχανισμού, την παισίωση των φορέων οικονομικής ανάπτυξης με στελέχη ικανά να ανταποκριθούν στο ρόλο τους καθώς και στην προαγωγή της τεχνικής και επαγγελματικής εκπαίδευσης. Δυστυχώς μέχρι εκείνη την περίοδο λίγα πράγματα είχαν γίνει προς τις κατευθύνσεις αυτές. Η αλήθεια είναι ότι τα στοιχεία αυτά έχουν υψηλό κόστος και η απόδοσή τους δεν είναι άμεση, εκτός αυτού πολλά από αυτά τα μέτρα εναντιώνονται στα συμφέροντα συγκεκριμένων ομάδων και τάξεων και επομένως δεν αποφασίζεται εύκολα η λήψη ενεργειών απέναντι σε αυτά. Γενικά υποστηριζόταν ότι ο κρατικός μηχανισμός και η κυβέρνηση θα έπρεπε να εφαρμόζει απερίσπαστη την πολιτική της μακριά από σκοπιμότητες και μεθοδεύσεις.

¹⁹⁶ Αγγελόπουλος Άγγελος, ο.π. σελ 754.

¹⁹⁷ Ο.π. σελ 755.

Πλεονεκτήματα που Προκύπτουν από τη σύνδεση- Κριτική

Ένα από τα πλεονεκτήματα που έφερε η σύνδεση με την Ε.Ο.Κ για την Ελλάδα ήταν το προνομιακό καθεστώς των δασμών. Τα εισαγόμενα προϊόντα επιβαρύνονταν φορολογικά πολύ περισσότερο από τα εγχώρια ενώ η δεύτερη κατηγορία αγαθών απολάμβανε και την προτίμηση των προμηθειών του δημοσίου. Οι υψηλοί προστατευτικοί φραγμοί έδιναν στους έλληνες παραγωγούς τη δυνατότητα του πλήρη ελέγχου της αγοράς. Οι υψηλότερες επιβαρύνσεις παρουσιάζονταν σε αγαθά όπως το λάδι, τα ποτά, τα τσιγάρα, τα υφάσματα και τα γουναρικά.

Εξαιτίας όλων αυτών λοιπόν ευνοούταν η κατανάλωση εγχωρίων αγαθών, η Ελλάδα θα μπορούσε να ωφεληθεί από αυτή την κατάσταση σε ένα μακροχρόνιο ορίζοντα αρκεί να μπορούσε να ανακαταλείψει τις πηγές παραγωγής αυτών των προϊόντων. Η πραγματικότητα όμως της εποχής ήταν πως η Ελλάδα χαρακτηριζόταν από ανεργία και ατέλειες αγοράς. Η ελληνική κυβέρνηση έδειχνε να μη δίνει ιδιαίτερη σημασία στο γεγονός ότι η Ελλάδα είχε πολύ χαμηλούς ρυθμούς προόδου. Ούτε επίσης προβληματιζόταν για την μορφολογία¹⁹⁸ της χώρας καθώς και για τα μικρής έκτασης καλλιεργήσιμα εδάφη της που αποτελούσαν κομμάτι της ελληνικής πραγματικότητας. Αυτό ήταν κάτι ανησυχητικό καθώς η χώρα στο μακροχρόνιο ορίζοντα δεν θα μπορούσε να είναι ανταγωνιστική όταν πλέον θα σταματούσε το καθεστώς της δασμολογικής προστασίας¹⁹⁹.

Ένα άλλο πλεονέκτημα το οποίο ανέμενε να αποκομίσει η ελληνική κυβέρνηση από τη σύνδεση σχετιζόταν με τις εξαγωγές τις στις χώρες της Ε.Ο.Κ. Θεωρούσε ότι θα είχε πλεονέκτημα σε σύγκριση με τις τρίτες χώρες καθώς ήταν μέλος της τελωνειακής ένωσης. Έτσι θα μπορούσε να ανταγωνίζεται χώρες που παρήγαγαν όμοια προϊόντα όπως η Τουρκία, η Ισπανία, το Ιράν και το Ισραήλ. Η άποψη αυτή ήταν πολύ αισιόδοξη καθώς όπως αποδείχτηκε αργότερα δεν είχε ιδιαίτερη βάση. Η Τουρκία το 1963 συνεργάστηκε με την Ε.Ο.Κ απολαμβάνοντας καλύτερους όρους συγκριτικά με την Ελλάδα. Η Τουρκία ήταν πολύ σημαντική για τη Γερμανία και τη Γαλλία εξαιτίας των ενδιαφερόντων που είχαν στη Μέση Ανατολή²⁰⁰.

¹⁹⁸ Η Ελλάδα κατά κύριο λόγο είναι χώρα ορεινή γεγονός που δυσκολεύει τη δημιουργία μεγάλων και παραγωγικών καλλιεργήσιμων εκτάσεων.

¹⁹⁹ Τριάντης Σ. «Κοινή Αγορά και οικονομική Ανάπτυξη», ΤτΕ Αθήνα 1964, σελ. 70.

²⁰⁰ Τριάντης Σ, ο.π. σελ. 71

Σε σύνδεση με τα παραπάνω η Ελλάδα θα έμπαινε σε μία νέα αγορά πολύ μεγαλύτερου μεγέθους με πληθυσμό πολύ μεγαλύτερου εισοδήματος όπως ήδη έχουμε αναφέρει. Οι προοπτικές που ανοίγονταν ήταν πολύ μεγάλες οι κίνδυνοι όμως ήταν ανάλογοι. Μία ανεπτυγμένη οικονομία όταν συνδέεται με άλλες ήδη ανεπτυγμένες οικονομίες μπορεί να ωφεληθεί άμεσα η περίπτωση της χώρας μας όμως ήταν διαφορετική. Μια οικονομία που ήταν σε πορεία ανάπτυξης δεν θα μπορούσε να έχει την ίδια τύχη με τις ήδη ανεπτυγμένες. Ο λόγος είναι ότι πολλοί τομείς της οικονομίας βρίσκονταν αρκετά πίσω σε υποδομή με χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτό της βιομηχανίας²⁰¹. Η ανταγωνιστικότητα της Ελλάδας ήταν συγκριτικά μικρή γεγονός που ενίσχυε τον προβληματισμό που διακατείχε πολλές προσωπικότητες της εποχής.

Ως θετικό αποτέλεσμα της σύνδεσης υποστηριζόταν πως ήταν η σταθερότητα που θα μπορούσε να προκύψει για τις ελληνικές εξαγωγές. Η συμφωνία που υπογράφηκε στην Αθήνα περιείχε κάποιες σταθεροποιητικές προοπτικές για κατηγορίες ελληνικών αγαθών όπως την υποχρέωση της Γαλλίας και της Ιταλίας που είχαν το μονοπώλιο του καπνού να αγοράζουν συγκεκριμένες ποσότητες καπνού από την Ελλάδα. Αν βλέπαμε όμως αυτούς τους διακανονισμούς μακροχρόνια θα λέγαμε ότι δεν παρείχαν ιδιαίτερο όφελος στην ελληνική οικονομία καθώς σχετίζονται με ένα μικρό κομμάτι των ελληνικών εξαγωγίμων προϊόντων και δεν εξασφάλιζαν σε καμία περίπτωση το ζήτημα των τιμών. Τα παραπάνω αντίθετα μπορούσαν να οδηγήσουν σε ανισορροπία των ελληνικών εξαγωγών.

Επιπροσθέτως ως πλεονέκτημα θεωρούταν το γεγονός ότι η ελευθερία κίνησης αγαθών και εργατικού δυναμικού που προσέφερε η σύνδεση θα μπορούσε να οδηγήσει στη εισροή κεφαλαίων και επιχειρηματικότητας στη χώρα τόσο από την Ε.Ο.Κ όσο και από τρίτες χώρες. Το ζήτημα όμως που τίθεται εδώ είναι ότι αυτό θα μπορούσε να ακολουθήσει και αντίστροφη πορεία ζημιώνοντας έτσι τη χώρα²⁰². Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι ο μεγάλος αριθμός μετανάστευσης ανθρώπων ιδιαίτερα ικανών που θα μπορούσαν να βοηθήσουν την παραγωγική διαδικασία της χώρας.

²⁰¹ Τριάντης Σ, ο.π. σελ. 74.

²⁰² Ο.π. σελ. 80

Η άποψη της Αριστεράς.

Στην παράγραφο αυτή θα παραθέσουμε κάποιες από τις απόψεις τις αριστεράς οι οποίες περιέχονται σε μία συλλογή κειμένων του Νίκου Κιτσίκη και τις έχει συγκεντρώσει στο βιβλίο του, «Ανάμεσα σε Κράτος και αγορά, Οικονομία και οικονομική πολιτική στη μεταπολεμική Ελλάδα 1944-2000», ο Πάνος Καζάκος. Συγκεκριμένα αναφέρει ότι τα κράτη της δυτικής Ευρώπης, τα οποία στήριζαν την οικονομική τους κυριαρχία στις αποικίες που είχαν εκτός Ευρώπης, άρχισαν πλέον να αναζητούν την διεύρυνση της και σε ευρωπαϊκά κράτη όπως την Ελλάδα. Η Ελλάδα συνδέθηκε με την οικονομική και την πολιτική των παραπάνω κρατών όχι ως ισότιμο μέλος αλλά ως επαρχία της δύσης²⁰³.

Τα πιο σοβαρά προβλήματα υποστηρίζουν ότι θα παρουσιαστούν στον τομέα της βιομηχανίας καθώς οι προϋποθέσεις που θέτουν οι υποστηρικτές της σύνδεσης είναι ανέφικτοι. Η ελληνική βιομηχανία θα πρέπει να προσαρμόσει την παραγωγή της στα πρότυπα των χωρών μελών της Ε.Ο.Κ. Κάτι τέτοιο όμως χρήζει ιδιαίτερης δυσκολίας καθώς η ελληνική βιομηχανία βρίσκεται σε πολύ χαμηλότερο επίπεδο ανάπτυξης. Η θεωρία λοιπόν περί εκσυγχρονισμού δεν ευσταθεί καθώς είναι πρακτικά αδύνατο η ελληνική βιομηχανία να καλύψει τη διαφορά που έχει με τις προηγμένες χώρες. Αντίθετα η απόσταση αυτή θα μεγαλώνει όσο ο καιρός περνάει. Οι ειδικές ρυθμίσεις που προβλέπει η σύνδεση μπορεί πράγματι να δημιουργήσουν κάποια προσωρινή αύξηση των ελληνικών εξαγωγών αλλά μακροχρόνια δεν θα προωθήσουν την ανάπτυξη της ελληνικής βιομηχανίας²⁰⁴.

Χαρακτηριστικό της ελληνικής οικονομίας είναι η χαμηλή παραγωγικότητα αυτό μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα υψηλό κόστος και αύξηση των εισαγωγών. Ένας από τους παράγοντες που συμβάλει στη χαμηλή παραγωγικότητα είναι το χαμηλό μορφωτικό επίπεδο του ελληνικού λαού. Επιπροσθέτως η Ελλάδα ξοδεύει μεγάλο ποσοστό του εθνικού εισοδήματος για το στρατό και το μικρότερο ποσοστό στην Ευρώπη για την παιδεία. Σε αντίθεση με την Κοινή Αγορά στερούμαστε τεχνικών στελεχών και για την ίδρυση νέων βιομηχανιών στηρίζομαστε στη βοήθεια ξένων με χαρακτηριστικό παράδειγμα τις μελέτες που εκπονούν γερμανικά τεχνικά γραφεία υπηρετώντας τα συμφέροντα των ξένων μονοπωλίων.

²⁰³ Πάνος Καζάκος, «Ανάμεσα σε Κράτος και αγορά, Οικονομία και οικονομική πολιτική στη μεταπολεμική Ελλάδα 1944-2000», Εκδόσεις Πατάκη, Αθηνά 2001, σελ 246.

²⁰⁴ ο.π. σελ. 244.

Από την άλλη πλευρά το ξένο κεφάλαιο που εισρέει στη χώρα ως σκοπό έχει τη δημιουργία επιχειρήσεων που αποδίδουν εύκολα γρήγορα και χωρίς κινδύνους κέρδη αποφεύγοντας τους βραδείας αποδόσεως επιχειρηματικούς τομείς. Οι επιχειρήσεις που δημιουργούνται αποτελούν ξένες οντότητες μέσα στην εθνική οικονομία. Κατά κύριο λόγο συνδέονται με πολιτικά και κοινωνικά στοιχεία που εμποδίζουν κάθε είδους ενέργειες που ως κύριο στόχο έχουν την ανάπτυξη της χώρας. Έτσι εμποδίζουν την εκβιομηχάνιση και εν συνεχεία την ανάπτυξη της χώρας.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Η περίοδος που εξετάσαμε αποτέλεσε για την σύγχρονη ελληνική ιστορία μία από τις πιο σημαντικές. Οι διάφορες οικονομικές αλλά και πολιτικές αποφάσεις έμελλε να διαμορφώσουν μία αξιοσημείωτη πραγματικότητα η οποία αντιμετωπίστηκε άλλοτε επικριτικά και άλλοτε θετικά. Οι εφημερίδες της εποχής καθώς και οι λόγοι των διάφορων πολιτικών προσωπικοτήτων ενισχύουν τα παραπάνω. Η χώρα έβγαινε από τις φλόγες του πολέμου και έπρεπε να ξεπεράσει τόσο τον εθνικό διχασμό όσο και τις ανθρώπινες αλλά και τις υλικές απώλειες που άφησε πίσω του το μένος του αλληλοσπαραγμού.

Διάχυτη ήταν η λογική της περιόδου για την ανάγκη ανάπτυξης της χώρας και της προσπάθειας να ακολουθήσει την εξέλιξη των ήδη ανεπτυγμένων ευρωπαϊκών κρατών. Το άνοιγμα προς τους ξένους επενδυτές οι προσπάθειες διαφοροποίησης της μέχρι τότε οικονομικής νοοτροπίας αλλά και η σύνδεση με την Ε.Ο.Κ συνέτειναν στην κατεύθυνση αυτή. Η πορεία βέβαια προς την ανάπτυξη είχε και το τίμημα της, οι αντιδράσεις υπήρξαν πολλές αλλά κανείς δεν πρέπει να παραβλέψει ότι η ελληνική κοινωνία είχε αρχίσει να μεταπλάθεται σε κάτι πιο δυναμικό.

Είναι γεγονός ότι παρουσιάστηκαν σημαντικά προβλήματα σε διάφορους τομείς. Η ανάγκη για χαμηλά δημόσια ελλείμματα καθώς και το αδύναμο και μη αποτελεσματικό φορολογικό σύστημα οδηγούσε στην καχεξία του κοινωνικού κράτους κάτι που ήταν ολοφάνερο τόσο στην περίπτωση της παιδείας όσο και της υγείας. Η ανισοκατανομή του πλούτου ενισχύθηκε και εξαιτίας του συστήματος διαιωνιζόταν²⁰⁵. Από την άλλη πλευρά παρατηρήθηκε μείωση του ποσοστού συμμετοχής του αγροτικού τομέα στη συγκρότηση του εθνικού εισοδήματος ενώ παράλληλα δεν λύθηκε το πρόβλημα της απασχόλησης και είχαμε την φυγή ενός εκατομμυρίου ελλήνων στο εξωτερικό.

Σε σύνδεση με τα παραπάνω η Ελλάδα μετατράπηκε σε μία χώρα υπηρεσιών οι οποίες απομυζούσαν σημαντικό κομμάτι από άλλους τομείς. Εκτός αυτού η συγκέντρωση μεγάλων βιομηχανικών μονάδων στην περιοχή της Αττικής ενίσχυσε το πρόβλημα της περιφερειακής ανάπτυξης²⁰⁶. Η αθρόα προσέλευση εργατικού δυναμικού στην Αθήνα έφερε την ανάγκη δημιουργίας μεγάλου όγκου κατοικιών. Οι ανεκτικοί όροι δόμησης και ο θεσμός της αντιπαροχής επιβάρυναν το οικιστικό

²⁰⁵ Χ. Ι. Ιορδάνογλου, Ανάπτυξη, Σταθερότητα και πειθαρχία. Η ελληνική οικονομία την περίοδο 1950-1973. Δημοσίευτο Άρθρο, σελ 82.

²⁰⁶ Δόβας Γιάννης, «Οικονομία της Ελλάδας», Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1980, σελ. 152

περιβάλλον δημιουργώντας μία πόλη αφιλόξενη αλλοιώνοντας την φυσική ομορφιά της πρωτεύουσας με συνέπεια την υποβάθμιση της ποιότητας ζωής. Επίσης δόθηκε ιδιαίτερη βάση στις οδικές μεταφορές κάτι που δημιούργησε κυκλοφοριακή συμφόρηση και μεγαλύτερη επιβάρυνση του περιβάλλοντος.

Πέρα από αυτά υπήρξε ιδιαίτερα έντονη κριτική για την μορφή των επενδύσεων και την εξάρτησή τους. Πολλοί ήταν αυτοί που υποστήριζαν ότι οι συνθήκες που είχαν διαμορφωθεί στο εσωτερικό της ελληνικής οικονομίας εξυπηρετούσε τα ξένα συμφέροντα και τα ξένα μονοπώλια. Ο τρόπος με τον οποίο κατανέμονταν οι επενδύσεις καθώς και η εισαγωγή των ξένων κεφαλαίων όξυναν αλλά και διαιώνιζαν τα προβλήματα της ελληνικής οικονομίας. Χαρακτηριστικό είναι το άρθρο του Οικονομικού ταχυδρόμου στις 3/01/1974: « Η αναπτυξιακή πολιτική της μεταπολεμικής περιόδου ήτο η πολιτική της ευκολίας, ήτο η πολιτική των συμφερόντων της ημέρας, ήτο η πολιτική της από ημέρας εις ημέραν σταθεροποίησης και παγώματος του κρατούντος πολιτικού και κοινωνικού συστήματος και αναβολής αντιμετώπισης των προβλημάτων ανάπτυξης κατά τρόπον υπεύθυνο και σοβαρόν».

Είναι αλήθεια πως όλες οι επικρίσεις που περιγράψαμε είχαν βάση, σε καμία περίπτωση όμως δεν θα μπορούσαμε να παραβλέψουμε ότι η περίοδος αυτή εμπλούτισε όχι μόνο την ελληνική οικονομία αλλά και την ελληνική κοινωνία με δυναμικά στοιχεία. Η παραγωγή επεκτάθηκε και απέκτησε τη λογική δημιουργίας εξαγωγικών προτύπων, η ελληνική οικονομία είχε ανοιχτεί σε μία σειρά νέων κλάδων που ενίσχυσαν την απασχόληση. Οι επενδυτικές δραστηριότητες παρουσίασαν μία ιδιαίτερη κινητικότητα και η χώρα αποκόμιζε μέρα με τη μέρα από το συνδυασμό των παραπάνω στοιχείων όλο και περισσότερα.

Η περίοδος αυτή μπορεί για πολλούς να αποτελούσε το βασίλειο της διαμόρφωσης των πελατειακών σχέσεων και της διαφθοράς αλλά δεν έπαψε ποτέ να μην διακρίνεται και από μία σειρά δυναμικών στοιχείων, η οικονομία είχε ξεφύγει από τη στασιμότητα και ολόκληρη η κοινωνία βρισκόταν σε μία συνεχή κίνηση.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Βαρβαρέσος Κ., «Έκθεσις επί του οικονομικού προβλήματος της Ελλάδος», Αθήνα 1952.
- Γιαννίτσης Τάσος, « Η ελληνική βιομηχανία, ανάπτυξη και κρίση, Gutenberg, Αθήνα 1985.
- Γερωνυμάκης Στυλιανός, «Κατανομή του Εθνικού Εισοδήματος και της Απασχολήσεως εν Ελλάδι, Αθήνα 1962.
- Δόβας Γίαννης, «Οικονομία της Ελλάδας», Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1980
- Ιορδάνογλου Χ. Ι., Ανάπτυξη, Σταθερότητα και πειθαρχία. Η ελληνική οικονομία την περίοδο 1950-1973. Αδημοσίευτο Άρθρο.
- Καζάκος Πάνος, «Ανάμεσα σε Κράτος και αγορά, Οικονομία και οικονομική πολιτική στη μεταπολεμική Ελλάδα 1944-2000», Εκδόσεις Πατάκη, Αθηνά 2001.
- Κατσανέβας, «Οικονομική της Εργασίας και εργασιακές σχέσεις», σελ. 304
- Κουστουμάρης Γεώργιος, « Η μορφολογία της ελληνικής βιομηχανίας», Κέντρο Οικονομικών Ερευνών, Αθήνα 1963.
- Κωστής Κ. «Κυριάκος Βαρβαρέσος-Έκθεσις επί του οικονομικού προβλήματος της Ελλάδος».
- Μαραβέγιας Ν. Ναπολέον, «Αγροτική Πολιτική και Οικονομική Πολιτική στην Ελλάδα», Νέα Σύνορα-Α.Α.Λιβάνη, Αθήνα 1992.
- Μαρκεζίνης Σπυρίδων, Σύγχρονη πολιτική ιστορία της Ελλάδος (1936-1975), βιβλιοθήκη ΤτΕ.
- Μπένας Δ, «Η εισβολή του Ξένου Κεφαλαίου στην Ελλάδα», εκδόσεις Παπαζήση, 1978
- Νικολινάκος Μ, «Οικονομική Ανάπτυξη και Μετανάστευση στην Ελλάδα», Κάλβος, Αθήνα 1974.
- Παπανδρέου Βάσω, «Πολυεθνικές Επιχειρήσεις και αναπτυσσόμενες χώρες, Η περίπτωση της Ελλάδας», Gutenberg, Αθήνα 1986.
- Παπαηλίας Θεόδωρος, «Ελληνική Οικονομία 1948-1995, Μύθοι και Πραγματικότητα», Αθήνα 1996.
- Πεσμαζόγλου Ι. « Η σύνδεση της Ελλάδας μετά της ευρωπαϊκής οικονομικής κοινότητας, Τράπεζα της Ελλάδος, Αθήνα 1962.

- Σακελλαρόπουλος Σπύρος «Η ΕΛΛΑΔΑ ΣΤΗ ΜΕΤΑΠΟΛΙΤΕΥΣΗ», Εκδόσεις Λιβάνη, Αθήνα 2001.
- Σταθάκης Γιώργος, «Το δόγμα Truman και το σχέδιο Marshall, η ιστορία της αμερικάνικης βοήθειας στην Ελλάδα», Βιβλιόραμα, Αθήνα 2004
- Τριάντης Σ. «Κοινή Αγορά και οικονομική Ανάπτυξη», ΤτΕ Αθήνα 1964
- Eliades E., A ,“Stabilisation of the Greek Economy and the 1953 Devaluation of the Drachma”, IMF Staff Papers 1954, Vol. 4, pg. 28.
- Freris A.F. “ The Greek Economy in the twentieth century”, Croom Helm ltd, 1986.
- Lygogiannis Athanasios, “Britain and the Greek economic crisis 1944-1947 from liberation to the Truman doctrine”, University of Missouri press Columbia and London,
- Halikias D.J. “Money and Credit in a developing economy the Greek case”, New York University Press, 1978.

ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ-ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ-ΑΡΘΡΑ

- Αγγελόπουλος Άγγελος, «Νέα οικονομία», τόμος Ιούλιος-Δεκέμβριος 1961, Τράπεζα της Ελλάδος.
- «Η Αυγή»
- «Η Καθημερινή»
- Σταθάκης Γεώργιος, «Η απρόσμενη οικονομική ανάπτυξη στις δεκαετίες του '50 και '60: η Αθήνα ως αναπτυξιακό υπόδειγμα», Ίδρυμα Μοραΐτη.

